

877-14729

Nr 2

„ŽVAIGŽDĖ“--BERTAININIS ŽURNALAS.

DVIDEŠIMTI DŪ METU buvusi savaitiniu laikraščiu „ŽVAIGŽDĖ“. Tris metus ėjusi kaip mėnesinis žurnalas, dabar eina kaip bertaĭninis žurnalas leidžiamas A. Milukas & Co. B-vės iš Philadelphia, Pa. 3654 Richmond Str. Pavienių „Žvaigždės“ knygų kaina 50 centų, metams prenumerata 2 dol.

BALANDIS — APRIL. 1926 M.

VYSKUPO MOTIEJAUS VALANČIAUS DARBAI.

Ukprasymus ir pinigus adresuokit:

„ŽVAIGŽDĖ“

3654 Richmond St. Philadelphia, Pa.

~~2400-3369~~

**STATEMENT OF THE OWNERSHIP, MANAGEMENT,
CIRCULATION, ETC., REQUIRED BY THE ACT OF
AUGUST 24, 1912.**

of Zvaigzde published monthly at Philadelphia, Pa, for
April 1 1926.

County of New York

State of New York

} ss.

Before me, a Notary Public in and for the State and county aforesaid, personally appeared Rev. A. M. Milukas who, having been duly sworn according to law, deposes and says, tha the is the owner in partnership of the Zvaigzde and that the following is, to the best of his knowledge and belief, a true statement of the ownership, management (and if daily paper, the circulation), etc., of the aforesaid publication for the date shown in the above caption, required by the Act of August 24, 1912, embodied in section 443, Postal Laws and Regulations, printed on the reverse of this form, to wit:

1. That the names and addresses of the publisher, editor, managing editor, and business manager are:

Name of —	Post—Office Address:
Publishers, A. Milukas & Co.	3654 Richmond St.
Editor, Julia Pranaitis	" "
Managing Editor, A. Milukas,	94 Hull Ave.
Business Manager A. M. Milukas	Maspeth, L. I., N. Y.

2. That the owners are: Rev. A. M. Milukas, 94 Hull Ave. Maspeth, L. I., N. Y., Julia Pranaitis 3654 Richmond St., Philadelphia, Pa.

3. That the known bondholders, mortgagees, and other security holders 1 per cent or more of total amount of bonds, mortgages, or other securities are: None
A. M. Milukas Business Manager

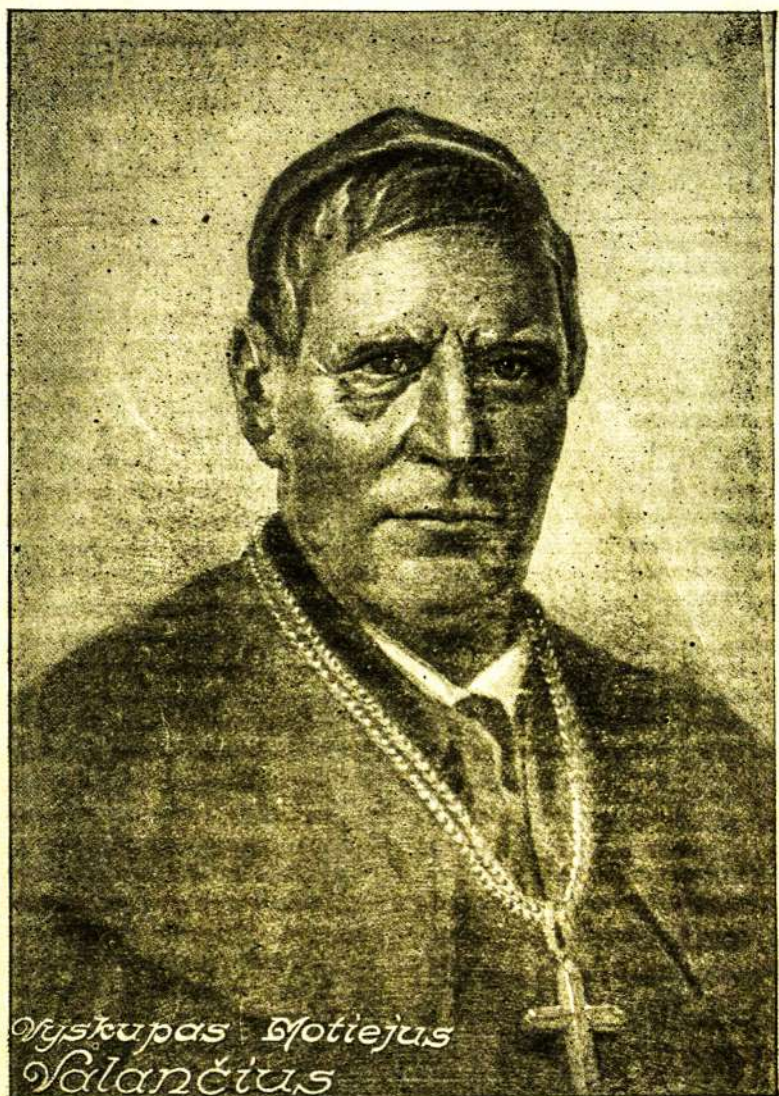
Sworn to and subscribed before me this 30 day
of March 1926

(Seal.)

Irene M. Bohannon
Notary Public.

New York County No. 607

My Commission Expires March 3 1927.

*Biskupas Motiejus
Salančius*

„Draudžiamos“ literatūros įkūrėjas ir pasekmingiausias platintojas, mūsų
didvyrių didvyris..

LTSR valstybinė
biblioteka

"AUŠROS" 40 METŲ SUKAKTUVĖSE

(Atspauda iš "Žvaigždės")

Štai tu, anot "Tėvynės" ir "Draugo" istorinių knygų Pirmosios Dalies įtalpa:

1) "Aušros" įkurėjas apie vysk. A. Baranauską. To paties — 2) "Aušros" genezis. 3) Aušrininkai rašytojai, pasak šliupą ir Totoraitį. 4) Turcinių eilės "Aušrininkams". 5) (J. Pranaičiūtė Apie prof. Volterį. 6) Prof. Volteris "Aušros" 40 metų sukaktuvių paminėjimui. 7) Pirmojo "Aušros" numerio ir kitų žymesnių — viso 40 puslapių fotografijos. 8) "Musų Karionių Metų" skyriuje laiškai: Dr. J. Basanavičiaus, Dr. J. Gaidžio ir S. Kušlevskio ir Dr. V. Kudirkos. Vieno Dr. Basanavičiaus laiško fotografiška fascimile (4 puslapiai). Paveikslai I-je dalyje: Namai, kur S. Daukantas gimė, Dr. Basanavičiaus namai Bulgarijoje. Dr. Basanavičius—1893 m. Vysk. A. Baranauskas, Broliai Juškevičiai: kun. Antanas ir prof. Jonas; A. J. Višteliauskas, Dr. J. Šliupas, Jurgis Mikšas, Martynas Jankus; Jubilėjinis Aušrininkų paveikslas: inž. Petras Vileišis, P. Matulionis, Dr. J. Bulota, V. Palukaitis, prel. K. Prapuolenis, J. Jablonskis, Dr. J. Basanavičius, A. Jakštas, Al. Fromas-Gužutis, kun. J. Lideikis-Mažutis, K. Sakalauskas-Vanagaitis, J. Mačys-Kėkštas, Pr. Vaičaitis, prof. K. Jaunis, Petras Kriaučiūnas, Peterburgo lietuvių grupėje, kun. S. Gimžauskas, prof. S. Volteris, M. Davaina Silvestravičius-Wewersys-Žaltys, prel. J. Maciulevičius-Maironis, Dr. P. Pietaris, Dr. J. Šliupas, Gerutis-kun. Balvočius, J. Adomaitis-Šernas, Dr. V. Kudirka, Vaižgantas-Tumas, Kmitas-kun. K. Urbanavičius, kun. A. Jusaitis ir Saulės kursų įkurėjas — prel. A. Olšauskas.

KAINA UŽ ABU TOMU DU DOLARIU.

**Tos knygos gaunamos lietuviškų laikraščių
redakcijose ir knygynuose arba pas**

**A. MILUKAS & CO.,
3654 Richmond St., Philadelphia, Pa.**

Simanas Daukantas

S. Daukantas, atbudusios Lietuvos idealas, Valančiaus sandarbininkas.

"AUŠROS" 40 METŲ SUKAKTUVĖSE

Antrosios Dalies Įtampa

1) "Aušros" Paminėjimui — Jono Kriauciūno; 2) XIX Amžiaus Pabaigos Musų Dainiai — L. Šimučio, "Garso" redakt.; 3) Ginamosios Literatūros Platintojai (su paveikslais: Vysk. M. Valančiaus, Jurgio Bieliako ir Kun. Miluko, P. Mikolainio, J. Kriauciūno, Dr. P. Matulaičio, Dr. Bagdanavičiaus, Kun. Bulvičiaus, And. Dubinsko, Kunigų: M. Miežinio, A. Vienužio, V. Juzumavičiaus, Kl. Kozmiano, P. Šilinskio, J. Katėlos, J. Žebrio, V. Dargio, A. Staniukyno, J. Naujoko, A. Civinsko, M. Gustaičio, Duobos, J. Totoraičio, A. Jusaičio, M. Šedvydžio, (Vyskupo) Jurg. Matulaičio, J. Davidavičiaus; toliaus agr. Totoraičio, J. Česnos, J. Kačergio, Pr. ir A. Matulaičių, A. Daniliausko, S. Kušelevskio, P. Mikalausko); 4) "Aušra" ir Musų Prieliečiai Svetur — J. O. Širvydo, "Vienybės" redaktoriaus (su paveikslais: J. O. Širvydo, J. J. Kraševskio, K. Skirmuntaitės, L. Kondratavičiaus ir T. Norbuto); 5) Tautos Atbudimas — Kun. A. Miluko; 6) Spaudos Platinimas Dzukijoje — S. E. Vitaičio, "Tėvynės" redaktoriaus; 7) Vysk. Valančiaus Intaka — Kun. N. J. Petkaus; 8) P. Mikolainio Prityrimai; 9) "Aušros" Intaka (anot Vaižganto); 10) Amerikos Lietuvių Leidėjai — J. Pranaičiūtės, "Žvaidės" redaktorės (su paveikslais: J. Pranaičiūtės, J. Paukščio, A. Olševskio ir kunigų: A. Miluko ir V. Varnagirio); 11) "Aušros" Pasirodymo Priežastys — Dr. Šliupo; 12) Jurgis Bielinis (Bieliakas); 13) Ex-Prezidentas A. Smetona apie Malronį; 14) Vilkutaitis, "Amerikos Pirtyje" autorius apie Aušrą"; 15) Maironio žodžiai Prie Basanavičiaus Paminklo; 16) Baigiant Darbą.

KAINA UŽ ABU TOMU DU DOLARIJŲ.

Tos knygos gaunamos lietuviškų laikraščių redakcijose ir knygynuose arba pas

**A. MILUKAS & CO.,
3654 Richmond St., Philadelphia, Pa.**

1924 metais, paminėjant 20 metų spaudos atgavimo sukaktuves, nei vienas, nors paviršutiniai tyrinėjęs pastarųjų penkiasdešimties metų dideles atmainas lietuvių kultūriniame gyvenime, negalėjo nepatėmyti didžiausios vyskupo Valančiaus įtakos tautai. Siais (1925) metais minėjome 50-ties metų to mūsų antrojo Vytauto mirties sukaktuves. Kaip paprastai pas mus, vienas kitas paviršutiniai parašė keletą sakinių apie iškeltą aikštėn reikalą ir tuomi viskas pasibaigė. Kun. A. M. Milukas, besidarbuodamas prie knygų, paminėjančių 20 metų spaudos atgavimo sukaktuves, ilgesni laiką rankiojo žinias ir apie rusų draudžiamos spaudos įkūrėją — Valančių. Tas žinias, tilpusias anose knygose arba paskelbtas paskaitose Maspetho parapijiečiams, maniau būsią reikalingu ir naudingu išleisti ir atskirose knygose. Tuomi noriu išreikšti savo pagarbą didžiam Zemaitijos kultūrininkui. Rasi šios knygelės paragis ir kitus paskelbti, ką žino apie jo garbingą darbuotę mūsų skaitančiai visuomenei.

Pranaičių Julė.

Vyskupo M. Valančiaus Darbai.*)

(1801—1875.)

Zmonių švietimo ir lietuviybės idėjos skleidimo sunkiausias laikais daugiausiai pasidarbavo vyskupas Motiejus Valančius. Pasak „Trimito“ (1924 m.) tik dėka Daukanto ir Valančiaus Zemaitija išlaikiusi savo kalbą gyvendama tarp ištautėjusių, sulenkėjusių bajorų. „Dar ir šiandien“, esa „nerasi Zemaitijos kampelio, kuriame nebūtų užsilikę atsiminimų apie Motiejų Valančių, kaipo gerą ganytoją ir didį lietuviybės idėjos ugdytoją“.

Valančius gimė 1801 metais vasario 16 diena, Salantų parapijoje iš tėvų ūkininkų. Iš mažens jis buvęs „nesveikas, mažas ir liguistas, sulysęs, mažasveikatis.“ Keturioliktų metų tėvai atidavė Motiejų mokintis Kalvarijos dominikonų mokyklon, kurią baigė 1821 m.. išėjęs visa 6 klasių kursą.

Turėdamas patraukimą likti dvasiškiu, 1822 m. stojo į Varnių kunigų seminariją ir 1828 m. liko išventintas kunigu. Savo jaunas kunigavimo dienas pradėjo mokytojavimu Mozyriaus apskrįčio mokykloje. 1834 metais liko perkeltas Kražių gimnazijon, kur buvo visų mokinių mylimas ir gerbiamas. Savo pedagoginiais gabumais užsitarnavo atatiukamos pagarbos tiek mokinių, tiek mokytojų tarpe. Atostogų metu mėgdavo lankytis įvairiose Zemaitijos apylinkėse, norėdamas pažinti savo kraštą,

*) Kun. A. Miluko paskaita šv. Kazimiero šventėje 1925 m. Maspeth'o lietuvių bažnytinėje svetainėje.

žmones, arčiau iširti jų būdą, psichologija. 1840 metais liko pakviestas profesorium — adjunktū į Vilniaus Dvasiškąją Akademią.

1842 metais išsikėlė į Petrapilį, ten 1845 met. sunkiai susirgo. Siek tiek pataisęs savo sveikatą, grįžo į Žemaitiją ir liko paskirtas seminarijos rektoriumi. Rektoriumi — damas pasižymėjo stropumu ir atatinckama vidujine drausme. Ragino jaunimą mokintis, kad paskiau liktų naudingais tėvynės sūnumis, neštų jai naudą. Žymi kun. Valančiaus įtaka buvo ir broliams kunigams. 1845 m. atspausdintas svarbiausias jo veikalas „Zemaitiu Wiskupiste“ dviejuose knygosė. „Tai kolektyvinis darbas drauge su kitais vyskupijos kunigais. Bet tuo M. Valančiaus nuopelnas nemažėja. Jau vien, už jo sugebumą sutraukti visus į vieną bendrą darbą ir mokėjimą tą darbą pastatyti tinkamoj plotmėj, iš kurio yra išėjęs nemažos vertės istorinis veikalas, verčia mus atiduoti atatinckamos pagarbos tam pasišventusiam vyrui,“ teisingai, patėmija 1924 m. „Trimito“ rašytojas.

Valančiaus „Kronikos“ 84-me paragrafe skaitome:*) „1845 per p. Daukanto įkalbinėjimus Varniu Seminarijos rektorius kun. Motiejus Valančiauskis, pridėjęs trumpą prakalbą, perspausdino kun. Sirvydo pamokslus. vardu „Punktai sakimu nuo Adwento iki Gawienes“. Wilniui pas Jozapa Zawadzki 1845. Kunigui Leonui Montvydui, Sedos klebonui suteikus tam tikslui kašta, jo vardas tapo padėtas priešakyje knygelės.“ Kadangi tos knygelės dabar didelė retenybė, tai atpasakoju čia minėtą prakalbą:

Kastantins Szyrwids Lietuwis wienoliktusi metusi amžiaus sawo prijemęs juą Jezawitą o metusi 1598 padares kietwerioki prižada arba pasijemimą; mažne par wissa sawa amži buwo skielbieju žodie Diowo. Giwendams Wilnui kas szwentą dieną: ankstie rita sokie pamokslus lietuwiszkąj artojams bažniczio S. Jona; apie pietus tejjie sakimus lankiszka, didumencj katedras bažniczio, antgalo pawakarie wisokie paszaukima žmonieims iszguldinieje Ewangelias wiel lietuwiszkąj bažniczio S. Ignaceusza. Tejj tankiej sakidams, negaleje isztisu sawo pamokslu ant popieriu pabriežti: kad wie-

*) 1901 m. „Žinyčios“ 3 N., 96 ps.

nok be ejlos bažniciose ne bilotum, liubieje suraszities punktus, kurius paskui namusi Dieva ajszkiej ir gausej iszgulditi kietina. Tus taj punktus sakimu užwis bažniczio S. Ignaceusza skielbtus, pats metusi 1629, Wilnui, lietuwiszku i lankiszku liežuwejs suraszitus iszdawe. Kninga tą skielbiejems žodi Diewa labaj rejkalinga szendiena mejlingas skajtitojau didelej re-taj kami be rasi, nes ir seniausios kninginiczios jos nebtaka. Idant tada kajpo atminimas kalbos senolu musu ilgajniu butinaj nepragajsz tum asz su didiu wargu ją igijes, iszguldima lankiszkaej atmetiau, o griną lietuwiszkaej, žodis i žodi be kokios atmajnas apent iszspausti stejgiau. Nu tawis to tiktaj giejdu kad skajtitumi o skajtidamas mokitumis liežuwe proboczju musu. Rasziau Sedo 1845 metusi. Iszduotojas.

S. Daukantas, gavęs tas knygeles, balandžio 5 d. 1846 m. rašo kun. Valaučiui: „Skaitydamas džiaugiausi, tai pamokėliuinkams vieuintėlis kalbos grynumo pavyzdys“ ir tęsia: „...kol kas nesirūpink, kad maža pirkėjų, nes nevisi dar žino, tuo tarpu nusisuk viena egzempliorių kun. Pabrėžai ir paprašyk, kad jis papirštų savo apylinkės kunigams, nes ką jis pasakys, bus jien's šventa.“

Dar Petrapilyje būdamas Valančius susipažino su Simanu Daukantu, rašiusiu savo istorinius veikalus ir norėjusiu patarnauti savo tautai lietuviškais raštais ir žmonių švietimu. Iš to paties (1846 m. balandžio m.) Daukanto laiško sužinome Valančių išpardavinėjus ano atspausdintas knygas.

„Cia siunčiu“, rašo Daukantas,“ parduoti Laukio (Daukanto pseudonimas) veikalo 166 egzempliorius, egzempliorius po 75 kap. sidabru, o kiekvienas dešimtas egzempliorius Tamstai, juos gali parduoti savo naudai ar dovanoti kam, tik neturtingam žmogui, bet mokančiam skaityti... Tik stengkis, tėveli, išparduoti gerai, nes turiu skolos tris šimtus rublių sidabru, kuriuos reikia išmokėti terminais, tai gali suprasti kokia sunkenybė guli ant mano plikos galvos, o nesirūpinant iuk nieko nebus. Reikia labai, labai suktie... Duok, Dieve Tamstai sveikatos, kad galėtum pabaigti savo veikalą, ir buti sveikam ilgiausiai.....

Labai dėkui, kad rūpiniesi pardavinėti mano knygas,

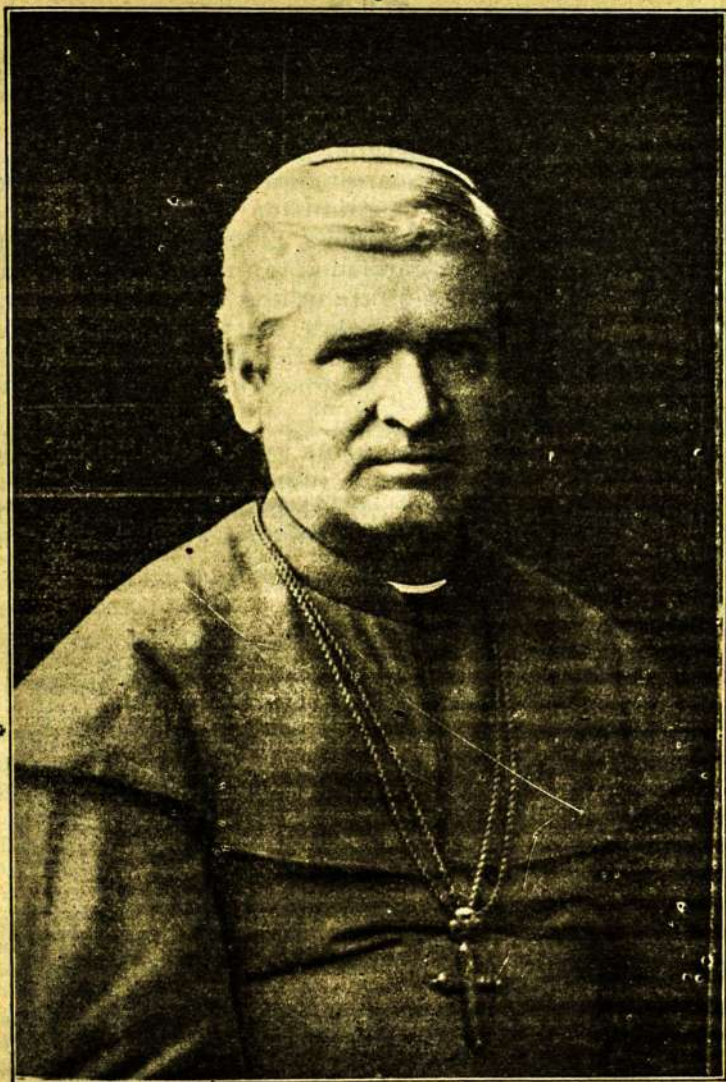
bet labai malum signum (blogas ženklas) mūsų kraštui, kad per dvejus metus teisparduota tik trys šimtai ir kelios dešimtys egzempliorių, nors bažnyčių yra 160 su viršum... tai labai bloga... Duok klierikams mokyti iš Zemaitiškos gramatikos Jezuito parašytos, išduotos Vilniuje 1737 m. S. Stanevičiaus,... perspaudintos 1829 m... tie, kurie gerai moka žemaitiškai, tegu skaito Mitės (irgi Daukanto pseudonimas) Petrapilyje išduotą Prasmą... Nepasitikėtum, kiek man kainuoja pats siuntimas, kiek reikia mokėti nuo pūdo į Rygą, kiek iš Rygos į Varnius jei bent vienas Dievas padėtų, kitaip pražuvau..."

Tapus M. Valančiui Zemaičių vyskupu,*) atsidarė plati veikimo dirva, juoba, kad jis iš jaunystės buvo linkęs prie veiklumo, dirbti visuomeninį ir dvasinį darbą.

Kaipo tikras savo žemės sūnus, norėdamas kiek galint pakelti savo žmonių dvasinį ir medžiaginį būvį, ir pats apie tai darbavosi, ir kunigams liepė raginti žmones, idant mokytųsi skaityti. Reikalavo, kad kunigai prie bažnyčių įteigtų ir globotų pradžines mokyklas mažiems vaikeliams. Mvlimo vyskupo ir jo uolių padėjėjų kunigų raginami žmonės, visi — didi ir maži, perpietėmis arba šventomis dienomis vieni nuo kitų pradėjo mokyti skaityti. Savo senatvėje susilaukė patriotas vyskupas tos paguodos, kad lietuviai gėdino viens kita, jei kas nemokėjo skaityti..

Artimas Valančiui ir jo uolus bendradarbis kun. A. Baranauskas, vėliau vyskupas, sakydamas pamokslą Tėvo Motiejaus laidotuvėse birželio 1 d., galėjo liudyti, kad „sodiečiai, pradžioje jo vyskupavimo nieko nemokantys, karštu jo žodžiu ir darbu paraginti, išmoko skaityti, taip kad šiandieną negut tik retas ir tai tarp senųjų iš abiejų lyties knygos neskaityti ir nesidžiaugia dievobaimingais uolais savo Piemens veikalais. Prasiplatinus apšvietimui, visi didieji prietarai ir nežinia išnyko, kaip nakties tamsybės prieš saulės spindulius”.

*) (Prekonizuotas 1849 m. 10 d. spalio.)

Vysk. Antanas Baranauskas.

Jieškančiam priemonių, kaip pasekmingiau pakėlus žmonių apšvietimą, Valančiui, labai gerai pažinusiame tuometinį liaudies stovį, greit paaikškėjo, jog savo tikslo nepasieks be karės prieš girtybę. Sunku buvo patraukti žmones baudžiaivos dar varginamus prie mokslo, sunku buvo pakelti prie darbo užsnūdusius giliu miegu. Labai lėdnas buvo anuomet padėjimas Lietuvos žmonių; kas kaimas karčiama, o kur karčiama, ten netik laikas ar turtaš, bet ir protas liaudies nykte nyko. Tėvynmeiliui vyskupui visu uolumu ėmus skleisti blaivybės ideją, ėmus raginti savo vyskupijos kunigus tą patį daryti, teko nekartą susidurti su rusų valdžiausybė, kuriai blaivybė buvo visai nepageidaujamas reiškinys.

Blaivybę praplatino Valančius vyriausia savo garsiomis gromatomis, kurių pora jums perskaitysiu šiądien iš jo sekretoriaus knygu „Šiaulėniškis Senelis“. Kaip, žinote, tas vyskupo Motiejaus gromatas kunigai jo liepiami skaitė žmonėmis iš sakyklos bažnyčiose.

Vyks. Valančiaus gromatos:

Motiejus Kazimieras Wolonezewskis isz milaszirdistes Diewa ir S. Sosta Apasztaliszka Wiskupas Zemajecziu aweles sawa meylingaj swejkina.

Ar numanot wajkaj mana, jog Diewas neiszpasakitaj didi loska del jusu padare, atsiunsdamas blajwiste arba prisitureima nu apgirdancziu gerimu. Ir jus didej gražu pawejksla parodet, klausidami balsa sawa Wiskupa ir sawa Kunegu. Džianges labaj szirdis mana wejzant kajp jus trumpame lajke už kits kita priemēt tan szwenta pastanawiima—neragautie wisiszkaj arielkos; isz wisu pusiu rasze pri manes kunegaj ir szejp jau žmones ape jusu paklusnuma ir už lajminga sawi asz jaucziau, kad man teka ganiti tokies aweles gieras, kurios suprant balsa sawa Pemenia. Duok Diewe man swejkata, kad galeczio asz jums aplankitie bent wienu dar karta neg izengsiu graban, kad galeczio asz jums blajwus ir gražius prispaustie pri szirdes mana. O kajp man linksmu bus jums paswejkintie wajkaj mano! ir jus patis ar maž džiaugetes pargalejen tan nepreteli sawa — arielka! jau nebgajszinot dikaj graszia atiduodami židams tumet, kad jusu wajkaj budawa pusalkani ir puspliki; nebgirdeties jap musztiniu ir nezgadu namuose, be ko pirma nej wienu szwente ne apsejdawa. Moteris ir ukinikes, nudžiuiwa aszaras nu skrostu jusu; nebekawojates jau nu wiru sawa girtu namon pagrisztaneziu; wisumet dabar matot juso iszrimintingus, rupinanezius ape gaspadoriste ir wajkus. Ir jus wiraj nebreget moteru sawa su skrajstajs jawus i karczemas nesziojanczu; wisur pakajus ir linksmibe, rodos szwesesne saule musu gražioj žemelej pra-

žiba ir tukstantes balsu pakila i dangu szlwinancziu Diewa už jo s. loska, par kuren atwede žmones protan.

Bet kan girdžiu, wajkaj mana, jog tarp jusu atsiranda pelaj sudeginima verti; atsiranda tokie gaspadorej ir gaspadines, wajkaj ir mergajtes, kurie ne nor iszsižadete arielkos: kas taj ira wajkaj, ar jus ne norete butie mana awelemis, ne norete klausitie balsa wiressibes Bažnyczes? Wiener slaptu lajka pas sawi arielka ir niekam ne matant geria, užmirsza neiszmintingi jogej ne pasisleps nu akiu Diewa. Kiti nesibija wisu akise gertie ir duod isz sawes pikta pawejksla. Klausikities tada wisi, neiszjemu nej wienu ir wisiems sakau, kad nuo szio lajka su wisu iszsižadetumete arielkos ir kitu apgirdancziu gerimu. Pats Popiežius Rima, kurio wisa swieta katalikaj klausa, iwede blajwiste, kuren pawede apekaj Panos Szwencziauses. Taj jus, kurie ne noret iszsižadete arielkos, neklausot nej Tiewo Szwentoja, nej balsa ir praszima mana, nej noret butie apiekoj Motinos Diewa. — Kiek džiaugios isz awelu mana paliowusiu gerti arielka, tiek juntu skausma szirdies nu ne paklusniu wajku mana. Argi negana jau musu Žemajczej ir Lietuwej nuo arielkos priwarga per du szimtu metu, ar maž nelajmiu iszpile par tiek lajka ant wargdieniu žmoneliu!! Suskajtiket jus, kurie ne noret klausitie balsa dwasiszkos Wiressibes, kiek netiketu smercziau ir pagrabu be lajka atsitika isz arielkos! Tas paklides žiemos lajkie suszale, anas rawan iwirtes prigere, szis usztroszka, sudege — o kiek tie wisi papiktina nekaltu asabu? wisas tos bajsibes nukris ant jusu, nes isz jusu gal wiel atgimtie ir prasiplatintie ta pawetre, užmuszanti kuna ir dusze. Jus žemeje supuste, kaulaj jusu i dulkes pawirs ir su wejejs iszlekios, o jusu pawejkslas piktas iszduos sawa wajsius. Wisi tada isz wienu mesket sena buda, wienas kita drausket nu arielkos, kad jos nei pamenkla tarp jusu ne liktu, o tuomet iszniks ir karczemas, sutruks tie wisi tinklaj, su kurejs szetonas gaude žmones traukdamas i amžina prapulti. Jus numirsite, užstos nauja gimine, kuri isz pasaku tiktaj žinos, jog swietas žuwa par arielka ir garbins jums, kad nu to nepreteliaus sawi ir sawa wajkus iszliuosawot ir melsis už duszes jusu.

Milesta Diewa ir Sunaus Jo Jezaus Kristaus tegul bus su jums ir patiprins sielas jusu ant iszturcima iki gala blajwistej." 1858 m. denoj 23 menese Gruode).

Antroje savo gromtoje po dviejų metų nenuilstančio darbavimosi Valančius rašo:

Jau dwei metaj sukako, kajp Diewa loska blajwistes apsaute musu žeme ir didi stebukla akise musu padare; szimtaj tukstancziu pijoku su wisu liuowies gertie arielka, pamete sawa bloga papratima, isz pat gerkles peklos iszpruka ir pagriža pri Diewa Sutwertojaus sawa; isz džiaugisma ir linksmitbes wisu szirdies sudrebieje, wisi ajszkiej pažina ligsziol buwien aklajs ant sawa dwasiszka ir kuniszka pelna, wisi wienu balsu atsiliepe: užtiesa cze stebuklinga Diewa loska, cze balsas isz pat dangaus atwere ausis ir akis žmoniemis wargdieniems — Žemajczems ir Lietuwieims, kuriu garsas prasipla-

tina maž ne wiso pasaulie ir duok Diewe kad ir wajsius tokius pat wisur atnesztu tas garsas ir ta žine garbinga.

’Surinkies rasztus isz wisos Diocezijos ape užsižadėjusius pijokautie, didėj nusidžiaugiau matidams, jog aweles Katalikizskas paklause balsa Bažniczes ir jos wiresnibes dwasiszkos; kur-ne-kur tiktaj paliko pijokaj kaj pelaj isz grudu iszsiskiren, su skausmu szirdies turiu iszpažintie, jog pawietesoe K... ir R... didesnis skajtlius rados pijokaujancziu. Nelajmingi tie žmones ne ant wienos pijokistes ira atsidawien, ira jie wienkart blogi katalikaj, tankiej bluzniercezej, palajstuwej, ne pildantis pawinaszczu krikszczioniszku, iszblaszkitojej sawo turteliu, wargitojej sawo wajku wirgdintojej sawiszkiu, piktintojej artima, bloga wejsle pijokistes ir kitu necnatu, o taj wardai tu paklujkusu aweliu, ape kures girdietie ne malonu, o ant kuriu wejzietie dar biauressniu ira dajktu.

Bet nu to bajsaus pawejksla atkrejpien akis ant gieru ir paklusniu wajku Bažniczes, iszwisime aweles malones, kurios iszsižadiejuses apgirandaziu gerimu wed gražu giwenima, dara pakaju namuose, procewoj sau tikiej ir proces sawo ne apwerez ant nieku, miles tarp sawes, wienas kitam duod giara prikloda pabažnastes, blajwistes ir wisokiu enatu, mil Diewa, mil sawa wiera, mil ir klausa Wiresnibes Bažniczes ir dwasiszku Mokitoju ir tajp szwentu giwenimu linksmin wisa dangu, tajsidami ir sau ten weta po wargu szio giwenima: tokims Katalikams, tokims dewobaimingims wajkams mana isz giluma szirdies siuneziu maloniause padekawone ir palajminima Wiskupiszka; tegul jums Wisagalis Diewas palajmina namuose ir laukuose ir kožname žingsnie jusu.’

Kajp kita karta Majžeszis pranaszawa žmonems Izraeliaus wisokius palajminimus už užlajkima prisakimu Diewa, tajp Mes jums trokštam matiti lajmingajs už užlajkima blajwistes; dielto sakau žodžiejs Majžesziaus: palajmintas busi mieste, palajmintas ant lauka, palajmintas wajsius žiwata tawa ir wajsius žemes tawa ir wajsius galwiju tavva, bandos ir turtu tavva ir awinika awiu tawa. Paszlowinti klojimaij tawa ir paszlowinti palajkaj tawa — paszlowintas busi tu jejdamas ir iszejdamas. Nulejs Wieszpats palajminima ant wiralines tawa ir ant wisu darbū ranku tawa, dangus atwers skarbā sawa labaj giara, idant duotu lietu lajkie sawo.’

Bet nenoriu su tuomigi Majžeszis siunstie prakejkima ir ant tu wajku, kurie ne klausidami balsa bažniczes tebebijokauna. Meldžiu Diewa, kad ir ju szirdies pajudintu ir patrauktu ant blajwistes; ir jus paklusni wajkaj mana melskites už anus ir mejlingaj gieru priklodu weskieta juos ant giara kielia, o kuo didžiausej, ne piktinkities isz ju bloga pawejksla, ne klausikiet ikalbineima pijoku, jog walna pijokautie; ne, ne buwa ir nebus walna, nieks jums nuo padarita prižadieima ne iszwalnins, saugok Diewe nuog to, būkite tame dajktie twirti kajp uola, ne kripkiet ne i wiena ne i antra puse, bet karta pažinien dwasiszka pelna isz blajwistes, turiekities anos ligi gala, taj ira pakol neiszniks lig paskutinios pijokiste ir ne užaugs nauje gimie ne pažistanti smoka arielkos.

Parsegeru dar kad saugotumeties apgawinieima židu, kurie arielka majszs su alu, arba sumajszien su kuom kitu vietoj wina pardawinieij, nes wisoks apsigierims ira grieku.”

Wilemos jog tuos žodžius musu priimset ing sawa szirdies ir užlaikiset wisi be skiriaus, o asz isz giluma szirdies jums swejkinu, žegnoju ir blagawlowiju, idant loska blajwistes ir milesta Diewa butu su jumis ir patwirtintu jumis geruose darbuose ir užsiturieime iki gala blajwistej.”

„Mūsų Raštų Istorijoje“ prof. M. Biržiška sako: „Valdžia vyskupa už tokius darbus bemaž kuo į Sibirą neištrėmė (1860 m.), jam visaip tą darbą kliudė, bet vyskupas vis dėlto savo tikslą priėjo: kiek laiko bent Zemaičiuose, ir net visoje Kauno gubernijoje, buvo nustota gerti valdžios leidžiama žmonėms degtinė, ir tuo būdu visas Lietuvos kraštas buvo paruoštas platesniam švietimo darbui. Vyskupas blaivybės dalykais rūpinosi atsidedęs ir labai plačiai; rūpino-i, kad visose parapijose būtų įsteigtos žmonėms mokyklėlės; mokytojai, varydami švietimo darbą, ir su vaikais kalbėdavo apie blaivybės reikalingumą žmonėms”.

Anot Alekno „pasistatęs tikslą aptiesti visą vyskupiją mokyklų tinklu, Valančius pirmiausiai prie to darbo ragino kunigus. Tiems, kurie uoliai darbavosi parapijinių mokyklų steigime ir palaikyme, rašinėdavo padėkos laiškus, nestropiems tame švietimo darbe išreikšdavo savo nepasitenkinimą. Dažniausiai mokykla prisiglaudavo taip vadinamose špitolėse, bet buvo tai butas, mokyklai visai netinkamas, ankštas. Truko taipo gi išteklių geresniems mokytojams pasamdyti. Todėl vyskupas stengėsi prie parapijinių mokyklų palaikymo pritraukti dvarininkus, teisingai samprotaudamas, jog jie turi priedermę padėti savo valstiečiams-baudžiauninkams švietimosi dalykuose. Valančius dažnai rašinėdavo laiškus į dvarininkus, prašydamas juos steigti parapijines mokyklas, išreikšdamas padėką tiems, kurie buvo įsteigę, ir jų pavyzdį nurodydamas tiems dvarininkams, kurie dar nebuvo įsteigę mokyklų.”

Dvarininkai savo antagonizmu užvylė Valančių.

Kun. J. Davidavičia, Valančiaus sekretorius

Viršminėtoje prof. M. Biržiško „Mūsų Raštų Istorijoje,“ skaitome:

„Paremiamas buvo žmonių laisvės dalykas ir sykiu buvo bijomasi, kad nesutrūktų tos ekonominės ir kultūrinės sąvaržos, kurios pirmiau rišo „žmogeli“ (taip Lietuvos ponai vadindavo savo brolius lietuvius baudžiauninkus. Red.) su dvaru, kad „geras, bet tamsus žmogelis“ visai neišsprūstų iš bajorų įtakos. Rėmė žemininkai (ponai. Red.) žemaičių dvasininkų švietimo darbą... bet sykiu ir su baimė žvalgėsi į vadinamuosius

„chlopomanus“, kurių nestoka buvo tarp studentijos, kunigų ir net žemininku! Galvodami apie „chlopomaniją ir demagogines tendencijas“, žiūrėjo jie šnairuodami ir į vyskupa Valančių su jo aplinkybe.“ (33 p.)

Iš viršminėtų išmokslinto ir gerai pažįstančio Lietuvos poniją ir jos tradicijas autoriaus žodžių aišku kiekvienam, jog Valančiaus gadynės ponai, prasimanydami visokių „žmogelius“, „chlopomanus“, „vyskupa žmogeli“, „vyskupa mužiką“, nė kiek nesiskyrė nuo 90-tųjų metų ir vėlesnės gadynės Lietuvos ponų, kurie mokėjo vien „poniška“ koliauti Lietuvos patriotus ir paskiau paliko tikrais savo tėvynės išgamomis, išdavikais.

Pasak Alekno Ežerėnų dekanas kun. A. Juzumavičius oficialiai vadinęs net pasižadėjusių sądarbininkauti dvarininkų prižadus „tuščiais žodžiais ir be darbo“ (54 p.). Visgi daugybė naujai įkurtų mokyklų platino taip brangų Valančiui jo brolių lietuvių apsišvietimą.

Blaivybės įvedimas sukėlė didžiumą dvarininkų prieš Valančių ir jo kunigus. Dvarininkams daugiausiai priklausė žydams nuomojamos karčiamos. Daugelis dvari-

Kan. V. Juzumavičia.

ninkų net reikalavo nuo kunigų, kad liautųsi skelbę blaivybę, kuri daranti jiems nuostolius. Kadangi kunigai, paisydami vien visuomenės gerovės ir klausydami savo vyskupo, visas parapijas viena po kitai prikalbino atsizadėti girtybės, daugelis dvarininkų net ėmė matyti tame liaudies kurstymą prieš maištą. Valančiaus darbuotę pradėta skusti rusų valdžiai.

Aleknos veikale skaitome Raseinių žandarų aficiero pranešimą vyresnybei,

kad „dvarininkai ima nugąstaut to, kas buvo Galicijoje 1848 metais“ (dideli maištai valstiečių prieš ponus. Red.) Tas pats rašytojas tęsia:

„Kada pradėta gvildinti valstiečių paliuosavimo klausimą, daugelis dvarininkų panaikino sodžius; žemėse, kurias ligšiol valdė valstiečiai, pastatė palivarkus, o valstiečius iškėlė į balas, į žemes kuoprasčiausias, įsakydami patiems pasistatyti triobėsius. Prispauti žmonės šaukėsi prie Dievo, skundėsi kunigams. Dvarininkai, matydami valstiečius ieškant dvasiškijos patarimo, ėmė pykti ir su dvasiškais ganytojais pertraukinėti santikius.“ (127 p).

Dar didesnis susierzinimas tarp luomų pasidarė 1861 metais, kada žmonės buvo paskelbti liuosais nuo baudžiavos, bet dar turėjo atlikti po senovei ponams priedermes per dvejus metus, kol visoje šalyje bus nustatytas valstiečių būvis ir pripažinta jiems pragyventi reikalinga žemė. Vyskupui Valančiui sunkiai prisiėjo darbuoties, kad palaikius tais priešingumų laikais gerus santikius tarp dvarininkų ir valstiečių.

Štai jo gromata anuose krizio laikuose:

Asz Motejus Wolonczauskis isz Diewa ir Sosta Apasztalu milestas **Zemajcziu** Wiskupas wisus giwentojus wiskupistes sawa swejkinu ir lajminu.

Pri apskelbima iszluosawima jusu siuncziau gromata mana pas jums iszguldidamas kasp turet priimtie ir iszmanitie sutejtkta des sawes loska ir kasp tuo tarpu turet apsiejtie. Wenokej szediena girdziu kad anej poredima Wiresnibes, anej zodziu mana ligsziolej dar nesuprasdami, jemet klistie ir dowanota sau luosuma blogaj iszguldinatie. Tajgi noriu welej jums pamokitie, zinodams jogej balsa mana umaj paklausiste ir szirdin sawa prijemen pagal jo elgties ir giwenti pradeste.

Zinoket tada wajkaj mana par mani numileti, jogej dar dwejus metus turet butie po senowes ponajs, pilditie kasp ligsziol pildet wernaj wisas pawinastes, ponu klausitie, lenkties ir szenawotie, nes toki ira wale szwiesiausia Cesoriaus, nes to rejk del iwedima nauja paredka, del padarima su ponajs sunkalbos ant atejnanczia lajka; o patis iszmanot, jogej tat negal stajgu wena dena padirbtie.

Nekalbeket nieku ir ne kelket kalbu anej ant manes, Piemenia jusu, anek ant kunegu, sawa mokitaju, kasp taj girdziu nekuriose wetose jums prasimaniusius, buk mums ponaj papirken uz pinigus, kad mes tejsibes del jusu nesakitumem. Man rodos jogej tie patis, kurie tokias kalbas pakele joms ne werij ir jus wajkaj mana tam ne werijet. Ar taj galemas dajktas kad mani ir wisos Wiskupistes kunegus, ne gana to, bet wisos Cesoristes, galejen butu ponaj papirktie ant melagistes, nesgi wisoj Cesoristej, wisur tas pats ira suredimas Wiresnibes, ir wisur tajpat par dwejus metus tebebus senowes paredkas.

Szejminiszkej ir samdinikaj, klausiket sawa gaspadoriu ir perdetiniu ir be lajka ne laužiket sudereima sawa su tejs. Grekas ira ju neklusite arba del menka dajkta sluzba pametus kitur iszejtie. Zinoket jogej kiekwienas ne pabenges metu, arba neszcziraj tarnawes gaspadoriuj, tur ant sumnenes pagrižtie ir kriwida jam padarita wisiszkaj atnagradintie, kitajp ne wertas ira iszriszima isz greku. Iszluosawimas ne iszluosoj nu pawinaszezu ir sudereima dabrawalna ne lauža. Prisitebekit bajorams, kurie nu senowes gadinės ira luosi, ar gal je kasp sau panorejen sunkalbas laužitie arba kantraktu ne iszpilditie? Ne gal, nes to anej Wieszspats Diewas, anej Bažnicze S. nedalejdz. Todelgi ir jus wajkaj mana sluzmelnikaj, kurie tame dalike esat kalti, pasitajsiket bijodamis ant sawes užtrauktie tejsinga korone P. Diewa už newerna tarnawima. Klausiket kan jums pasake S. Powilas Apasztalas: "Tarnaj kurienorint ira po jungu, tegul paskajto ponus sawa wertajs wisokios garbes." I Tim. VI. Isz rejkalu buket paduoti ne tiktaj del rustibes bet ir del sumenes. Bukite paklusnus wisose dajktose ponams pagal kuna, ne tarnaudami del akiu, kajpo tiktaj žmonems itikdami, bet tikribeje szirdes, kajpo Wieszpacziuj o ne žmonems. Zinodami jog gausitie nuog Wieszpaczes algu tewajnistes. Wieszpaczuj Kristuj tarnauket. Kolos III.

Ant gala wisims kartu sakau, lajkiket zgada, mejle ir wenibe su ponajs sawa, po kurejs giwenot ir szinawoket jus. Juk žinot, jogej je patis sawa deka prasze Szwiesiausia Cesoriaus kad jumis iszluosuotu, patis weltaj iszsižadeje prowos sawa ant jusu, patis troszka jusu gera ir rupinas apej wejkalus pri jusu prigulenczus. Deltogi ne gadinket ju szirdes, szendena luosajs paliken, sawa nepaklusnumu ir nerodu apsejimu. Jejgu amžius stone padonuju iszbuvot, iszbuste ir tus metus su kelejs menesejs. Wenibej su ponajs giwendami, szenawodami juos, daugiaus aptureste nu ju gera, nekajp atbulajs del ju rodidamis. Atminket ir ant to, jogej jus, nors dwejemis metams sukakus isz po waldžios iszejste, wenokej susedijoje ant ju žemes giwendami, kajpo bednesni ukinikaj, ne karta rejkalauste ju pamacziaus ir apekos nekarta liga arba beda prispausti, isztraukste pri ju ranka, jeszkodami del sawes ratunka; o ar ne geraj tuokart bus, jej ponaj gera szirdi ant jusu turedami pažwelgs mejlinga akia ir su pagalbu jums pasiskubins. O ir be to atminket, jogej esat katalikajs ir sunumis Jezusa Pona, kursaj wisus iki gala numilejes iszdawe už mus nedorelus ant muku kuna sawa ir par tat mirdamas iszmoke, kajp turem wienas kita miletie. Todėl szaukiu ant jusa su S. Powilu Apasztolu: Apsiwilket tada kajpo iszrinkti Diewa szwenti ir numileti, widurejs milaszirdistes, maloniste, nusižeminimu, tikumu ir kantribe: wenas kita kensdami ir kits kitam atlejsdami, jej kas tur ant kita skundima, kajp ir Wieszpatš atlejde jums, tajpo ir jus. O ant to wiska turekit mejle, kuriira risziu tobulistes. Kol. III. Nes tan turem prisakima nu Dewa, idant kuris mil Diewa, miletu ir broli sawa. I. S. Jona IV. Ant gala brolej buket tobulajs, parsisergekit, wena dumokite, pakaju turekite, o Diawas pakajaus ir mejles bus su jumis. II. Kor. XIII.

Veikesniam žmonių švietimo praplatinimui Valančius iškelia gyveniman naujos rūšies, beje kilnojama mokyklą, kurios mokytojai keleiviai, jauni ir seni, eidami skersai — išilgai Lietuva, įvykino jo idealą, išmokino žmones skaityti lietuviškas knygas.*)

Per blaivybės įvedimą pakėlus visos šalies gerbuvi, per mokyklas ir mokytojus išmokinus žmones skaityti savas knygas, Valančiui prisiėjo ir daugybę knygų parašyti, kad būtų kas skaityti. Iš savo raštų jis neieškojo sau nei pelno, nei garbės. Ne visados net dėdavo ant raštų savo vardą; parašęs knygą kartais dovanodavo ją leidėjui, kurs paimdavo visą pelną ją pardavinėdamas. Autorius tenkinosi tuo, kad knygos žmonių skaitomos.

*) Sulyk „Palangos Juzė“, „Pasakojimai Antano Tretininko“ „Šiauleniškių Senelis“.

Kun. Mikolas Miežini*, Žodyno ir Gramatikos autorius.

Tuo savo tikslą laikė pasiektu. Apie visus jo raštus nei žinote nežinotumėme, jei jų nebūtų išvardijęs savo surašytuose atsiminimuose..... Vyskupo raginami jo kunigai „norėdami padėti žmonėms apsišviesti“ irgi rašė ir spausdino lietuviškas knygas.

„Tos knygos“, anot M. Biržiškos, „taip platinosi žmonėse, tiek daug jų ėjo į to meto žmones, jog didysis spaudos leidinių Zavadžkio knygynas Vilniuje turėjo išsteigti savo kygyno skyrių Zemaičių gilumoje, vyskupo sostinėje Varniuose“ (p. 36);

per vieną dešimtmetį, nuo 1855 iki 1864, buvę „išleista beveik 300 knygų“ (40 p.).

Vienas didesniųjų mūsų tėvyninkų mokslininkų, S. J. Baltramaitis mėgino atkreipti rusų vyresnybės dėmesį į neteisingai draudžiamą lietuvių raštiją, išleizdamas Peterburge (1892) lietuvišką bibliografiją. Sulvg Baltramaičio nuo 1533 iki 1845 m, kada Valančius Montvydo vardu išleido „Punktus Sakymu“, buvę atspausdinta per 312 metų tik 298 liet. knygos. Pasak to paties autoriaus 1875 m. (Valančiaus mirties data) buvę atspausdinta lietuviškų knygų jau 831, o iki 1883 m, kada Daukanto-Valančiaus gadyne užleido vietą „Aušros“ gadynei, mūsų spaudinių buvę 984. Vadinas 40-ies metų Valančiaus darbavimosi laikotarpyje lietuvių raštų skaičius buvęs dukart didesnis nei per tris šimtmečius prieš jį.

„Valančiaus knygų tikslas, rašo Alekna, „žadinti tikėjimą, stiprinti dorą, skleisti žmonėse apšvietimą“, bet ir tuose „nekalto turinio raštuose Rusijos vyresnybė matė

sau pavoja, ir generalgubernatoriaus Muravjevo įsakymu 1865 m. buvo uždraustos Valančiaus knygos: Šventoji Istorija, išleista 1852 m. ir Zemaičių Vyskupystė, greita Kantiškų ir kaikurių kitų... Kauno gubernatoriaus įsakymu buvo padaryta krata pas Kauno spaustuvininką Sokolauską ir knygininką Millerį ir rasta uždraustų knygų. Juodu pasiteisino tuo, kad knygos turi cenzūrą, apie jų uždraudimą nebuvo pranešta. Piistovas sakėsi nepranešęs dėlto, kad įsakymas buvęs slaptas, jo negalėjęs niekam rodyti. Kad ateityje nepasikartotų tokių keistų pasiteisinių, vedusi tą reikalą komisija pranešė apie tai vyresnybei.**)

Tas pats autorius tęsia apie policistų daromas kliūtis vyskupui:

„Didelė kliūtis lietuviškų knygų spausdinime buvo stoka cenzorių, mokančių lietuviškai. Paduotos Vilniuje spausdinti lietuviškos knygos kartais labai ilgai gulėdavo cenzūroje.“ Valančius keletą kartų mėginęs prašalinti tą kliūtį. 1852 m. jis rašęs švietimo ministeriui kunigaiščiui Sirinskiui-Sachmatovui, kurio žinioje buvo knygų cenzūravimas, jog Vilniuje nėra užtektinai mokančių lietuviškai cenzorių, ir prašęs, kad su jo parašu būtų priimama spausdinti knygos, prižadėdamas niekuomet neprasilenkti su ištikimybės priederme. Valančiaus prašymą šis ministeris atidavęs vidaus reikalų ministerio nuožiai, kurs, užuot jį išklausius, raštu išmėtinėjo netvarką ir įsakė, kad tokiais reikalais kreiptųsi pirmiau į vidaus reikalų ministeriją. Švietimo gi ministeris, gavęs, matyti, iš vidaus reikalų ministerijos neprielankią Valančiaus prašymui nuomonę, atsakė neturįs teisės daryti išimčių iš bendrų cenzūros įstatų... Lietuviškas knygas cenzūravo popas iš Pažaislio. Rankraštis išgulėdavęs cenzūroje po metus.

Tuo pat klausimu Valančius vėl kląbino vyresnybę 1856 metais, rašydamas Vilniaus Mokslo Apygardos glo-

*) „Valančius“, 178 p..

bėjui Gruberiui: „Tamstai žinoma, jog beveik visi mano vyskupijos gyventojai, apie milijonas žmonių, vartoja vien lietuvišką kalbą. Vyriausybei leidžiant, beveik visur įsteigta parapijinių mokyklų, todėl kiekvienas moka skaityti bent iš maldaknygės. Tų maldaknygių ir kitų dvasiško turinio lietuviškų knygų žmonėms reikia nemažo skaičiaus. Bet rašytojai ir leidėjai sutinka didelių kliūčių ir nepatogumų cenzūros komitete. Buvusiojo generalgubernatoriaus įsakymu, valdžiusio ir Vilniaus Mokslo Apygardą, leidimas spausdinti duodama, tik peržiūrėjus šventikui Petkevičiui, neseniai perėjusiam iš katalikų tikėjimo į stačiatikių cerkvę ir gyvenančiam dabar Kaune. Aš patsai tas knygas rūpestingai peržiurinėju ir griežtai reikalauju, kad jose nebūtų nieko priešingo tikėjimui, dorai, taigi ir valstybės įstatymams ir tuomet tik tai suteikiu dvasišką cenzūrą. Rodos, jog ašai, kaipo vyskupas tokios plačios vyskupijos esu vertas didesnio pasitikėjimo vyriausybėje negu kažkoks šventikas, ir todėl drįstu nuolankiausiai prašyti Tamstos, kad teiktumeis atmainyti labai apsunkinantį generolo Bibikovo įsakymą“ (178 p.). Valančiui nepavyko tų kliūčių prašalinti.

Tie trukdymai dar labiau buvo jaučiami, kai 1859 metais buvo atnaujinta sumanymas leisti pirmąjį lietuvišką laikraštį. Pargrįžęs iš Varšavos, kad laisviau galėtų dirbuotis lietuviškoje raštijoje, Akelevičius rašė iš Kuršo Valančiui:

„Vidaus reikalų ministerio atsišaukime į dvarininkų komitetus, kurie privalo tvarkyti ir išspręsti valstiečių klausimą, pasakyta, kad reikia turėti užtikrintą būdą palaikyti ir skleisti tikėjimui, dorai ir švietimui tarp liaudies. Stai, Gerbiamasis Ganytojau, nauja srytis nuopelnams, kuriuos esi padaręs lietuviams. Tamstos vardą amžiais laimins, bet to negana. Pagalios Tamsta neieškai garbės pas žmones, kaipo vyras teisingas, Dievo dvasios, dirbaujiesi tiktai Dievo garbei ir artimo išganymui. Noriu čia kalbėti apie įkūrimą mūsų liaudžiai laikraščio lietuvių kalba. Visi kraštai turi savo laikraš-

Kan Kl. Kozmianas.

čiu... Kodėl gi mes esame blogesni už kitus. Nemaunau, kad vyriausybė neduotų mums leidimo. Ponas Chominskis, dabartinis Kauno gubernatorius, žmogus teisingas ir garbus, įteiks mūsų prašymą aukštesnei valdžiai. Iškelk tik Tamstą naudingą sumanymą. Jei reikės išteklių, tai tikiuosi, kad kunigai pasiskubis su pagalba ir užgėdys dvarininkus, kurie „jokių aukų valstiečiams daryti nenori“.

Tas reikalas rūpėjo ir Šimandai Daukantui. Jis pranešė tarnaujančiam Peterburge švietimo ministerijos valdininkui Napoleonui Praniauskui, kad Valančius noris įkurti lietuvišką laikraštį apie ūkį ir sodžiaus pramonę, teiravosi, kaip gauti reikalingas leidimas ir prašė, kad Praniauskas nusiųstų Valančiui prašomų informacijų, bet pervėlai. Valančius buvo darbo, ir tai greito, žmogus. Būsiantis to laikraščio redaktorius Akelevičius buvo jau pradėjęs nuo Vilniaus, bet nieko negavo. Tuomet Valančius patsai kreipėsi į vidaus reikalų ministerį, taip išdėstydamas lietuviško laikraščio reikalingumą: „be abejo žinoma Tamstai, jog Kauno gubernijos valstiečiai visai atsisakė nuo spiritinių gėrimų vartojimo. Žmonės, pasiliuosavę nuo labiausiai pažeminančio geidulio-girtybės, reikalingi kitokios doros įtekmės, kuri palaikytų juos blaivybėje ir vieton senojo kenksmingo pasigėrėjimo teiktų kokį nors prakilnų, duodantį maisto protui ir širdžiai. Rusai ir latviai turi savo gaziety ir kitokių laikraščių leidžiamų knygių, kurios patenkina tą reikavimą, bet žemaičiai ir lietuviai, kurie irgi sudaro dalelę

Maloningiausiojo Ciesoriaus pavaldinių, ligšiol neturi to-
kio laikraščio, kurs padėtų jiems naudotis švietimo vai-
siais. Todėl pasiryžau priminti Tamstai šį trūkumą tikė-
damasis, kad Tamsta maloningai teiksies pažvelgti į šį da-
lyką ir neatsakys savo aukštai viršininkiško pripažini-
mo mano sumanymui, kurs yra toks:

Po mano tiesiogine priežiūra sudaryti redakciją kny-
gelei, lyg kokiam laikraštukui, kurio vienatinis tikslas
būtų, kaip Tamsta teiksies pamatyti iš pridėdama progra-
mą, skleisti naudingas žinias, daugiausiai paliečiančias
doros klausimus ir sodiečių ūkiškąjį gyvenimą. Tikiuo-
si, kad Tamsta pripažįsi mano sumanymo naudingumą ir
iš savo pusės maloningai suteiksi leidimą.

Tam sumanymui įvykdyti yra viena kliūtis, kurios
prašalinimas priderės nuo Tamstos maloningo pritarimo,
būtent, kad spausdinant knygeles jų cenzūravimas būtų
pavestas man pačiam. Nuolankiausiai prašau to dalyko
dėlto, kad nelengva rasti lietuviškos kalbos cenzorių; ji
yra žemesniojo luomo kalba ir svetima net mokytiems to
kašto gyventojams"...

Sumanytasis laikraštis turėjo vadintis „Pakeleivin-
gas“, jo programą, vyriausybei pristatytą, buvęs toks:

„Pakeleivinas“ leidžiamas žemaitiškai arba lietuviš-
kai vieną kartą per savaitę, po vieną lakštą in 4-0. Tu-
rinys dalijama į keturis skyrius, būtent:

1. Tikyba, dora, žinios apie įstatus. Giesmės, bažny-
tinis giedojimas. Instatymai ir vyriausybės įsakymai,
paliečiantys valstiečius.

2. Gamtos mokslai ir pramonė. Cionai dedama pir-
mutinės žinios apie gamtą, su tikslu naikinti visokius
burtus, prie kurių yra pripratę prasti žmonės.

3-sis skyrius pavedamas geografijos ir istorijos ži-
nioms, labiausiai savo krašto.

4. Liaudies literatūra, liaudies dainos, pasakos, patar-
lės, mįslės”.

To rašto kopiją į vidaus reikalų ministerijai Valančius
paeiuntė kunigaikščiui Oginskiui, prašė ir Praniaus-
ko palaikyti valdžioje įstaigose jo sumanymą.

Kun. J. Katėla.

Tam svarbiam Valančiaus sumanymui nelemta buvo įvykti, kaip neišvyko ir kitas panašus sumanymas leisti laikraštį vardu „Aitvaras“, kuris buvo ketinama leisti rodos irgi ne be jo pritarimo.

Vyresnybei uždraudus lietuviškų knygų spausdinimą lietuviškomis raidėmis Valančius rūpinosi kaip nors išgauti leidimą spausdinti bent maldaknyges lietuviškomis raidėmis, rašydamas į Kauno gubernatorių: „žmonės nebeturėdami knygų ima gaudoti. 1864 metais sužinojęs apie sumanymą spausdinti lie-

tuviškas knygas rusiškomis raidėmis, aš aiškinau tą dalyką general-gubernatoriui nabašninkui Muravjovui asmeniniai pasimatydamas su juo Vilniuje. Jis žadėjo įsakyti, kad būtų atspausdinta nauja lietuviškos maldaknygės lietuviškomis raidėmis laida, bet nesuskubo to išpildyti, kol tebebuvo šio krašto valdytoju. Dabar kuomet žmonės nuolat kreipiasi į mane, reikalaudami maldaknygių, aš laikau savo priederme nuolankiausiai prašyti Tamstos įsakymo, kad būtų atspausdinta lietuviškomis raidėmis viena iš labiau vartojamų lietuviškų maldaknygių, „Senas Aukso Altorius“ arba „Naujas Aukso Altorius“. In tą savo prašymą Valančius susilaukė iš Kauno gubernatoriaus tokio atsakymo: „Dėlei Tamstos prašymo leisti sausdinti lietuviškomis raidėmis lietuvišką maldaknyge Vyriausis krašto Viršininkas pavedė man pranešti Tamstai, jog spausdinimą lietuviškomis raidėmis lietuviškų maldaknygių jįsai pripažino bereikalingu ir nepatogiu

dalyku dėlto, kad įsakyta spausdinti jas rusiškais raideimis”.

Lietuvos Švietimo Ministerijos leidžiamame mėnesiniame laikraštyje „Švietimo Darbas“, 1922 m. 3-6 numeryje randame prof. V. Biržiškos straipsnį: „Lietuvių Politinės Brošiūros 1860-jų metų pabaigoje.“ Vac. Biržiška labai daug yra tyrinėjęs apie mūsų kultūros istoriją ir daugel iki šiol plačiam pasauliui nežinomų ir didelės svarbos dalykų iškėlė į aikštę. Viršminėtame straipsnyje rašydamas apie rusų valdžios pasiryžimą išgriauti lietuvių kultūrą ir lietuvių liaudies užsikirtimą apginti savo senuolių brangų palikimą, minėtas mokslavyris rašo sekamai: „In tos kovos priešakį paties gyvenimo buvo stumiamas vyskupas Valančius, ir jis gerai suprato, kokia nauja sunkenybė užgulė ant jo jau nebejaunų pečių, nesikratė jos, bet atvirai į ją stojo. Kaip katalikijos gynėjas į porą metų po sukilimo jis liko kuone vienintėliu Lietuvoj ir iš dalies Lenkuose katalikų vyskupu, kurs nepanorėjo eiti valdžios parsidavėlių pėdomis, ir stengėsi išvengti Lubenskio ir kitų vyskupų (slapta nužudytų. Red.) likimo, nors ir visados buvo pasiryžęs jų pėdomis eiti.

Kaip lietuvių gynėjas - jis buvo vienintėlis lietuvis rašytojas ir veikėjas, kuris tuo laiku vienas galėjęs sužadinti tą atsispyrimo prieš brukamas rusiškąsias raides jausmą, be kurio ką tik iš baudžios atleisti lietuviai-ūkininkai galėtų pasiduoti rusų valdžios įtakai ir kovodami dėl naujų ekonominių gerybių pamiršti savo pilietines pareigas... Katalikų reikalas Valančiaus akyse buvo kartu ir lietuvių reikalas, rusiškąsias raides lietuvių knygose — tai tas pats stačiatikių tikybos platinimo būdas, kitaip sakant, tas pats katalikybės reikalas. Supratęs ją, Valančius stoja kuone į atvirą kovą ir čia jau sumezga pirmutinę, kad ir siaurose ribose, aktingą lietuvių politinę programą, kuri viešpatavo iki pat „Aušros“ laikų, kada liko formuluota nauja tautinė programa, kiek anksčiau jau užgimusi atskirų naujos kartos inteligentų tarpe...”

Pazinęs rusų valdžios griežtą pasiryžimą surusinti lietuvius, Valančius, esą, „tiek pats, tiek jo artimiausieji padėjėjai pagamino visą eilę politinių brošiūrų, išleistų Mažojoj Lietuvoje, kur buvo suformuluotos šių laikų Lietuvos skriaudos ir apčiuopamai buvo nurodyta keliai, kaip jos reikia pašalinti. Tai buvo greitų laikų plačiai pagarsėjusios brošiūros: „Perspėjimas“, „Prajautimas“, „Isz Tamsybes wed tiktay Kielis Teysybes“, „Szniakiesis Katalika su nekataliku“, „Wargai Bažniczes Kataliku Letuvoj ir Zemaicziun“, „Ape Atpuskus Jubileiszkus arba Beleusza“, „Gromata apskrita Szwento Tawo musu Popežiaus Piusa IX pas sawo aweles“, „Ape sielwartus bažniczios szwentos“, atsišaukimas „Brolej Katalikai, jums noriu par gromata kielis žodžius pasakiti; skajtikiet, supraskiet ir isidiekiet“.

Visos tos knygutės pasirodė 1868-1869 m. daugiausia paties Valančiaus rašytos. Iki pat „Aušros“ laikų buvo tai vienintėlės lietuvių politinės brošiūros, todėl juo labiau jos traukė į save akis. Ypač, jei prisiminsime, kokios jos įtakos turėjo žmonėms, kurie tūkstančiais pradėjo jas platinti, nežiurėdami smarkių valdžios persekiojimų, prasidėjusių jau tais pačiais 1868 metais ir be paliovos kas meti didėjusių. Tos brošiūros ilgą laiką buvo vienintėliu dvasišku lietuvių žmonių penų ir nėra ko stebėtis, jog iš jų jie sėmė visa savo priešvaldišką nusistatymą, jog jos ir paveikė taip stipriai jų politinę ideologiją.

Ir pati valdžia greit suprato, kad tos plonutės brošiūros galinčios sugriauti visą valdžios griežtai suplanuotą darbą, ir persekiodama platintojus, ji vis uoliau pradėjo daboti jų autorius ir leidėjo, kuriuo, valdžios teisingomis žiniomis, buvęs Valančius. Tik jo senyvas amžius, o dar labiau baimė triukšmo, kuris iškiltų Europoj dėl ištrėmimo paskutiniojo Lietuvos vyskupo, kiek suvaržė valdžios žygius prieš vyskupą.

...Tai agitacinės brošiūros, kurių tikslas daugiausiai veikti į žmonių jausmus, o ne į protą, kad tik juos paraginus atsispirti rusų valdžiai, kovojančiai su katalikyste

ir lietuvyste. Bet tuo laiku vargu ar koki kita plati žmonių programa ir buvo galima; nesant visai lietuvių švietisumenės, nereikalingos buvo ir inteligentinės programos." (415 p. „Svietimo Darbas" 1923).

Vyriausybei uždarius visas iki tol Zemaičių vyskupijoje buvusias bažnytines mokyklas ir anų vietoj įsteigus savasias,*) Valančius savo viršminėtame „Prajautime" perspėja:

„Tų mokyklų laikymas valdžiai nieko nekaštuoja. nes patys žmonės turi ir mokykloms butus pastatyti ir mokytojus laikyti. Tos mokyklos jokios naudos neduodančios, nes, „mokytojais padare popu vaikus, nie žodže letuwiszkaį nemokanczius, kurij sznek su waikais ligi dali nie žodže maskoliszkaį nemokanczijs, it žansis su kiaulemis".

Moko vaikus rusiškai ir lietuviškai maskoliškomis raidėmis. Mokytojai girtuokliauja ir paleistuvauja, o kai tėvai neduoda į tas mokyklas savo vaikų, tai valdžia kaltina dėl šio kunigus, baudžia tėvus ir su kazokais varo vaikus į mokyklas; ypač biauursi Valančius tuo, jog dažnai ir motynos verčiamos yra į tokias mokyklas savo dukteris leisti, ir patetiškai sušunka: „Nu bada, mara, kares ir tokie mokima wajku išgelbiek Lietuwa su Zemajczes Weszpatie."

Sueigoms pataria rašyti nusprendimus, kad visos mokyklos, įsteigtos toli nuo bažnyčios, būtų perkeltos arčiau prie jų. Jei tarpiniškai to neleistų, tai visai nevežti vaikų į tokias mokyklas. Motynomsgriežtai draudžiama leisti savo dukteris į tas mokyklas, kur mokytojai paleistuviai.

„Warguose", jis duoda žmonėms grynai praktikos patarimų: „Kaip imanidamis turet saugoti vaikus sawa nu maskoliu iszkalu." Kunigai, kurie dėsto katekizmą, turi išaiškinti vaikams mokytojų tikybinės melagystes, o namo sugrįžusiems vaikams motynos turi įkalbėti, kad jie mokytojams netikėtų..... Pagaliaus pataria steigti slaptas

*) Kauno apskr. 26, Ukmergės 23, Zarasų 30, Panevėžio 27, Šaulių 26, Tležių 23, Raseinių 27 („Šv. Darb." 1922, 415 p.).

S. Kušelevskis.

mokyklas, kur vaikai mokytusi iš lietuviškų lotynų raidėmis knygų.

Alekna apie tą Valančiaus darbuotę rašo: „ant Valančiaus krito vyresybės įtarimas, jog jisai yra tų knygų autorius. General-gubernatoriaus pasiustas Kaunan žandarų viršininkas Losiev su 8 policijos valdininkais padarė kratą Valančiaus namuose, ieškodamas priparodymų, tačiau nieko nerado“. Rusų žandarų agentai net Tilžėje šnipinėję, bene sugriebę Valančiaus rankraštį, bet nieko nesuradę.

Nesusekus tų knygų autoriaus, rusų vyriausybė smarkiai nubaudus jų platintojus. „Gruodžio mėnesyje 1870 m.“, tęsia kun. Alekna, „buvo areštuoti ir išvežti į Vilojų šie kunigai: Zvingių klebonas Pranciškus Butkevičius, Zigaičių klebonas Vincentas Norvaiša, Salantų kamendorius Pranciškus Struopas, Darbenų kamendorius Kazimieras Eitutavičius, Naumiesčio kamendorius Matas Kaziliauskas, Pagramančio kamendorius Vincentas Butvidas, Gaurės kamendorius Vincentas Dembskis, Gardomos filjalistas Jonas Grigaliunevičius ir Tauragės kamendorius Jonas Tamoševičius. Veltui mėgino juos teisinti Valančius, rašydamas general-gubernatoriui, esąs pilnai išitikinęs, jog jie nekaltinami jokiuose priešinguose vyriausybei pasielgimuose, prašydamas, jų bylą vedant, atminti didelį kunigų trukumą vyskupijoje ir kiek galima greičiau juos paleisti. General-gubernatorius atsakė, kad tyrinėjimo komisija pripažinusi pirmuosius penkis paminėtųjų kunigų kaltais platinimo

užsienyje išleistų draudžiamų knygų, o likusieji gi, kad apie tai žinodami nepranešė vyresnybei. General-gubernatoriaus įsakymu išsiųsti: Struopas ir Kaziliauskas į Archangelsko guberniją, Norvaiša į Tomsko guberniją, Butkevičius į Tobolsko g., Eitutavičius į Viatkos gub., Dembskis, Butvidas ir Grigaliunavičius perkelti į Vilniaus vyskupiją, o Tomaševičius kaip nekaltas paliuosuotas ir sugražintas į savo vietą. Toje pačioje byloje išsiųsti dar: kun. Antanas Brundza į Archangelsko gub., bajoras Simonas Kulakauskas ir valstietis Stanislovas Račiukaitis į Tomsko gub. Buvo tai pirmos aukos, nukentėjusios dėl platinimo lietuviškų knygų, spaudintų Prūsiose". (p. 188).

Autorius baigia savo skyrių paminėdamas žandarų sauvaliavimus sodžiuose ir bažnyčiose ir cituoja ištrauką iš vyskupo Valančiaus protesto Kauno gubernatoriui dėl šių sauvaliavimų

„Gavau žinoti" rašo Valančius „juog kaikuriuose Panevėžio pavieta vietose tūkstantininkas su žandarmais važinėjo po sodžius arba prie bažnyčių šventomis dienomis atiminėja iš žmonių lietuviškas maldaknyges. Bereikalingas būtų daiktas aiškinti, kaip toksai sauvalis žemesniųjų policijos valdininkų elgimasis nesutinka su įstatais, ir aš pripažinau reikalingu daiktu pranešti tikrai Tamstai apie tai, pilnai pasitikėdamas, jog panašūs žmonių jausmų užgavimai ir nepagarba nebus kenčiami". (p. 189).

„Mūsų Raštų ir Raštininkų" autorius tvirtina vyskupą Valančių padėjus į 8000 rublių įkurti spaustuvei Prūsų Lietavoje, kur jo raštai buvo spaudinami po 1865 m. Dr. Totoraitis savo „Lietuvos Atgijime" pažymi „neaiškų gandą", M. Valančių knygoms Prūsiose spausti davus keturis tūkstančius rublių. Jurgio Bielinio biografas*) mini, kad vieną kartą per tą vėliaus labai pagarsėjusią knygų platintoją vyskupas nusiuntęs Tilžėn 3000 rublių už-

*) Žiūr. „Aušros" 40 m. Sukaktuvėse psl. 252.

mokėti už spaudinamas ten knygas. „Gal dar be-
svajodamas apie kunigų seminariją, Bielinis buvo už-
ėjęs Kaune pas vysk. Valančių. Matyti jau buvo įti-
kimas tam garsiajam švietėjui žmogus“ — daro savo
pastabą rašytojas. Bielinis, aršiausiuose lietuvių raštų
persekiojimo laikuose žinomas kaip Baltasis Erelis,
gimęs 1846 metais, pabaigoje Valančiaus gyvenimo,
kuomet rusų valdžia ištrėmė pirmuosius susektus lie-
tuviškų raštų platintojus, buvo pačiame savo žydėjime,
30 metų vyras.

Esą — „Ilgą laiką centru, iš kurio plito knygos po Kau-
no guberniją, buvo Garšvių sodžius, netoli Naujamieščio.
Augštas, tvirtas, gražus vyras Bružas su savo sesele pri-
statydavęs ten lietuviškas knygas iš Tauragės dideliu
vežimu. Knygų šakrova buvusi Dilkaus, gyvenusio
krumuose nuošaliai nuo kaimo, daržinėje. Kita šakrova
buvusi to paties Garšvių kaimo ukininko Sliužo namuo-
se. Knygas skirstęs siuvėjas Ladukas, gi jas išvažiodavęs
po visą Kauno guberniją pats to viso darbo gaspadorius
J. Baltasis Erelis (Bielinis) ir kiti keturi jo padėjėjai.“

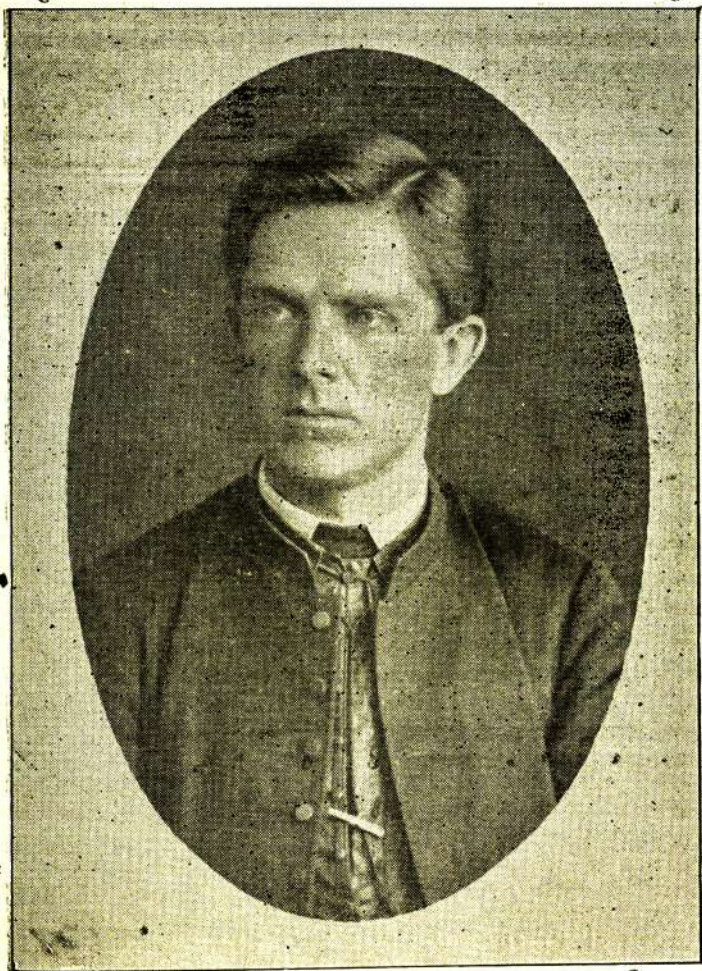
Jūs visi gerai atsimenate senį Steponką arba Steponke-
vičių, ką ir prie mūsų (Maspeth'o) bažnyčios ilgus metus
pardavinėjęs lietuviškas knygas bei škaplierius, pernai
pasimirė. Velionis Norbertas Steponka (ne Julius, kaip
per klaidą atspausa „Aušros“ 40 m. Sukaktuvių“ kny-
gose. Red.) pasakodavo, kad, kiek jam vien žinoma, vys-
kupas Valančius buvo surinkęs nuo kunigų ir pasiuntęs
į Prūsus per džiakono Zabermann'o tarpininkystę lietu-
vių spaudos reikalams dvidešimts penkis tūkstančius
rublių. Vyskupas taipgi pasiuntęs į Prūsus tris ištikimus
jaunus vyrus, kad apsipažintų su Prūsų spaustuvėmis
ir praskintų kelius, kuriais Valančiaus ir jo padėjėjų
slapta spausdinamos užsienyje knygos galėtų prasipla-
tinti Lietuvoje.

Steponkevičius kartu su Serapinu*) (čikagiškio marijono, Serapino, tėvu) daug metų platino lietuviškas knygas. Nekartą buvo susekti, neteko savo prekių bet vis jiems pasisekė išsisukti. „Aušros“ laikais rusų žandarai teip drūčiai juos suėmė, kad nebuvo vilties jiems išsisukti nuo ištrėmimo, tad jie gelbėjosi pabėgimu į Ameriką. Steponkevičius apsigyveno Brooklyne ir iš čia apie porą dešimtų metų važinėjo po lietuviškas Amerikos naujokynes, versdamasi knygų pardavimu. Serapinas

*) Tyrinėjant apie Serapinų darbuotę Chicagoje ir kitur, daugiausiai pasisekė gaut žinių, paremiančių velionies Steponkos pasakojimą nuo senio Ražučio, plačiai žinomo Brooklyno lietuviams kaipo ilgą laiką gaspadoriausio taip vadinamame Tautiškame Name. Antanas Ražutis gimęs 1856 m. Pocių kaime, šviekšnos parapijos, 1873 metais išėjo į vaiską už brolių Motiejų. Po Turkų karui sugrįžęs 1878 m. į tėvynę, 4 metus buvo akčyzės sargybiniu Rietave. Jam reikėdave apjodyti Rietavo, Endriejavo, Veviržėnų, Vieiraičių, šviekšnos apygardas. Pažinojęs daugelį bagamazninkų, tarp jų ir N. Steponką, kuris 2 metu laikęs karčiamą Rietave, paskui bene metus buvo sargybiniu prie plento, rinkdamas kunigaikščiui Oginskiui duoklę nuo pravažiuojančių, ir vis knygas pardavinėdavęs. Dar prieš išėjimą į vaiską Ražutis žinojęs daugelį šviekšniškių užsiimant gabenimu lietuviškų knygų iš Prusų. Sargybiniu budamas Ražutis ir kiti, nors žinodavę apie knygų slaptą gabenimą, bet nešėjams nieko blogo nedarydavę, palikdami lietuviškų knygų gaudymą žandarams. Knygas perneštas per abidvi linijas, kareivių saugojamas, Ražučio žinia, nešikai paslėpdavę miške ar kerpėse (samanose) tam tikruose padėliuose. Iš čia tas knygas, kam reikia, pasiimdavo ir veždavo tolyn. Ražutis atvyko Amerikon 1884 metais, gyveno New Yorke prie Mulberry gatvės, dirbo prie siuvėjų porą metų ir 1886 m. užsidėjo „kriaužių šapą“, kurioje davęs darbą ir savo senam pažįstamui knygnešui iš Lietuvos Steponkai, atvykusiam Amerikon bene 1886 metais.

Antano Ražučio žmona Barbora (Steponaičiukė iš Eržvilko miestelio) buvusi Tilžėje 1892 metais parsinešė knygų per Smalininkų kamarą. Jurbarke tuomet buvę apie dešimtis senesnių tretininkų (davatų), per kuriąs labai skleidęs knygas kun. Marcinkevičius. Dvi seniausi tų davatkų, kuriąs kitos mergaitės vadindavę tetutėmis ar panelėmis, buvusios netoli 50 metų ir kokių dvidešimtį metų, kaip žmonės sakydavę, vis platindavusios lietuviškas knygas

A. Ražučio patariamasis „Žvaigždės“ reporteris atsilankė ir pas kitus šviekšniečius, beje senį Juozą Mantvidą, gyvenantį 243 E. 54 Str., New York City, Juozapą Eitvydą, 217 Berry Str., Brooklyn, N. Y. ir k. Montvydas, atvykęs Amerikon 1888 m., daug pasakojo apie Rietaviškio bagamazo Steponkos darbuotę, kaip lietuviškas knygas pardavinėdavęs per atlaidus.

Kun. K. Jaunius.

su savo šeimyna apsigyveno Chicagoje, kur ir mirė pirm keliolikos metų. Viena jo duktė buvo ištekėjusi už A. Olševskio „Lietuvos“ leidėjo, sūnus gi, prasimokęs angliškai ir mokslus pabaigęs, buvo Aušros Vartų parapijos klebonu Chicagoje, o vėliaus įstojo į Marijonų vienuolyną.

V. Biržiška, rašydamas „Mūsų Senovėje“ apie vyskupo Valančiaus gaminimą lietuviškų knygų Prūsijoje, pamini, juog rusų žandarų popierose Kaune, radęs paminėtą Barbarą Serapinienę, pas kurią žandarai, krata

Eitvido, jo sesers Onos Stulskienės ir jo žmonos Alenos pasakojimu Serapinų namas šviekšnoje palei patį šventorių, kuriuos vėliaus paveldėjo Marcijonos Serapinukės vyras, Kaz Poška, buvęs tinkamiausia vieta lietuviškų knygų skleidimui. Nuo senų senovės tie namai buvo samdomi davatkomis, pas kurias žmonės sustodavę „ant gaspados“ Niekur kitur tiek davatkų nebuvę, kaip šviekšnoje. Devyniasdešimtais metais ir pirmiaus apie dvidešimts šviekšniškių davatkų verčiusios liet. knygų skleidimu. Skleizdavęs knygas ir Pajudrio Toliušis, turįs brolių kunigą. Bene 1899 m. žadarai pas jį radę didžiausią knygų sądelį, kad net patys dyvijęsi, bet su brolio ir kitų kunigų pagalba jam pasisekė viską užslopinti. Žiogų Dom. Bliudžius buvęs visų apygardos šmugelninkų karaliumi. Jis platinęs ir knygas taipgi „Tėvynės Sargą“, „Varpą“ ir „Ukininką. Kitas žymus knygnešis buvęs Varniškių Tamas Lomsargis, baigęs Palangos gimnaziją. Daug pinigų išleidęs, kad išsisaugoti Sibyro už knygų platinimą. Visų šviekšniškių pasakojimu verta didžiausios pagarbos kaipo atsidėjusi knygų platintoja Marcijona Preitikaitė, iš Juškaičių kaimo, gyvenanti Bažnyčios gatvėje šviekšnoje. Ji nuo pat jaunystės per keturiasdešimts metų gudriausiu budu platino lietuviškas knygas. Buvo ji siuvėja ir siudavo apygardos šeiminninkėms drabužius, Turėjusi knygų sądelius krumuose. Reikiant kam knygų Marcijonos mergaitės padėjėjos parnešdavusios. Irgi atsižymėję platinimu knygų davatkos: Barbara Meizelaitė iš Jurkaičių kaimo, Agota Jurkaitė mirusios, taippat Andriejus Klumbis iš Stemplių, Juozapas Toleikis, iš Šiaulių kaimo, pamokytas vyrukas, žandarų susektas turėjo bėgti į Ameriką. Minėtini Petras Rusteika, pačiame parubežyje Bilvičių sodoj, klebonas Julius Micijauskas, Juozapas Riupšys, baigęs gimnaziją bet palikęs ukininku Kurmių sodoje, taippat kun. P. Rusteika ir jo brolis Antanas iš Raukų sodos, Serapinas Stanislovas ir jo brolis Kazimieras to paties kaimo ir Marcijonos Preitikaitės giminaitis, gyvenęs Joneliuose, Juozapas Rugys, gyvenantis pačioje šviekšnoje ir bagamaznikas Račkauškas, kuris su vežimu veždavęs lietuviškus raštus.

Vincas Ražutis, pas kurį sulig Biržiškos 1869 m. žandarai radę daug lietuviškų knygų, tai Antano Ražučio tolimas giminaitis.

darydami, lapkričio mėnesyje 1869 metais, radę labai daug užrubežyje spaudintų lietuviškų knygų. Aikštėn iškelti žandarų raportai parodo, kad 1869, 1870, 1871 ir 1872 metais žandarai buvo suėmę keletą dešimčių gina- mos literatūros platintojų: kunigų, zakristijonų, sodie- čių vyrų ir moterų. Pas vieną Julioną Baldauckienę Tauragėje 1872 m. spalio mėnesyje žandarai radę virš tūkstančio lietuviškų knygų.*)

Amžina garbė ir dėkingumas atbudusios Lietuvos prigui Valančiui už tai, kad jis mokėjo sunaudoti savo gadynės dievobaimingumą, ypač jaunesniųjų, pavojin- gam draudžiamos spaudos platinimo darbui. Karaliną Laurinavičiute, tą, anot Biržiškos, „pirmąją rimtą auką“ iš liaudies už spaudą, kaip nepataisomą kontrabandnę 1872 m. ištremtą į Olonecko guberniją, sekė šimtai dievo- tų abiejų lyčių jaunuolių, kurie didžiausiu savo nuopelnu Dievui ir tėvynei laikė platinimą lietuviškų knygų. Dvasinių seminarijų auklėtiniai nuo Valančiaus laikų iki pat spaudos atgavimo pasižymėjo savo uolumu, tą gar- bingą darbą dirbdami.

Valančiaus pakviestas lietuvių kalbos profesorium į perkeltą iš Varnių Kaunan Zemaičių Seminariją, „Anykščių Silelio“ autorius Baranauskas parašo savo pil- ną tikybiniai-tautiško įkvėpimo imną „Tu Lietuva, Tu- Dauguva“, kuri nuo seminarijos klierikų išmokus ima dainuoti visa Lietuva. „Anei rašto, anei druko mums tu- rėt neduoda“, nusiskuzdami dainuoja jauni lietuviai ir lietuvės, bet, atsiminus Augščiausiojo Apveizdą, iš tūk- sančių jaunų krūtinių išsiveržia: „Kad tu, gude, nesu- lauktum! Ne taip kaip tu nori, bus kaip Diev's prisakė Ne kaip tavo prisakai nedori"....

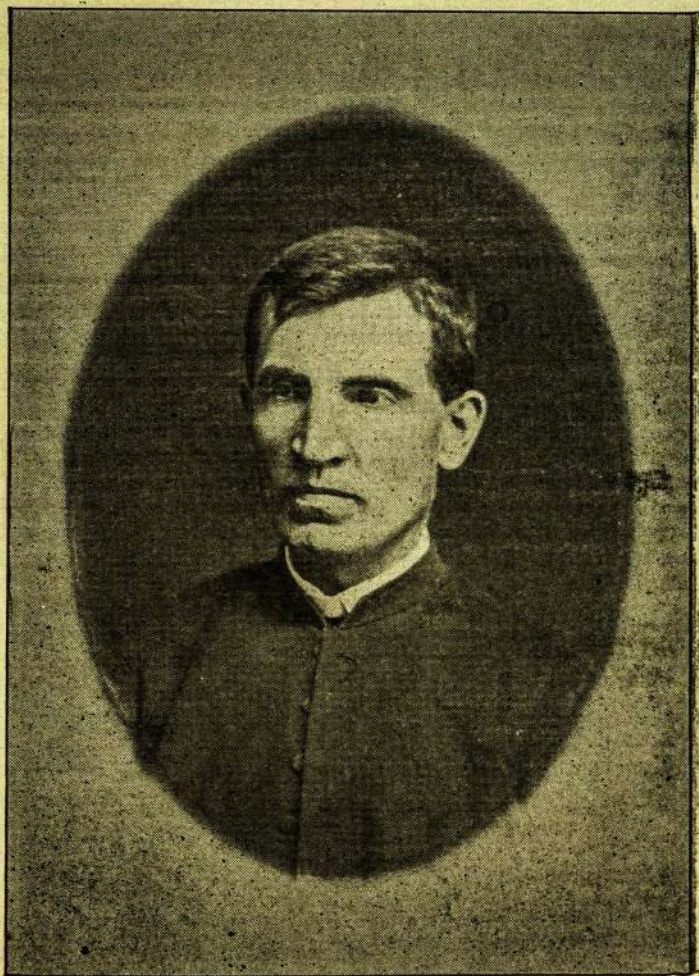
Svarbiame laikotarpyje teko vyskupui Valančiui savo sunkių sunkiausių darbus dirbti ir vargus vagrti. Savo

*) Platesnes žinias apie knygų platintojus (dar prie gyvos Valančiaus gal- vos), pabaigoje šeštos ir pradžioje septintos dešimtys metų, rasite šitų knygų psl. 54—59, kur kalbama apie vyskupo Valančiaus lietuviškų knygų gaminimą Mažojoj Lietuvoj.

pašaukima ir užduotį jis pilniau-iai suprato. Išmokydamas bemokslius baudžiauninkus skaityti ir pamylėti savas knygas, jis vardan Dievo, tėvynės ir savųjų žmonių meilės paraginęs savo gentkartę dirbti tautinei kultūrai, pasimirdamas paliko visą eilę uolių uoliausių darbininkų. — Paliko Sederevičius, Juzumavičius, Balvačius, Grinevičius, Kateles kunigų tarpe, o liaudyje šimtus Palangos Juzių siuvėjų, Autanų Tretininkų įvairių įvairiausiuose amatuose, Siaulėniškių Senelių, kurie rusų žandarams neįžiuromi dirbo savo darba, švietė žmones, drutino juose pasiryžimą nepasiduoti svetimųjų užmetamai kultūrai. Mūsų bajorijai sulindus ir paskendus lenkystės dumblyne, liaudis, Valančiaus išmokslinta, daug geriaus už bajorus ėjo savo tautos pilietines pareigas. Mirė Valančius 29 d. gegužės 1875 metais; dešimtį metų po spaudos uždraudimo, turėjo laiką išmokinti savo pasekėjus, kaip reikia mažos Lietuvos žmonėms patikti užsipuolimus didžiulės Rusijos, kad anie kuomažiausiai žalos mūsų tautai padarytų. Ir miręs Valančius ilgus metus buvo masių vadu. Kelias dešimtis metų po jo mirties visokie raštai užrubežyje spausdinami turėjo jo užgyrimą: „išspausiti daledžiu.“ Siemet sukakus 50 metų nuo mirimo to mūsų tautos vieno žymiausių didvyrių reikia mums galvas savo palenkti garbingai jo atminčiai. Nauđinga nepriklausomos Lietuvos piliečiams iš Zemaičių milžino, antrojo Vytauto, darbų ir vargų stiprybės sau ieškoti.

PRIE VALANCIAUS IR DAUKANTO BIBLIOGRAFIJOS.

Praeitais metais, spalį 24 d., Lietuvos visuomenė minėjo Sīmano Daukanto 60 metų mirimo sukaktuves. Veik visi laikraščiai Lietuvoje (o paskui juos ir Amerikoje) patalpino S. Daukanto gyvenimo aprašymą. Visi tie aprašymai tai vien atpasakojimas to, ką Dr. Jonas Šliupas pirm 30 metų rašė apie S. Daukantą savo

Kun. S. Gimžauskas.

"Lietuviškuose Raštuose ir Raštininkuose", ir tai labai sutrumpintas. Net Daukanto atspaudintų veikalų išvardijimo neteko manyti, o apie likusius der neatspausdintus jo raštus, kuriuos plačiai anuomet (1892 m.) p. E. Volteris savo veikale ~ "Ob etnografičeskoj pojezdkie po Litvie i Zmudi" išvardino, mūsų publicistai ar nežinojo ar nenorėjo žinoti.

Šiomet (1925 m.) gegužės 29 d. sueina lygiai 50 metų nuo mirimo Vyskupo Motiejaus Valančiaus, pradėjusio dėti pamatus Lietuvos nepriklausomybei keliais metais vėliau Daukanto, bet ilgiaus patekusiam šiame pasaulyje ir plačių plačiausiai išplėtusiam savo darbuotę.

Idant skaitančioji visuomenė galėtų sudaryti tikslią nuomonę apie tų dviejų vyrų nuopelnus mūsų tautos kulturai, surinkau, ką galėjau patirti apie jų atspausdintus veikalus ir čia skelbiu jų veikalų bibliografiją. Daugiausiai naudojausi S. I. Baltromaičio veikalu: "Spisok Litovskich i drevne pruskich knig, izdannyh s 1553 po 1891 god. Priloženije k "sborniku bibliografičeskich materjalov dla geografii, etnografii i statistiki Litvy. S. Peterburg, tipografija V. Bezobrazova i Co., 1892."

Be abejo žemiau išskaityta ne visi Daukanto ir Valančiaus spaudinti raštai. Sunku sugaudyti ypač Prusuose anonimiškai išleistieji.

Kurie pamatys šitame sąrašė nedateklių vardan teisybės ir privalomo mūsų atbudimo tėvams dėkingumo tepaskelbia ką jie žino.

M. Valančiaus spaudintieji veikalai:

Žemajtiu Wiskupiste. Aprasze K. Motiejus Wolonczewskis. Dalis I. su Tobliczioms Wilniuj Spaustuwieje Juozapo Zawadzki. 1848. psl. (laksztu) 347;..... II. dalis psl. 247, ("Pirm — užsimokiejusių" sąrašė randame vardus: 72 kunigų, 13 klierikų ir 36 pasaulinius, tarp tų kelis "Varniu giedotojus", "wiskupo" ar "gubernies" sekretorius, amatninkus ir t. t. — iš viso 121 prenumeratorių.

"Tobliczių" (veikalo pabaigoje) įtalpa:

Tobliczes rodātes kokiemi padieimi buwa kataliku bažnices, Zemajtiu wiskupistes 1841 metusi, 58 psl. iš viso 1279-331. Ant kiekvienos poros puslapių išskaityta: "wards parakwijes, bažnices, arba dukties (filies), kas istejjie bažnyce? Kumet, kiek gyven kunegų, kajp sadinas klebons, dukties kunegs ar altorista? Kiek ira žemes bažnycezej priderantios, kiek bažnyceze tur piningų? Kiek kunigs gauna pelna? Kiek žmoniu bažnices? Kiek gywentoju? Kiek žmoniu ejnantiu ir nejnantiu pri kunega?, numanitini dailikaj.'

Paskutniame skyriuje prie "tobliczių" — parapijų sąrašo Valančiaus stiliumi patėmyjimai:

"Klebonie giera, žeme negudri, parakwije widutine; kunigs badu nestimpa; Ir eze kunegs mint dajlej; Plika wieta, kunegs wienok iszmint; kunegs wisados pliks (Ditkiemiu); butinaj plikacie to klebonijo, todiel ir klebons ję aplejdęs i Notienus iszspruka (Gintieliszkie); klebonije pusplikie; kunega žmones majtin; kunegą dwars majtin; klebons woz gal iszmisti; klebonije wisudidžiause wisusi žemajtusi. Bet žmones trijosi pawietiesi iszskajditi. Bažnicze aplejsta (Kražiu); dajlej gal misti kunegaj, tur žemę didej gierą; klebons be žmoniu pagalbos trukst duonas; klebonije plika, parakwije imanoma; kunegs mint isz dwara;

N. B. Ant psl. 221 I dalyje skaitome: "Wiskups Antons Tyzskiewiczze jau senatwie apraszie lotiniszka wisa Zemajtiu wiskupiste ir tąn aprasza nusiunte Benediktuj XIV. Popiežiuj i Rima (103). Pasarga 103 skamba: Apraszą tąn niekumet nespaudinta ir nugis tebtur Diewobaimings kunegs Ignacius Sztachs).

Antra tą pat knygu laida turėjusi 880 psl., irgi Wiln. 1862.

M. Wolonczewski. Prade ir iszsipletimas kataliku tikeima. Wilniuje, kasztu ir spaustuwiej J. Zawadzka. 1862. psl. 310.

"Valkų Knigelės" leidėjai 1891 leidime pridėjo "Trumpą biografiją vyskupo Volončausko," kurioje tarp kitko mini juog vyskupas išleidęs tas knygeles 1862 m. Baltramaitis savo liet. knygu sąrašė to leidinio nepažymi. Toje pat biografijoje leidėjai pažymi, kad 1858 m. vyskupo atspaudintų 40,000 ekzemplorių knygelių apie blaivystę rusų valdžia neleidusi pardavinėti.

Motiejus Kazimieras Wolonezewskis... wiskupas Žemajezių... (aplinkraštis) Wiln. 1863. psl. 7.

Wolonezewski. Dawatku kninga arba istatimas ir maldos isirasziusiuju i treti zokona S. Pranciszkaus. Wiln. Spaust. Zawadzka. 1864. psl. 491.

Wolonezewski. Prade ir iszsipletimas kataliku tikeima. Antra karta. Wiln. 1864. psl. 311.

M. Wolonezewski. Patarles Žemajezių. 52 psl. 1867. (nepaduota kur spausdinta).

Irgi tais pačiais 1867 metais vyskupo atspausdintą antrą kartą Dawatku kninga ir Waiku kningele su abrozdelejs psl. 100 su 16 paveikslėlių.

Paaugusiu žmonių kningele. Joteika (Wolonezewskis) Berlin Gedruckt bei Julius S. Henfeld. 1867. psl. 146.

Isz tamsybos wed tiktay kielis teysybes. Nauja pasaka. Tilžej, pas Albrechts et Comp. 1868. psl. 21 (Valančiaus).

Kanticzkos arba kninga giesmiu. Wiln. 1863. (pasak Baltromaičio atspausta užrubežyje 1868.) psl. 736.

Parspeimas apėj szwenta wiera ipatingai apėj Bažniczią Jezaus Kristaus. Tilžej, pas Albrechts ir Comp. 1868.

Prajautimas (užrubežyje 1868.)

Szniakiesis katalika su nekataliku. (užrubežyje 1868) psl. 12.

Kantyczkas arba kninga giesmiu etc. Wiln. 1860. (užrubežyje 1869) psl. 736.

M. Wolonezewskis. Giwenimai Szwentuju Diewa. Tilžej pas Albrechts ir Comp. 1868. psl. 292.

Kantyczkas arba kninga giesmiu etc. Wiln. 1860. psl. 736.. Sulyg Baltramaičio atspausta 1869.

Wolonezewski Apej brostwa su istatimajs tretioje zokona Szwenta Dominika. Su pawelijimu wiriausibiu dwasiszku. 1869. psl. 156.

M. Wolonezewski. Palangos Juze. Dozvoleno cenzuroju 22 fevralia 1863 goda. Vilno. Wiln. kasztu ir sp. J. Zawadzka, anot Baltromaičio atspausta 1869 metais pusl. 112. (Klaipėdoje).

Irgi tais pat metais atspausta Valančiaus: Wisas pa-

salmas S. Dowida Karalaus. Wilniuje 1864. Kasztu J. Zawadzkie. psl. 199.

Kita to veikalo laida atspaudinta 1872 metais, turi 418 pusl.

Ape atpuskus jubileiszkus arba beleusza su pawelijimu wiresnibiu par kuniga Jona Zibermann, (po kurio vardu turi slėptis vysk. Valančius) Tilžej Spaustuweja Albrechts ir Comp. 1869. psl. 21.

Wargai Bažnicios kataliku Lietuwoj ir Žemajeziusi su pawelijimu wiriausibiu par kuniga Jona Zabermann. Drukawota pas Albrechts ir Comp. 1869. psl. 19.

Pasalmes arba giesmes Dovidio Karalaus ir pranasza. Wiln. Kasztu ir sp. J. Zawadzka 1863. psl. 418. (pasak Baltramačio ši laida išėjo 1872.)

Kantyczkas arba kninga giesmiu. Wiln. 1800 psl. 736. (išėjusi 1873 m.).

Kelios laidos "Naujes Altorius." Baltr. N. 813.

— Motiejus Wolonczewskis isz mielaszirdystes Diewa ir loskos staliczes Apasztalu, Telsziu arba Žemajtiu wiskupas ir t. t. (su lenkišku vertimu) Wilno. Druk A. Marcinowskiego, 1850, psl. 39.

M. Wolonczewskis. Pamokimas apej sakramentą dirmacone. Wilno. Drukarnia A. Marcinowskiego. 1850. psl. 12.

M. Wolonczewskis. Istorija szwenta senoje istatyma. Nu sutwierima pasaules lig užgimima Kristaus Wieszpaties. Wilniuj spaustuwieje Jozapa Zawadzka. 1852. psl. 132.

Tamoszius isz Kempis. Apej sekima Jezaus Kristaus kningas kietures iszguldytos par Jomolistą kunegą wiskupą Žemajeziu Motieju-Kazimierą Wolonczewski. Iszduotas per kunika Jokimą Moncewiche pakustasi katedros Žemajeziu. Wilniuje, drukarnej A. Dworcziaus. psl. 326 ir 9.

M. Wolonczewski. Žine kajp rejk atlikti spawiednę isz wisa amžiaus. Spaust. J. Zawadz. 1852, psl. 39.

M. Wolonczewski. Žiwatas Jezaus Kristaus Wieszpaties musu arba istorije naujoje istatima, iszspasta Wilniuje, spaustuwiej A. Dworcziaus. 1853. psl. 266.

Wolonczewski. Žine kajp reik atlikti spawiednę. Antra karta iszspausta Wiln. 1853. psl. 36.

Woloncewski. Istorije szwenta senoj istatima. Antra karta iszspaušta. Wiln. Kasztu ir sp. J. Zawadzka, 1855. psl. 96.

Nowenos pri Jezaus Kristaus, Szwenciausios Marijos Panos ir kitu szwentu. Wilniuje. Kasztu ir spaustuwieje Juzapa Zawadzka psl. 190. 1857.

M. Woloncewskis. Žine kajp rejk atlikti apawiednę... Treti kartą iszspaušta. Wlln. Spaustuwieje J. Zawadzka. 1857. psl. 36.

Istorije szwenta senoje istatima par Woloncewski... Treti karta iszspaušta. Wilniuje. Kasztu ir spaust. J. Zawadzka 1858. psl. 280.

M. Woloncewskis. Žiwataj szwentuju tu kuriu wardajs žemajezej užwis gieb wadnties. Ejlu abiecelas surasziti ir iszspaudinti. Wilniuje. Kasztu ir spaustuwieje Juozapa Zawadzka 1858. psl. 280.

Kantiezkas arba kninga giesmiu. Par Motieju Woloncewskį Žemajeziu wiskupa parwejieta ir isznauje iszspaušta. Wilniuje. Spaustuwiej Jozapa Zawadzka. 1860. psl. 136.

Woloncewskis. Istorije szwenta senoje istatima. 4-ta karta iszspaušta. Wiln. kasztu J. Zawadzka. 1860. psl. 94.

Jubilejinis vyskupo Valančiaus Raštų Išleidimas. Žiwataj Szwentuju tu kuriu wardajs žemajezej už wis gieb wadinties. Ejlu abiecelas surasziti. Shenandoah, Pa., U. S. A. V. J. Stagaro spaustuvėje. Perspaudinimas pagal antrą išdavimą, 1901, psl. 160 ir XIV " Iš Jubilejinio vysk. Valančiaus protokolo" irgi "vardai paaukavusiųjų ant vysk. M. Valančiaus jubilejinio raštų iszleidimo". (Atspaudinta 10,000 egz.).

Vyskupo M. Valančiaus Raštai. Pasakojimas Antano Tretininko. Naujas išleidimas, Brooklyn, N. Y. "Žvaigždės" kaštais ir spauda 1901. (kun. V. Varnagirio leidnys, Red.).

Dawatku Kninga arba Istatimas ir Maldas isirasziusiuju i treti zokana S. Pranciszkaus. Kaštais jubilejinio vysk. M. Valančiaus raštų išleidimui komiteto. V. J. Stagaro spaustuveje, Shenandoah, Pa., U. S. A. 1902. psl. 694. ir 13 psl. sąrašas aukotojų vysk. M. Valančiaus raštų išleidimui. (Atspaušta 5000 egz.)

Istorija Szwenta senajo ir Naujojo Instatymo. Parengė vysku-

pas Motiejus Volončiauskas. Iszdavimas Antras. Kaštai kun. A. Kaulakio. Spaustuvėj "Garso Amerikos Lietuviu" Shenandoah, Pa. 1898, psl. 176. 1000 egz.

Pradžia ir išsiplėtimas Kataliku Tikėjimo. Parašė vysk. Motiejus Volončiauskis. "Eikite ir apveizėkite darbus Viešpaties, kokius padare stebuklus ant žemės. Ps 45. Lietuvių Katalikų Spaudos Bendrijos Spaustuvėje Shenandoah, Pa. 1906. (kun. A. M. Miluko leidinys). psl. 236. atspausa 5000 egz.

— Šv. Kazimiero Draugijos Leidinys Nr. 297. Paaugusių Žmonių Knygelė. Parašė vyskupas M. Valančius. Trečia laida. Kaunas, "Šviesos" spaustuvė, Didžioji Vilniaus gatvė, N. 34. 1920. psl. 136.

Palangos Juzė. Parašė vyskupas M. Valančius. Ktvirtas, (Jablonskio) pataisytas išleidimas. Tilžėje. Išleido P. Mikolainis 1902, psl. 132.

M. Wolonczewkis. Žiwataj szwentuju, kuriu wardaj Žemajczej už wis gieb wadinties. Wiln. kasz. ir spaust. J. Zawadzka 1861. psl. 280.

Kantyczkas arba kninga giesmiu, par M. Wolonczewski parwejzeta ir isznaujo iszspausa. Wiln. 1862. psl. 736.

Nowenas pri Jezaus Kristaus. Wiln. 1863. Spaustuwie J. Zawadzkie psl. 104. (1873 m. užrubežyje).

M. Wolonczewski. Mokslas Rimo-Kataliku. Suraszitas ir iszspausas diel paaugusių žmoniu. Wiln. spaust. J. Zawadzkie. psl. 340. (spaudinta 1873 metais užrubežyje) Tai bene bus paskutinis vysk. Valančiaus leidinys atspausas prie jo gyvos galvos.

NB. slg Baltramaičio 760, 761, 762, 763, 774, 775, 777 778, 792.

Wolonczewski. Giwenimaj szwentuju Diewa. Tilžej pas Albrechts ir Comp. 1878. psl. 232.

Wolonczewskij. Giwenimaj szwentuju Dievo... Antra karta iszspausa Wilniuj 1863, psl. 302. Kasztu ir spauda J. Zawadzkie (Pasak Baltromaičio šis leidimas išėjęs 1885 m. užrubežyje).

Wolonczewskis. Giwenimaj Szwentuju Diewa. Dalis pirma. Tilsit. Weyer E. Arnold (1886).

Mokslas Rimo Kataliku. Naujai perweizetas, pertaisitas ir antra karta atspausas. Wiln. J. Zawadz. psl. 440. (Tilžėje 1888).

Parspejimas apie szwėtą tikejimą, ipatingai apie Jezaus Kristaus Bažnyčią. Petrapilyje. Spaustuvėje pas Hintze 1869. (Užrubežyje 1889.)

Isz tamsybes veda tiktai tiesos kelias. Pasaka. Petropilyje. Spaustuveje pas Hintzą 1869. (Užrubežyje 1889.)

Kaip nuspakajit sumene (kaip nutildyti saužinę). Treczias spaudimas Viln. kasztu ir sp. J. Zawadzka 1860 (užrubež. 1890 m)

Pasakojimas Antano Tretininko. Parasze Motiejus Volanczauskas viskupas Žiamaicziu. Plymouth, Pa. Kasztu ir spauda Juozapo Paukszcio. 1891. psl. 87. 1000 ekz.

Vaiku kningele, paraszyta K. Viskupo M. Volonceausko, su biografija ir abrozdu nabasztininko Viskupo. Tilžeje 1891. spauda M. Jankaus.

Paaugusių Žmonių Knygelė. Parašė vyskupas M. Valančius. Tilžėje 1902. Kaštu "Tėvynės Sargo" psl. 102.

Gyvenimas Szvencziausios Marijos Panos (Dozvoleno cenzuroju — Vilna 5 Augusta 1864 g.). Ketvirtas spaudimas. Vilniuje. Spaustuvėje ir kasztu Juozapo Zavadzki. psl. 88 (Spaudinta Tilžėje bene 1892 m.).

Vaikų Knygelė. Parašė vyskupas Žemaičių Motiejus Valančiauskas. Bitėnuose 1905. Kaštu ir spauda M. Jankaus. Pridėta ir trumpa biografija vyskupo Motiejaus Valančiausko), psl. 64.

Istorija Szventa Senojo ir Naujo Instatymo. Parasze vyskupas Motiejus Valanczauskas. Iszdavimas Treczias. Kasztals Kun. J. J. Kaulakio Philadelphia Pa. Spaustuvej Mikalojaus A. Ignoto-1907,

S. Daukanto atspausti veikalai:

Prasma Lotinu kalbos, paraszė K. W. Myle (Dowkonts) Petropilie. Išspausa pas K. Hintze. 1837. 117 pusk.

Dowkont. S. Abieciela Lijtuvių — Kalnienu ir Žiamajtių kalbos torinti sawiep Maldas, tikybos istatymus, dorybės pamokslus, mistrenturą, pasakas, patarles, šenoses ir naujoses Gudų rodbales arba litaras, so, parodymo lykiaus arba skaitliaus ukiškų rimizkų ir godiszkų žėklų. Petropilie. Iszspausa pas K.

Kraja 1842 m. psl. 80. (NB. Neturėdami raidės u su stogeliu Daukanto vartojamą pakeitėme raide ū. Red.).

Budą Senowies Letuwių — Kalnienių ir Žamajtių iszrasze pagal senowies rasztų Jokubs Laukys (Dowkonts). Petropilie. Spaudinie pas C. Hintze. 1845. psl. 252.

S. Dowkont. Daines Žemajtių pagal žodių dajninikų iszraszytos. Pirmas pedelis. Petropilie. Spaudinie pas C. Kray, XVI. 168 psl. 1846, su dedikacija: "Dedie a son Excellence Madame la Marechale Thecle de Gadon, nee de Szukszta."

Giwatas didiuju karwaidu senowes suraszę lotiniszkaį Kornelis Nepos. Iszgulde isz lotiniszkos i lietuviszką kalbą del jaunimo naudo (Dowkontas). O paskelbe, Ksaweras Kanapackis. Petropilie 1846 12 ir 250 psl. pas K. Hintza.

Pasakas Phedro iszgulde isz lotiniszkos kalbos i žamajtiszkaį Motiejus Szauklys (Dowkontas); o apskelbę Ksaweras Kanapackis. Petrapilie. Iszpaudintas pas E. Pratza 1846, psl. 60.

Parodimas kajp apynius auginti pagal naujuju pritimų kurius apskelbę teutoniszkaį B. A. Grunards, o iszgulde i Žemajtiu kalbą Jonas Ragaunis (Dowkonts). Petropilie pas Kraja. 1847 psl. 49.

Pamokimas ape auginimą taboka, kuri iszraszę gudiszkaį D. Strukow, o i Žemajtiu kalbą iszgulde Jonas Girdenis (Dowkonts). Peterburgas pas Kraja 1847. psl. 76.

Dowkonts. Naudinga bitių knygele, tey yra ajszkos pamokimas kajp par iszmingą bitiu kawojimą gal daug naudos nuspelnyti wissims bitteles mylintims ant gero paraszytą par G. D. Settegast. Petropilli ispausta pas K. Kraju. 1848, psl. 108.

Pamoksła ape sodnus arba dajginus waisingų medių iszraszytą nu Joan Herm. Zigra, iszgulde isz Teutonų kalbos i Žiamajtių Antons Žiemys (Dowkonts). Apskelbę Ksaweras Konopackis. Petropilie iszpaustas pas E. Pratza 1849. psl. 172.

Pamokima kajp rinkti medines sieklas, pargolde isz gudų kalbos i Žemajtiu kalbą Jonas Purwys (Dowkonts). Petropilie isz-Petropilie. Iszpaustas pas E. Pratza. 1849. psl. 78.

Ugnės Knigelę arba Trumpą pamokimą kas žmonėms vertą daryti pulos pirm ugnės. Iszraszę I. Wangys ir apskelbę m. 1802 o dabar antrą atweji apskelbę Antonas Wajnejkis (Dowkontas) Petropilie. Iszspaustas pos E. Pratzta. 1849. psl. 78.

Budas Senovės Lietuvių Kalnėnų ir Žemaičių — paraszė Si-
manas Daukantas Vilniaus Universiteto Philozopijos Magistras.
Plymouth, Pa. Kasztais "Susivienijimo Lietuvių Katal. Ameriko-
je". Spaustuvėje Juozo Paukszezio, 1892.

Lietuvos Istorija nuo seniausių gadynių iki Gedeminui D. L.
K. Parazyta 1850 m. Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Uni-
versiteto Philozophijos Magistro. Kninga I. Plymouth, Pa. Kasztu
ir spaustuvėje Juozo Paukszezio, 1893 m. psl. 483.

Lietuvos Istorija ir tt. Kninga II., Plymouth, Pa. Kasztais ir
spaustuvėje Juozo Paukszezio, 1897 m. psl. 530.

Pasakojimai apie veikalus Lietuvių Tautos senovėje, parazyti
per Simoną Daukantą, Philosophijos Magistrą, 1850 metuose.
(Pirmas iszleidimas). Iszleista per J. K. Kauniszki. 1893. psl. 240
su pratarme. Esu matęs ir kitą S. Daukanto Istorijos leidinį Til-
žėje 90-tais metais atspausdintą, bet, neturėdamas po ranka tų
knygų, negaliu cituoti.

Valančius ir Musų Kultūros Palaikytojai.*)

Musų praeities tyrinėtojai pripažįsta, kad lietuvių tauti-jinis atbudimas tai nepabaigos, bet pradžios 19-tojo šimtmečio vai-kas. Dr. Alseika sutinka su istorininku Alekna, jog tas atbudimas prasidėjęs Žemaičių žemėje. Pasak Alekno, pradžioje 19-to am-žiaus susidaręs apie kunigaikštį Juozapą Arnulpą Giedraitį, Žemai-čių Vyskupą, bajorų burelis, kurie, jausdamiesi lietuviais, "pasis-tatė sau augštą tikslą — gaivinti savo tėvų kalbą, pažinti praeitį, rinktisenovės tautos tvarinius". Pats Giedraitis išvertęs naujo Įsta-tymo Šventraštį lietuvių kalbon, gi jo žymiausias pasekėjais buvę kilnus bajoras, Dionizas Poška, mačiusis "baudžiauninkuose savo brolių, kurs turi tiktai pavardę muziko" ir Simonas Stanevičius, keletu lietuviškų knygų autorius. Kunigai to laiko rašytojai minė-tini: Viliunas, Gailevičius, Vizgirda, Kajetonas ir Ciprijonas Neza-bitauskai, ir Mogėnas Žemaičiuose o Aukštaičiuose Strazdas, "Pul-kim ant Kelių" autorius, kuris 1814 metais išleido savo poezijų rinkinį Vilniuje.

Lenkiškai rašę tuomet bajorai: Bogušas, Norbutas, Miekevi-čius, Kondratavičius, Jucevičius, ir t. t. Sulig Vilniaus Universi-teto revizoriaus pranešimo 1812 metais Šiaulių pavieta buvę mo-kinių: bajorų 679, miestiečių 23, valstiečių 799. Delei Žemaitijos valstiečių gerbuvio 19-tojo šimtmečio pirmoje pusėje buvęs žymus skaitlius mokslus išėjusių inteligentų iš valstiečių.

19-tojo amžiaus vidurys tai Daukanto, Valančiaus gadynė, kurioje susilaukiame visos eilės darbuotojų Daukanto Valančiaus pasekėjų: Ivinskis, Dovydaitis, Pabrieža, Račkauskas, Baranaus-kas, broliai Juškevičiai ir t. t. tai vis minėtini vyrai musų kultu-ros istorijoj.

*) Kun. A. M. Miluko paskaita Lietuvos Nepri gulmybės 7 metų sukaktuvėse Maspetho lietuvių bažnytinėje svetainėje 16 d. vasario 1925 m.

Tame laikotarpyje pasaulis išgirsta ir apie Kristijono Done-
laičio veikalą — "Metų Laikus", tą didžiausią mūsų raštijos pa-
žibą, kokios gali pavydėti lietuviams nevienu Europos tauta. Geni-
alus Tolmynkiemio lakštingala (miręs 1780 m.), nemirtiniais padaręs
savo 18-tojo amžiaus Prūsų lietuvius valstiečius, tautos atbudime
sulošė žymią rolę. Irgi genialus Baranauskas, savo "Anykščių Ši-
leliu" atkreipęs išmoksrinto pasaulio atydą į lietuvių kalbos gro-
žybes, "Pasikalbėjime Giesmininko su Lietuvą" (parašytame 1859
m.) parodo, kokių didelių tautos mylėtojų ir budintojų buta a-
nuomet.

Tautinei samonei bujojant pas kitas tautas 19-to amžiaus an-
trojoj pusėj galima buvo tikėtis jos didžiausio išbujojimo ir pas
mus. Žiauri rusų priespauda, panaikinusi lietuviškas mokyklas, už-
draudusi spaudą ir tukstančius išmoksrintų lietuvių ištrėmusi Si-
byran, iš kart sulaikė jos ugį, bet neilgam.

Žemaitijos genijus, Motiejus Valančius, išmokinęs visą šalį
skaityti, visos tautos padedamas sugebėjo surasti priemones, ku-
rios į niekus pavertė visus rusų pasiryžimus. Valančius iššaukia
gyveniman naujus mūsų kultūros palaikytojus: slaptus draudžia-
mų knygų platintojus ir slaptųjų kilnojamų ukininkų šaudastogėse
grįčiose mokyklų mokytojus-daraktorius.

Keliaujančius siuvėjus, iki tol vien baikininkus be gilesnės min-
ties berniokus, Vysk. Motiejus sunaudoja liaudies apšvietimui, tre-
tininkus, vien savo sielos ramybės jėškojusius jis padaro uoliausiais
lietuvių kultūros nešiotojais, išmokinęs juos gabenti iš užsienių
rusų draudžiamas lietuviškas knygas, platinti jas tarp žmonių ir,
po išnaininimui lietuviškų mokyklų prie bažnyčių, mokytojauti
kilnojamose iš vietos į vietą slaptose mokyklose.

Mūsų tautos ir valstybės istorija visai kitaip atrodytų, jei ne
Valančiaus sumanytosios ukininkų namuose kilnojamos mokyklos,
kurių mokiniai besimokindami savo prigimtoje kalboje skaityti
knygas, vis per langą žiurėdavę ar neateina "papatžandis" caro
tarnas, rusas vldininkas.

Per kelias dešimtis metų rusinimo apaštalai, išnaikinę lietuvių
kalbos mokslą pradedamose mokyklose, jokių budu negalėjo įveik-
ti tų slaptų kilnojamų per ukininkų grįčias mokyklų.

Idealą tokio žandarų akims sunkiai įžiuromo slapto keliaujančio

mokytojo Vyskupas Valančius nupiešia savo veikale "Pasakojimas Antano Tretininko". Visas tas veikalas tai gyvenime prityrusio ir rusų spąstus pažinusio vyro pamokymas, kaip ir ką turi daryti lietuvių tretininkai, kad galėtų padėti Lietuvos žmonėms įgyti reikalingiausią jiems prigimtoje kalboje knygų skaitymo mokslą.

Atpasakojū čia paties Valančio žodžiais apie tuos klaidžiojančius mokytojus, kurie sukiausiai mūsų tautos prispaudimo laikais išpildė savo užduotį, išmokino Lietuvos liaudį skaityti savas knygas ir padėjo mūsų tautai apginti savąją kultūrą nuo kenksmingų rusicizmo užnašų.

"Dotnavos Klioštoriuje", rašo Valančius — "buvo vaikiukas vardu Antanas, kurs įsirašęs į trečiąjį zokoną šv. Pranciškaus, tarnavo klioštoriuje gyvenantiems kunigams, kaipo berniukas. Vos švetomis dienomis tegebėjo apsimauti su zokono jupu, nes nebuvo prisiekęs amžinai buti klioštoriuje. Tačiau nuo zokoninkų išmoko gerai skaityti knygas ir įmaningai rašyti..

Jam begyvenant, nebliko klioštoriaus; paskutinis gvardijonas Prokopavičia tarė Antanui: 'Jau nebėsi mums reikalingas, eik kur tinkamas!' Šitas ir leidosi tiesiai į Devindonių ulyčią arba sodžių. Atėjęs tuojaus po uždušinei dienai, rudenyje, pakliuvo į namus pasiturinčio ukiniko Mateuszo, pasveikino jį papročiu katalikų, sakydamas: 'Tegul bus pagarbintas Jezus Kristus!' O ukininkas atsakė: 'Ant amžių amžinųjų Amen!' Paskiaus svečias tarė: 'ar žinai ką, tėvai? esmi tretininkas Dotnavos klioštoriaus, moku gerai rašyti ir skaityti, jusų sodžiuje daug yra vaikų — jei norėtumėte, galėčiau juos rašto mokinti! Surink ukininkus, pašnekėsime ir sutarsime, ką ir kaip turime daryti.' Atsakė Mateušas: 'Gerai sakai, ein šitai adventas, o neturim kur vaikų leisti. Tarsi pats Viešpats tamsta mums atsiuntė. Rasi alkanas esi! Motyna pavaišins, o aš tuomį tarpu susiedus pavadinsiu.' Vyrams susiėjus, tarė Antanas: 'Šitai noriu jusų vaikus mokinti, algos nereikalauju; jei mano sermegėlė bemokinant nupilš, duosite geresnę, o pakoliai mokysiu — manę šersite.' Atsiliepė Jokubas: 'Bet kurioj grįčioj mokysi?' Antanas atsakė: 'Kad vienam ukininkui, daug vaikų surinkdami neįkirėtumėme, šiaip padarykime: per tris dienas bus iškala prie vie-

no žmogaus — visi vaikai prie jo susibėgs; pietums atėjus, skries vaikai namon valgyti ir vėl sugrįžs, o man duos pietų vietas gaspadinė. Po trijų dienų aš eisiu prie susiedo ir su manim vaikai. Nakvoti eis tie namon. Ir taip toliaus darysime.'

'Visiems ant to sutikus, ukininkai išsiuntė vaikiukus į Šaduvą ir Josvainius pirkti lementorių su knygelėmis, kurias parnešus susirinko vaikų trys dešimtys ir du, tuos Antanas ir pradėjo mokinti. Išgirdę apie tą iškalą Goščiunų ir Jaubutėnų sodžiai, taipogi prileidė savo vaikus. Taip susirinko jų keturios dešimtys ir trys.

Antanas, turįs jau keturias dešimtis su pyragu metų amžiaus, buvo labai dievobaimingas, drauge su vaikais klaupės kalbėjo kas vakarą poterius, vaikų nemušinėjo, nukaltusius ar slinkius gėbėjo pastatyti kertelėje ir paraginti, kad mokintusi, pats mokino, kaip yra sakoma, antsigulęs, nei žingsnio nuo vaikų neatsitraukdavo. Todel vaikai už kits kitą mokinosi...' Taip rašo Valančius pirmąjį skyrių savo 'Pasakojime Antano Tretininko'.

Sekančiuose 28-se skyriuose randame su visomis smulkmėnomis gausiai pamargintomis žemaitišku jumoru aprašytas tokių keliaujančių mokytojų lekcijas: kad rusų valdžia kuomažiausia priešasties turėtų prikibti prie tokių kilnojamų mokyklų, visame Valančiaus 'Antano Tretininko Pasakojime' politiniai klausimai beveik nepaliečiami. Tretininkas mokytojas pasakoja pirmiausia apie sutvėrimą pasaulio, apie Šv. Antaną, apie gerą darbą, sodiečių jumorą išlieja pasakose apie šunis. Šunys savo konstituciją pildydami, esą, neužkenčia visų gaspadoriui skriaudą darančių. 'Užvis piauna žydus, maskolius ir ubagus. Žydas prie žmogaus ateinąs niekuomet jam gero neatneša, bet nori ką pelnyti, pavogti ar apgauti. Maskoliai ateinantieji lygia dalim nežada nieko naudingo gaspadoriui.'

Toliaus Valančiaus Tretininkas mokytojas mokina motinas, kad nekeiktų savo vaikų, vaikus, kad butų dorais ir tėvų klausytų, skelbia apie bausmes vaikams, tėvų neguodojantiems, nedoroms Mariutėms, gailėstingumo neturintiems ukininkams... Mokiniam mokslė pašokusiems Tretininkas mokytojas pasakoja iš Lietuvos istorijos pasakojimus apie: naujus išmonius, senovės Lietuvos pilis... Žemaičiams bekariaujant, kad išvytų iš Senkų pilies atėjūnus gudus, 'gru, gru, gru! perkunas sugrūmojo. Visi sušuko: 'Štai

Dievas jau ateina mums ant pagalbos". Antslinko iš jurės juodūs raudoni debesiai, pakilo didis viesulas, jog ir pušis apsukuo laužė. Sustoję žemaičiai stebėjos į debesius, rankas iškelė ir meldėsi sakydami:

"Perkune dievaiti,
Nemušk žiamaitį,
Bet mušk gudą,
Kaip šunį rudą."

Tris kartus vos tą maldą atkalbėjo perkunas — cinkt spyrė į gudų bokštą. Žemė sudrebėjo, o gudų bokštas įlindo į žemę su vasais jo apgynėjais... Prasidžiugę žemaičiai keletą gudų sužeistų, bet dar gyvų sudegino ant garbės savo dievų... Vaikams tas apsakymas didei patiko. Skriejo namon ir žadėjo tėvams savo papasakoti".

Sunkiais pirmosios dešimties lietuvių spaudos draudimo metais tokie žmonėms prieinamoje kalboje pasakojimai palaikydavę slėgiamųjų dvasią, sudrutindavę jų pasiryžimą nepasiduoti antmetamai moskolių, Lietuvos ukininko neprietelių, kulturai.. Pusė Antano Tretininko" knygelių tai vien pasakojimai iš Lietuvos praeities apie kovas su vokiečiais, kryžiokais: (Vokiečiai pas Varnius, karė ant kalno Girgžduto, Vylius Žemaičio, kova pas Madžiogalio, Salantų pilis, pas ežerą Biržulį, pas Pelenę ir t. t.) Visuose tuose pasakojimuose daug žalos nevidonai pridarė žemaičiams, bet galų galė ir žemaičiams šviesi saulėlė užtekėjusi. Išmušę daugybes savo neprietelių žemaičiai paėmę anų turtą, arklius, pačias ir "dabar musiejie vieną vokietį ant garbės dievų savo ant pilės sudegino..."

Pasakojime apie bajorą Šeškų, Valančiaus Tretininkas mokytojas nusiskundžia ant pradėjusių atsirasti išdavikų, ką iš apmąudo įskųsdavo valdžiai skaitančius lietuviškas knygas: "Justinas, kaipo pramokintas, gavo kažikame žemaitiškas mažas knygeles, parašytas apie dalykus anos gadynės ir balsu skaitė. Išgirdusi tai Marė samdyta mergelė, naktyje nuėjo prie Maušo ir apsakė: 'Musų ponaitis turi kningeles vyresnybei priešingas'. Sugrįžo vėliai jau apigirtė ir atgulė greta Petronelės, savo draugės. Ta klausė: 'Kame buvai?' Ši atsakė: 'Buvau prie musų Maušo'. — 'Ką ten dirbai?' — 'Et norėjau pasakyti'. Tarė Petronelė: 'Ką toki

pasakyti?' — 'Kad ponaitis turi kningelių.' Petronėlė: 'Nu ką, pasakiai?' Ši: 'pasakiau; tiktai meldžiamoji neišsitark kam norint. Justinas ana dieną pabarė mane už tinginį — atgiežiau apmaudą.' Tai pasakiusi užmigo.

"Petronėlė ankstesniai už Marę kėlusi pasakė Justinui, kurs beregiant knygeles paslėpė. Mauša rytą metą davė žodį žandarams, kurie atvykę kratė Justino namus, bet knygelių nerado."

Praktiškos didaktikos delei, butent kad kiek galima biauresniu parodyti išdavikų nedorą darbą, net Valančiaus žandarai keršija judoms išdavikams. Antanas Tretininkas tęsia:

"Vienas žandaras, žinodamas Marę danešus, drožė anai per ausį ir tarė: 'Oi prakeikti jūs žemaičiai, meldžiatėsi, spaviedojatėsi, tačiau nei kokios meilės artymo neturite! Niekas tarp jūsų negali nei pabezdėti, kad mums nepranešumėte! Ar mes to reikalaujame? Už stiklą arielkos parduodate savo brolius! Oi jūs, katalikai, kaip šunes pasali — veiziate tiktai, kai įkasti kitus! Žydai, totoriai apgina savuosius, tyli, o jus neklausiami sakote. Tu Mare, darodyk dabar, ką danešiai — jei ne darodysi, uždarysiu tave kalinėje.' Taip ir padarė. Nuvedęs į Krakenavą laikė dvi nedėli uždarytą..."

"Paskiaus nieks jos nebsamdė," tęsia Valančiaus Tretininkas mokytojas. Turėjusi nelaiminga išdavikė nešintis iš savo apygardos. "Sako Beisogalos parakvijoje gavusi vietą" tais žodžiais Antanas Tretininkas užbaigia nedoros Marės išdavikės istoriją..

Paskutiniame Tretininko pasakojimo skyriuje parodo mums autorius, kaip 18-tojo šimtmečio pradžioje Žemaičiai išvijo iš savo krašto žuvėdų kariuomenę, kuri palikusi be jokios drausmės "darė tą, ką vos didžiausias tērionis drįstų daryti su baisiu kaltininku."

Krašto valdžios paskirtas paliuosuoti šalį nuo žuvėdų priespaudos, kunigaikštis Polubinskis, esą, "išleidė į Telšių pavieta pasiuuntinius, kurie įsakė, kad kožnas ukininkas vienos nakties buvyje papjautų savo namų žuvėdą, o jei kurs to nepadarytų — bus užmuštu ar pakartu. Uždraudė dabar, kad apie tą įsakymą nei vienas nepraneštų žydams ir moteriškosioms."

Valančiui rašančiam "Pasakojimus Antano Tretininko", kaip žinome iš istorijos, reikėjo nukentėti didžiausių persekiojimų iš žandarų pusės, daug nemalonumų patirti dėlei savųjų palaido lie-

žiuvio. Tad nedyvai, kad jo Antanas Tretininkas tęsia: "Žmonės anuokart nebuvo tokie vambros — ilgaliežiuviai, kaip šiandien: nei vienas nepranešė žuvėdams, o atėjus paskirtai nakčiai — kožnas savo terionį papjovė. Žuvėdų generolas, Plateliuose gyvenęs, išsigirdo Polubinskį su gauja žmonių traukiantį į Platelius, spėriai išsiuntė įsakymą, kad visi žalnieriai prie jo susirinktų, bet tie galvų pritrukę nekrutinosi; žemaičiai pagaliaus pasiuntinius išmušė. Persigandęs generolas De-la.Gardi surinko savuosius, Plateliuose pasilikusius ir taisėsi remties. Tuomi tarpu antpludo žemaičiai po valdžia Polubinsko. Žuvėdai bėgo į Kuršą; ties senaja Žagare buvo apsikapčiaavę, tečiaus užpulti nuo žemaičių spruko per Mintaują į Rygą ir ten užsidarė... Taip nusikratė terionus arva įsikunijusius velnius. Lygšioliai yra tarp žmonių giesmės ir pasakos apie žuvėdų nedorybę." — taip baigia savo pasakojimus Valančiaus Tretininkas mokytojas.

Kitą savos kultūros palaikytojo tipą — keliaujantį siuvėją Valančius aprašo "Palangos Juzėje."

Savu ypatingu rašymo budu, jis tartum gyvą stato prieš musų akis tą keliaujantį po visą šalį siuvėją, kuris, eidamas iš namų į namus ir siudamas žmonėms drabužius, žandarų pažvelgimo neužtraukdamas, kartu anuos ragintų palaikyti gražius senuolių papročius, mokintų dainų dainuoti, šventų giesmių giedoti, tautiškus žaislus žaisti, o reikalui atsiėjus ir pamokslą pasakytų, išvežant numirėlių į kapus.

"Pačiame pajuryje", pradeda 'Palangos Juzės' autorius, "Palangos miestelyje, buvo ukinikas Jons Viskanta, katalikas, pasituris žmogus. Jisai vedęs moterį iš Kretingiškių Elzė Šykšnelę, turėjo sunų, vardu Juozapą. Tą vaiką pramokino truputį rašto Palangos altarista, kunigas Jonas Baužinskis. Paaugusį sunų tėvas neturėdamas didelio pasisekimo žvejojime nei gintarų rinkime, nuvežė į Klaipėdą "kaip ožaitį ve-ve bliuanantį" prie vokiečio meisterio, kad šis į dvyliką metų aną išmokintų drabužių siuti.

Bet Juzė, vos trejiems meteliams praėjus, sugrižo pas tėvą "Mano meisteris" kalbėjo jis tėvui — "piktas be galo, kad jį giltinė pagautų: vos, girdi, išėjęs į miestą truputį užtruksiu, tuojaus sugrižus šmaukšt — šmaukšt su bizunu per nugarą..." Atsakė tėvas, "meisteris tau davė šmaukšt — šmaukšt su bizunu, o nuo ma-

neš gausi čiakšt — čiakšt su lazda; ko grįžai nelaiku, mokslo nepabaigęs?" Juzė, bučiuodamas tėvui ranką, tarė: "to nebereikės, tėveli, — aš jau moku gerai čiakšt — čiakšt sukirpti ir dailiai susiuti. Ne ponams jug drapanas siusiu, bet žmonėms, del dirbimo mažiaus teuzdirbsiu, bet duonos turėsiu..."

Beviešėdamas pas tėvus Juozukas — aštuoniolikos metų vaikas "pasisudė sau juodą šikšnos krepšelį su pasamonais, susidėjo į tą marškinius, skepetas, gelumbės jupelę, siuvamąjį pirščiuką ir žirkles; pasakė tėvams su Dievu, apsilviko trumpais švarkais, užsimovė skrybelę, apsiavė prusų papročiu klumpėmis, įsikabino į kukšterą savo šikšnos krepšelį, gavo nuo tėvo tris rublius ir iškeliavo Kretingos linkon..."

Jaunasis Palangos Juzė, Valančiaus pavyzdis visiems savogadynės keliaujantiems siuvėjams, buvęs gražus jaunikaitis: "Jo akys buvo rudos, plaukai garbanuoti, veidas baltas, augumas vidutinis, pats tiesus ir liemeningas it nendrė." Klaipėdoj išmoko dar skripyčiomis džiržginti ir delto visuomet tas krepšyje nešiojosi. Šis savos kultūros apgynėjas paviršutine išvaizda nesiskyrė nuo kitų savo laiko berniukų. Kad pasekmingai galėtų išpildyti savo užduoti, autorius padaro jį nepaprastu, sulig jo metų gudragalviu.

Linkan Zarenų, parėjęs Minijos upę, kalnais beeidamas sutiko "kasžin kokį paputžandį, greitai žmonių arkliais bevažiuojantį. Šis manę pamatęs sušuko: "Stoi". Aš nors nemoku butinai nelenkiškai, nė rusiškai, vienok supratau reikiant stotis, todėl ir apsisistojau. Paskiau vėl rusiškai tarė: "koho tibi toks?" Aš atsakiau: "neturiu kuodo ir neesmi nuo Skuodo." Paputžandis: "Mauš ti biloti?" Aš atsakiau: "nemoku rusiškai biloti." Negaalėdamas su manim susikalbėti, važiavo šalin ir mojavo ranka sakydamas: "smutri, smutri, jau tavi į karčiamą najadu." Tų žodžių nesupratęs, kumbrinau į Zarėnus. Į karčiamą įlindęs klausiau vokiškai žydo, kas čia važiavo? Tas atsakė rusų asesorių važiavus..." Tikrai "prudentes sicut serpentes et simplices sicut columbae!"

Keturis metus Palangos Juzė vaikščioja po Žemaičius ir Auštaičius siudamas visokius reikalingus žmonėms ir ponams drabužius, mokina jaunimą visokių dainelių, pasakas pasakojo, rimtesniems mėgina įtikti išrašydamas ir giedodamas šventas gies-

mes: apie Šv. Lauryną, Šv. Mateušą, Šv. Morkų ir t. t., džiiržgina savo skipyčiomis, jaunimą bemokydamas tautišku žaislų... Neku-riose vietose jis taip įtikęs jaunuomenei, kad toji nenorėjusi ano išleisti, vienok darbą pabaigęs jaunas siuvėjas "toliaus keliau-ja" savo pasiuntinystę pildytų...

Tai pats Žemaitijos švietėjas, žiloje senatvėje rusų valdžios neleidžiamas aplankyti, nei per gromatą pamokinti savuosius, įsikunija jauname žemaityje ir gudrių gudriausiu būdu daro tiky- biniai tautinę propagandą. "Et šioji gadynė nelaiminga; patys tik rupesčiai mus vargina, gražu bent per valandą jų neminėti", kalba Valančiaus žemaičiai pasiklausę Palangos Juzės dainelių ir, anam smuikuojant, šokiais išsimankštinę.

Tai bene atviriausias veikale paminėjimas anų laikų baisios sprespaudos, kuri slėgė visą kraštą... Autorius mėgina nukreipti prispaustos tautos domę iš politikos į tautinės kultūros sritis.

Taip besidarbuodamas Juzė susirinkęs grašio, vedęs pačią ir ukį pirkti įstengęs. Po keturių metų nesimatymo jis vyksta su žmo- na tėvučių atlankyti. "Rudeniop įvažiavo kasžinkas brėkštant pas Viskantą gražiais ratais, trimis dailiais bėrais arkliais ir su mo- teriške, kuri ant kelių turėjo vaiką. Elzbieta (Juzės motina), šo- kusi prie lango tarė: "kas čia, meldžiami, įvažiavo? Vėl! bene Juzė tiktai? Vardan Viešpaties! kame butų tą moteriškę gavęs?" Tai pasakiusi, spruko pro duris, sutiko savo sunų ir pradėjo iš džiaugsmo verkti..."

Tris savaites pas tėvus beviešėdamas Palangos Juzė išpasako- jo visą savo keturių metų darbavimąsi, autoriaus jam užduotą. Realiame gyvenime netaip greit ir netaip lengvai viskas eina, bet supraskime, kad Valančiui, 1864 m. rašančiam savo tą veikalą, reikėjo stebuklingai pasekmingo Juzės, kuris padėtų jo "An- tanui Tretininkui" ir jo sekretoriaus, kun. Dovydavičiaus "Sau- lėniškių Seneliui" baigti Daukanto Valančiaus gadynės darbus, palaikyti tikybiniai tautinės kultūros įtakoje mus žmones išmoku- sius skaityti lietuviškas knygas, padėti tvirtus pamatus busimai tautos nepriklausomybei.

Pasidėkojant p. Janulaičio darbštumui galime pasidžiaugti tur- rį progą dirstelti per plyšelį į penktos dešimties praėjusio amžiaus metus, S. Daukanto laiškus skaitydami. Musų tautos branduolys

— liaudis, vaitodama po slegiančiu baudžiatos jungu, vien savo liudnas dainas dainuodama, sekdamas pasakas, atkartodama misles ir patarles, nemokėjo dar savo knygų skaityti. Gyvenimo gi jai skirta buvo neužilgo užimti baigiančių ištautėti bajorų vietą, patapti tautiškosios literatūros mecenatais ir pagalėjus nepriklausomybės seklių sėjikais. 1845 metais S. Daukantas laiške į Valančių, tuomet dar Varnių seminarijos rektorių, skundžias, jog esąs blogas ženklas tautai, kad į 2 metu visoje Lietuvoje teišparduota jo Abecelės tik apie pusketvirto šimto egzempliorių.

Po vienuolikos metų, Valančiui panaudojus visą Žemaičių vyskupo sosto įtaką kultūros pakėlimui, visai kitokis buvo Lietuvos žmonių paveikslas.

1856 metais Valančius reikalaujamas palengvinimo rusų cenzuros, kuri vien varžydavo lietuvišką spaudą, rašo Vilniaus mokslo apskričio globėjui: "Tamstai žinoma, jog manų vyskupijos gyventojai, apie milijoną žmonių... kiekvienas moka skaityti bent iš maldaknygės...."

Šimtai tukstančių žmonių skaityti pramoko nevien per įsteigtas parapines mokyklas, bet daugiausiai per pasidarbavimą "Antanų Tretininkų", "Palangos Juzių", "Šaulėniškių Senelių..."

Minėdami šiandien septintąsias Lietuvos Nnepriklausomybės sukaktuves atsistojimu pagerbkime ir mūsų tautos didį Mokytoją Motiejų Valančių, kartu ir ano visus padėjėjus ir darbuotojus.

Kaip Valančiaus pamokyti tretininkai ir tretininkės suprato mokslo reikalingumą, parodo mums S. Kušelevskis savo knygoje "Misija" (1879 m.), kurios skyriuje "Palajminti ubagaj dwasioje nes ju ira karaliste dangaus" (psl. 16, 17 ir 18) skaitome:

"Tajp tada mana brangus brolej ir seseris, žinokete jogiej tiktaj mokidami skajtiti wargdieniu waikus, sedami szirdese ju sekla krikszezioniszku enatu (doribiu), dalidami aniems dowanaj dwasiszkas knigeles, apszwiesdami ju tamsu prota, atgajwindami apmirusi tikejima, žodžiu sakant, darbuodamis apie lajme ir iszganima artima, tegalima užpelniti missijonoriszka wajnika karalisteje dangaus. Imkimes dransej prie to szwento Apasztaliszko darbo, wisi darbuokimes tame didžiausiam rejkale; wieni turedami lajka mokikim wajkelus, kiti ukwatikim prie moksla, kiti wel duokeme graszius ant spaudimo, pirkimo ir dalijimo warkszams dikaj

knigelu, kožnas kuomi tikt galedami prisidekime prie to Diewiszko darba, idant wisi drauge galetumem igiti ir wartoti Apasztaliskajs užpelnajs. Labjausej jus esantis walna stona pasiszwentantis diewatarnyste, atsižadakit tinginistes, negaiszinkit weltuo lajka, ejkite ing sodžius-kajmus, griczias pawargelu, mokikete wajkus skajtiti, platindami kriksezioniszka szwiesa, kuotikriausej užpelniste sau amžinos szwiesibes giwenima karalisteje dangaus. — O jejgu nukentetumet prispaudimus, taj už tas sunkenibes aptureste muczalniskistes karuna; padejen wilti Diewuje, ejkite linksmindamis prie to szwenta darba, žinodami, kad už ta Apesztaliszka proce bus gausej brangus užmokesnes...

Brolej mana ir seseles!

Pirkit wisokias knigeles,

Patis ukwatnej skajtikit

Ir wargdienems jas daliket.

Mokikit warkszu wajkelus

Szelpkit biednus sirateles.

Platinkit tarp žmoniu szwiesa,

Kad tarp ju giwentu tiesa.

Paklausikit szitos rodos

Paskubikit ejt i sodžius

Gritelose pawargelu

Mokiti skajtit wajkelu.

Buste tikri missjonorej

Duos jums majsta gaspadorej.

O zoplotą gausit brangu

Nes pats Diewas duos jums dangu.

Nebijoket prispaudimu

Nej bajsium persekiojimu;

Ejkit dransez to datirti,

Kad saldesnej butu mirti.

Už kanczes ir wargus kuno

Muczalniskistes karuna

Aptureste prižadeta

Ir danguje aukszta wieta.

Ir ant psl. 24 ir 25:

”Tarp mielaszirdingu darbu pirmoje ejoje stow: mokiti pawargelu wajkus skajtiti, apswiesti anu tamsu prota del pažinimo ir garbinimo Diewa...

Jus tad nekaltos panos ir mergajtes, skajstos rojaus lelijos, jej tikt turite luosa sawa wale, nesedekite nej miesteluose, nej soddžuose ir kajmuose dikisteje, bet su karszta ukwata imkites priemokinima wargdieniu wajku; kiek iszmokiste pawargelu skajtiti, tiek Aniolu globeju tu wajkelu aplankis jus walandoje mirima. Nesirupinkite ape majstą ir abdara, ta wiska suteiks jums gasparus, kurio grincezoje procewosite...”

O brangiauses Žemajeziu ir Lietuwos duktereles, iszgirskite ta werksminga balsa skenstanczios tamsibese tiewines jusu: szitaj žodžejs Karalaus Pranaszo (Ps. 94) szaukia ant jus: ”ne užkietikit szirdžiu jusu”, neužtraukit ant sawes diewizkos korones: bet tegul žiame ir dangus džiaugiasi isz darbu jusu, tegul busianczios pakalenes auksztina wardus jusu, tegul gimines giminems apsako garbinga proce jusu. Jus malones mergajtes, karsztu sawa pasiszwentimu szioje ludnoje gadineje galite daug prisideti prie apginimo musu szalies...

Kurie mokis wargdienelu wajkelus skajtiti,
Toku wardaj bus knigose dangaus užrasziti.
Jus paneles ir mergeles, ejkit prie to darbo,
O už tokia brangią proce rasit danguj skarba.

Prispaudimu, warginimu jau nesibajdikit,
Po griteles, kamareles wajkelius mokikit.
Sekit brange dangaus sekla szirdise wajkeliu,
Ir paaugusius mokikit ejti dangaus kelu.

Ir Žemajezej ir Lietuwej ir biedna sirata,
Dekawos jums, jog mokiti turite ukwata.
Wisu kampu wargdienielej pažins jus isz tolo,
Su szirdingu džiaugsmu swejkins kajp sawo Aniola.

Ejkit branges sesereles mokinti wajkelius,
Maloningajs szwelnejs žodžejs glauskit siratelus.
Wajku tiewaj duos jums walgi ir apdaris kuna,
O pats Diewas duos zoplotą, auksine karuna.

Brangus darbas, graži proce, wajkelus mokiti
Garbint Diewa, milet wisus ir kningas skajtiti.
**Jau del mum auszros žvajzde szwiesi užtekeje,
Nes po wisas griczlas, trobas mokslas prasidejo.**
Brangus auksas ir sidabras, bet mokslas brangesnis,
Saldus cukrus, saldus medus, o mokslas saldesnis...”

VYSKUPO VALANČIAUS LIETUVIŠKŲ KNYGUČIŲ GAMINIMAS MAŽOJOJ LIETUVOJ.

(Pagal Kauno gubernijos archyvų dokumentus.)

Stingant tam tikros medžiagos, ik šiol buvo manyta, jog planingas lietuvių spaudos persekiojimas, neliečiant vadinamosios paties v. Valančiaus bylos, buvo prasidėjęs tik apie 1880 m. Ištikrųjų gi tik nuo tų metų mums tekdavo žandarų archyvuose rasti žinių apie lietuvių spaudos persekiojimą. Kauno gubernatorių archyvas duoda jau daugiau medžiagos iš 1869 ir vėlesniųjų metų spaudos persekiojimui. Vien išskaičius pagautųjų knygų ir suimtųjų žmonių beveik visuose buvusios Kauno gubernijos apskrčiuose galima gauti bendro įspūdžio, kiek jau tais laikais buvo prasiplatinęs slaptas lietuvių knygų gabenimas.

Daugiausia, žinoma, buvo sugaunama knygų Raseinių apskrityje, nes per čia anuo laik ėjo visa kantrabanda iš Mažosios Lietuvos. 1869 m. lapkričio mėnesyje rasta daug knygųčių švėkšnoje pas Vincą Razutį, Teklį Paulavičiutę, Oną Bergenienę, Ceciliją Rusteikienę ir Barborą Serapinienę, ir šiluve pas zokristininką Vaitkevičių. 1870 m. balandžio 6 d. Nemakščiuose sulaikyta su knygutėmis Petronelia Čeponytė. Pradžioje ji neva pasisakiusi knygas nešanti vyskupui Valančiui nuo žvingių klebono kun. Butkevičiaus; tačiau paskui nuo to parodymo atsisakiusi. Dveitą savaičių palaikius kalėjime, ji buvo tėviškėje aitduota policijai prižiūrėti. 1870 m. birželio mėn. Jurbarke gana daug knygų rasta pas Matauską Maskolaitį, suvalkietį, Nikodemą Bujevskį ir pas Oną Petraičiukę. Kiekvienas jų pasėdėjo kalėjime daugiau, kaip po 4 mėnesius, galop buvo paleisti pradžioje lapkr. mėn.; Bujevskis išsiųstas Suvalkijon. 1870 m. rugsėjo m. Kibaičiuose Girkalnio val. pas Vincą Ščerunauskį

раста knygutė. 1870 m. rugsėjo 14 d. ties Gardždais pasienio sargyba sulaikė keletą maišų su liet. knygomis. Nešėjams pavyko pasprukti. Galop didžiausias pundas — 1096 egzemplioriai įvairių liet. knygų rasta Tauragėje pas Julioną Baldauskienę 1872 m. spalio 16 d. Ji gruodžio m. t. p. metų buvo išsiųsta į Vilniaus tardymo komisiją ir tik vasario mėn. 1873 m. buvo paleista ir atiduota policijos priežiurai.

Šiaulių apskrityje 1869 m. rugsėjo 1 d. ties Aukštelkais buvo sugautos 202 liet. knygutės. Jų savininkas žydas pabėgo. 1869 m. rugsėjo 18 d. Gruzdžiuose sulaikyta su knygomis Karalina Laurynavičiukė, tačiau ji iš arešto pabėgo ir lapkričio mėnesyje buvo suimta vėl su knygomis, šį kartą jau Linkuvoje. Kalėjime išsėdėjo daugiau ne 16 mėnesių ir tik 1871 m. kovo 7 buvo paleista kartu su Marijona Pupšaitė iš Švėkšnos vals. ir atiduota policijos priežiurai.

1870 m. kovo 1 d. iškirstas Rudiškių (Joniškio par.) filialistas kun. Pacevičius ir Joniškio klebonas kun. Bužinskis. Lietuviškų knygų nerasta, tik pas kun. Pacevičių rasta vyskupo Valančiaus laiškas iš 1869 m. gruodžio 26 d., kuriuo jis, dėkodamas už bažnyčios atnaujinimą ir papuošimą, siunčia knygą „Slow“ su savo portretu. 1871 m. liepos 9 d., t. y. tik keliems mėnesiams nuo paleidimo iš kalėjimo praėjus, minėtoji Karalina Laurynavičiukė buvo vėl suimta pasienio sargybos su knygomis. Pusę metų išsėdėjusi kalėjime, ji, kaip nepataisomą pardavėja, generolo gubernatoriaus įsakymu 1872 m. sausio 28 d. ištremta į Oloneco gub. Tai buvo bene pirmoji rimta auka, kurią kovoje už spaudą davė pati liaudis, ne inteligentija.

Panevėžio apskrityje žandarai, nenorėdami nuo kitų atsilikti, specializavosi atiminėjime „Naujojo Altoriaus“, matyti, pačiose bažnyčiose: nuo birželio iki spalio mėn. 1869 m. atimta iš visokių žmonių 72 egzemplioriai „N. Al.“ ir tik 8 egz. „Kalvarijos“. Žinoma, čia nebuvo niekas suimtas ir jokios bylos, be mažų nesmagumų pačiai policijai, iš to neiškilo.

Telšių apskrityje platina ko ne smarkiau, kaip Raseinių ap. 1869 m. gegužės m. atimta 9 egz. „Kalvarijos“ iš kontra-

bandnešių ir 5 egz. iš Paslauskienės; balandžio m. 11 egz. iš Martyno Martinkaus (Darbėnų val.). 1869 m. gegužės mėn. rasta knygų Kuliuose pas Oną Žilevičaitę ir Kartenos val. pas Kotriną Kundrotienę; geg. 27 d. Kretingoje atimta viena knygutė iš Aleksandro Anuso. 1869 m. balandžio 24 d., Gintiliškės mokytojui Čurinui įskundus, krėsta Gintiliškės Juozas Gricius, Skuodo Fridrichas Otto, Bavidauskis, Pranas Sabaliauskis, Juozas Stonkus, bet nieko įtariamų nerasta. 1869 m. rugsėjo 11 d. krėsta Dvarionas, A. ir J. Silkauskiai, Jonas Brencius. Sausio m. 1870 m. rasta knygų Plungėje pas Stan. ir Petronelį Visockius.

Ukmergės apskrityje 1869 m. iš Vabalninkų miest. Jono Laučiko atimta Kupiškyje 25 knygelės. Dėliai rastos 1869 m. gruodžio mėn. pas Juozą Plačelį Pumpėnų val. knygutės kilo byla, kuri tęsėsi dvejus metus. Jon buvo įpainioti Palėvėnės vienuolyno kunigai. Anykščių val. Jonas Ladauskis, Cicilija ir Ona Kairytės ir kunigas Kairys, jų brolis, ir Anykščių val. Jonas Karosas. Byla buvo įduota teismo tardytojui, bet gubernatoriui pareikalavus, iš ten išimta ir kaltininkai palikti policijos priežiūroje. 1870 m. Ukmergės žandarų suimta 119 egzempliorių įvairių knygų.

Taip tatau per kelerius metus visoje buv. Kauno gub. suimta keletas tukstančių knygų. Be keleto knygų, seniau išleistų, „Naujojo Altoriaus“ ir „Kalvarijos“, buvo daugiausia: „Prajautimas“, „Wargaj Bažniczes Katalikų Lietuwoj ir Žemaičiusi“, „Litanie apej wisus Szwentus muczelnikus“, „Sniekiesis Katalika su nekataliku“, „Parspieimas“, „Isz tamsibes wed tiktai kielias teysibes“. „Apei atpuskus jubileiszkus“, „Gromata apskrita Szwento Tevo musu popiežiaus Piusa IX“.

Pirmųjų šešių knygų autorių laikomas vysk. Valančius. (žiur. Aleknos „Draugijos“ Nr. 113—114). Tačiau dėl vienos jų tenka kiek paabejoti. Turime omenyje „Wargaj Bažniczes Kataliku“, kurių autorium pasisako kunigas Zabermanas ir kur pradžioje yra išgiriama Prūsų tvarka ir žemaičiams bei Lie-

tuvninkams patariama siūsti „suplikas arba prasbas pas musu galinga Karaliu Wilhelma; per tas melskiet, kad jusu kraszta užimtu po sawa waldžia... Jeigu to išzmelstumet sau musu giera karaliaus, butumet tikrai laimingi”. Per ištistus tris puslapius išgiriama Prusų tvarka ir Kaizeris ir tik vėliau prasideda išguldymas rusams pasipriešinimo programos. Jei toji antroji dalis, organiškai surišta su pirmąja, ir galėjo buti vysk. Valančiaus parašyta, tai del pirmosios abejoti netenka: ją rašė kun. Zabermanas, o ne vysk. Valančius, kuris niekadose nereiškė Kaizeriui ypatingos simpatijos, ir net aštriausiuose savo raštuose nėkadose nebuvo carui neištikimas ir nėkadose jo neužgaudavo, net „Litanej apej wisus szwęntus muczelnikus” neužmiršta melsti Viešpaties, „Idant Ciecorių musu su wisu Jo gimini sweikatoj užlajkiti tejktumis”. Vienok galima spėti, jog toji kun. Zabermano įžanga buvo tyčia pridėta, kad neužtraukus ant savęs vokiečių persekiojimo už tą grynai revoliucinės „santykiuose su rusais) dvasios knygutę.

Kaip žmonių, taip ir valdžios akyse vysk. Valančius buvęs tų knygučių ir rašytojas ir leidėjas ir didysis platintojas. Norėdamas išvengti likimo kai kurių ištremtų ar net užnuodytų (Seinų vysk. Lubienskis) vyskupų, vysk. Valančius oficialiai rusų valdžiai kiek nusileisdavo, tačiau pats tą nusileidimą pakirdavo, leisdamas užsieniuose tokias knygeles, kurių, legaliai spaudai esant, visai nebutų galėjęs spausdinti ir tuo budu atvirai keldavo žmones prieš valdžią. Tai labiausia erzino valdžią.

Čia turima Kauno gubernatorių archyve palikusią vieną bylą, kuri kiek atšviečia tą vyskupo veikimą ir valdžios santykį su juo.

1869 m. lapkričio mėnesyje buvęs šėtos klebonas kun. Mykolas Miežutavičius (Mėžinys) atsiuntė iš pradžių anoniminių „donosą”, po kurio pasirašė valstiečio vardu; paskui ir pats asmeniškai pareiškė Vilniaus generalgubernatoriui, jog Kauno dvasiškijs tarpe platinamos „labai kenksmingos” brošiuros, kaip „Parspieimas”, „Isz tamsibes wed tiktay kielis teysibies”.

„Gromata apskrita Piusa 1X” ir atsišaukimas „Brolej katalikaj”. Jo nuomone, tos brošiūros esančios pagamintos vyskupo Valančiaus. Tačiau jis to išrodyti negalįs.

Generalgubernatorius pavedė Kauno gubernatoriui, kiek galima, sustabdyti tų knygučių platinimą ir išaiškinti, kur jos spausdinamos ir kieno lėšomis. Tasai darbas buvo pavestas Raseinių Apskritis žandarų viršininkui majorui Vienenui, kuriam asignuota tam reikalui šimtas rublių.

Vienenas slaptomis išvažiavo užsienin, pabuvo kiek Tilžėje, Klaipėdoje, Berlyne ir Leipcige, kur ir sužinojo, kad tos knygutės spausdinamos Tilžėje Albrechto spaustuvėje, nors jų ir negalima gauti nei Tilžės, nei kitų Mažosios Lietuvos miestų knygynuose, nes spausdinamos vien platinimui Rusijos ribose ir tam reikalui išsiunčiamos Rusijos pasienio kunigams, kurie jau, progos gavę, nedideliais pundeliais siunčia į Raseinių ir Telšių apskričius.

Knygutės spausdinamos sulig įsakymo kun. Zabermano, kurs dažnai važinėjęs Kauno gubernijon ir susitaręs su tenyškiais kunigais, sustatęs tas knygutės; pas jį ir jų sandėlis esęs.

Kitos „žemaitiškos” knygutės spausdinamos Lipske pas Brockhauzą, prižiurint lenkui Kasperavičiui, kurs persiunčia jas į Tilžę knygų krautuvninkui Gisleriui.

Kad tame darbe dalyvautų vyskupas Valančius, jis išrodytų neradęs; tačiau manęs, jog jisai susisieks su kun. Zabermanu ir Kasperavičium per Kauno gub. kunigus. Spėjus, kad tame turįs buti ypatingai įtariamą kun. Kasperavičius, matyti, to lenko Kasperavičiaus giminatis, nes jo politinės neištykimybės jis ir seniau turėjęs įtariamų davinių.

Valdžiai tokių žinių buvo per maža. Ji 1869 m. pradžioje vėl siunčia Vienoną į Tilžę, kur jis susipažino su pačiu kun. Zabermanu. Tas, neva nežinodamas, su kuo turįs reikalo, paaiškinęs jam, jog literatūros gabenimas lengvai vyksta todėl, kad viename pasienio punkte tarnaujęs karininkas, vokietis, kurs, nelaikydamas savęs rusu, nerandęs reikalo statyti gabenimui kokias nors kliutis.

Patikrinusi visus perėjimo punktus, rusų valdžia susekė, jog 1868 m. gegužės 20 d. kun. Zabermanas perėjęs sieną Sartininkų punkte, kur tarnauja kapitonas Burza, Mintaujos pastorio sunus.

Žinoma, ir toks įtarimas veltui praeiti negalėjo. Tik kol pasibaigė visoki susirašinėjimai tarp visokių žinybų, praėjo visi 1869 ir 1870 metai ir tik 1870 m. gruodžio 6 d. finansų ministeris komandiravo valdininką Vilkeną, o Vilniaus genergubernatorius generolą Ceidlerį ištirti, kiek Sartininkų pereinamojo punkto tarnautojai tikrai yra kalti praleidimo per sieną lietuviškų knygų.

Be to, budamas Tilžėje, Vienenas susipažino su vielos staatsanwalto Lesmanu, kurs irgi sutikęs padėti rusų valdžiai persekioti visus, kas eina Tilžėje prieš Rusiją, jei tokios rušies sutartis yra tarp Rusijos ir Prusijos. Tai gi čia matom dar vieną faktą artimumo prūsų valdžios prie lietuvių spaudos persekiojimo, kurio pavyzdžiai buvo žinomi ir anksčiau.

Toliau, del kilusio 1869 m. klausimo, ar lietuvių knygos nebuvo spausdinamos Smalininkuose, paaiškėjo, jog čia buvęs tiktai knygų sandėlis, kitur spausdinamų, kurios paskum garlaiviu buvę vežamos iki Jurbarko, tengi iš garlaivio jas išimdavęs Jurbarko kamendorius kun. Rožanskis. Vieneno nuomone, daug padeda knygų platinimui ir Jurbarko muitinės tarnautojai katalikai (Petravičius, Dargevičius, Volyncevičius — Sidoravičius ir Stancevičius), kurie, nežiurint 1866 m. įsakymo, ikišiol dar nėra iš Jurbarko iškelti.

Tuotarpu valdžia, negaudama kitų išrodymų prieš vyskupą Valančių, griebėsi net stilistinio įtariamųjų brošiūrų su kitais vyskupo raštais lyginimo ir kaip pranešė Vilniaus generalgubernatorius 1869 m. geg. 30 d. Nr. 1931, įsitikinęs, jog jas rašęs vyskupas. Ta proga generalgubernatorius dar pranešė gubernatoriui, jog platinimu ypač uoliai užsiimęs ką tik išvestas Darbėnų kamendorius kun. Kazimieras Eitutavičius, kurį, matyti, bus įskundę patys kontrabandnešiai, nepatenkinti užmokesniu už darbą. („Musų Senovė“, kn. I, psl. 17—21).

KAUNO GUBERNATORIUS APIE VALANČIŲ.

Kauno gubernatoriaus pareiškimas Vilniaus general gubernatoriui iš 1865 m. birželio 24 d. Nr. 5530. Šisai pareiškimas tai tikras kaltinimo aktas, prieš vyskupą Valančių sustatytas, nes jis į vieną suveda visas senąsias vyskupo kaltes, sulig Vaclovo Biržiškos patiektų dokumentų, pareiškimas yra sekamas:

„Su raštu iš š. m. vasario 18 d. Nr. 1819 aš buvau nusiuntęs į Laikinąją Lauko Auditariatą karo teismo bylą 6 tomuose apie maištininkų užpuolimą 1863 metais ant Varnių miestelio, kada iš R. K. Dvasiškosios Konsistorijos buvo paimta 2,000 rublių, gi maištininkams kun. Dembskis (Ladislovas. Red.) viešai bažnyčioje skaitė iš sakyklos maištininkų atsišaukimą. Su raštu gi iš š. m. gegužės 28 d. Nr. 4718 išsiųsta auditoriatui irgi karo teismo byla iš dviejų dalių apie slėpimą sužeistojo burio vado Bagdonavičiaus. Abidvi bylos, įsimaišius į jas katalikų dvasiškiams, gyvenantiems Varniuose, kurių priešakyje stovi vyskupas Valančiauskis ir buvęs seminarijos rektorius kun. kanaaninkas Juozas Dovydavičius, yra angštai surištos; kadangi šios bylos nepilnai nušviečia vyskupo Valančiauskio dalyvavinį buvusiose krašte riaušėse, tai Jusų Aukštybei įsakius, turiu garbės pridėti šiuos davinius, kurie jau galės pakankamai nušviesti tos vietos katalikų dvasiškių vado veikimą.

Maištas rengti, kaip aš jau buvau Tamstos pirmtakunui pareiškęs 1864 m. rugpiučio 1 d. Nr. 8651, buvo pradėta 1860 metais blaivybės platinimu, kada uoliausiai pasidarbavo vyskupas Valančiauskis. Daugiau, kada 1861 m. visur buvo prasidėję demonstracijos, kad per mišias pradėta giedoti revoliucinės giesmės ir bažnyčiose laikyti gedulo mišios už sušaudytuosius

Varšavoje, vyskupas Valančiauskis ne tik tam nesipriešino, bet net leidó tokias pamaldas Varnių katedroje. Galop, kai 1863 m. jau buvo prasidėjęs ginkluotas sukilimas, vyskupas Valančiauskis nepasirupino išsiuntinėti jo ganomajai kunigijai griežto įsakymo, grasančio bet kuriam kunigui, kurs imasi ginklo ir priesieką ištikimybei laužo atėmimu priklausomų jam teisių; tai nesunku būtų buvę padaryti, vieton gi to kunigams, kurie prašė jo patarimo, kaip jiems elgtis, „žmonių Valdžiai“ (Rząd Narodowy. Red.) įsakant jiems skaityti maištininkų manifestą, vyskupas atsakinėdavęs: „Darykite, kaip norite“. Tą patį jis buvo pasakęs ir mirtimi jau nubauštam kunigui Gargasui, kurs klausėsis, ar jam stoti į burį. Tokiu budu vyskupas Valančiauskis, nepavartojęs visų galimų priemonių manifestacijoms ir maištui pasipriešinti, neužmiršo kreiptis į jo ganomąją kunigiją tam tikru raštu, kada valdžia, kad ir tiesioginiu budu, įsimaišė į jo įsakymus, skiriant dvasiškius į (tarnybos) vietas.

Dabar, eidamas prie rašto davinių, kurie gali parodyti, jog vyskupas Valančiauskis buvo nusistatęs prieš valdžią, aš mano žinybos raštuose randu štai ką: 1, Krymo karo laiku buvęs Telšių karo viršininkas pulkininkas Paschali 1856 m. kovo 1 d. Nr. 31 pranešė buvusiam Kauno gubernatoriui, jog didžiūma katalikų kunigų, neišskiriant nė vyskupo Valančiausko, pikčiausiai nekenčia rusų valdžios ir rusų tautos žmonių; 2, kai 1861 metais pašaukti į Laikinąjį Kauno Policijos Teismą kunigai augustioniai Kukšta ir Simutavičius atsisakė prisiekdinti policijos iššauktuosius liudininkus, jog buvo giedotas maišto himnas, sakydami, buk liudininkai nėsą buvę išpažinties, nors tie priešingai sakės, buk Rymo Katalikų tikyba busianti įžeista panašia priesieka; kai toks aiškiai pagiriantis manifestijas kunigų pasielgimas buvo praneštas vyskupui Valančiauskiui, — tai jis atsakė buvusiam Kauno gubernatoriui randas, jog minėtieji kunigai pasielgę visai teisėtai, kleboną gi kunigą Strzedzinskį, kurs be jokių kliučių prisaikdinęs tuos pačius liudininkus, vyskupas palaikė kaltu; 3, kai 1861 m. Kaune prasidėjo ge-

gedulo pamaldos ir policija darė tam tikrus žygius; apie tai buvo pranešta general gubernatoriui spalį 4 d. Nr. 1229; vyskupas Valančiauskis, kreipėsi į general majorą Chominskį šiuo raštu: „Nuolatinės Kauno gyventojų skundos mane įtikino, jog šio miesto policija per daug jau ima globoti katalikų bažnyčias, kartais net drįsta kištis į pačių pamaldų tvarką. Pav., man rašo, jog spalį 1 d. po mišparų parapionims iš Benediktinų bažnyčios išeinant, policijos agentai uždarę šventoriaus vartus, liepdami žmonėms, kad eitų pro vartelius; jog del patirtų šiame atsitikime skriaudų daugelis vengia bažnyčios. Spalį 3 d. Augustionų bažnyčioje, kai parapionims prašant, kunigas pradėjęs gedulo mišias, policija raštu uždraudžiusi jas laikyti ir butinai reikalavusi, kad kunigai išsiskirstytų. Tiesa, šitas netikęs policijos reikalavimas patenkintas nebuvo, nes mišios buvo atlaikytos; bet panašūs policijos valdininkų įsakymai, nustatą pamaldų laiką ir tvarką, man rodos, per daug drąsus ir visai nesutaikomi su tikybės laisvės pagrindu. Pranešdamas Jusų Aukštybei tokius policijos perdėjimus, turiu garbės žemai Tamstos prašyti, kad Tamsta viršininkas duotumei atatinkamą įsakymą“. Kai gi šiam raštui papildyti vyskupas buvo paklaustas, kokiam reikalui spalį 3 dieną buvo laikomos gedulo mišios, jis, nesivarždamas, atsakė, jog tos mišios buvo laikomos už a. a. Tada Kulvietį. 4. Iš karo teismo bylos del kunigų Pugasevičiaus ir Palčevskio, 2 Skyriaus Kauno gubernijos kariuomenės vado atsiųstos 1863 m. birželio 29 d. Nr. 781 Tamstos pirmtakunui, be kita ko, matome, jog vyskupas Valančiauskis dviprasmiai atsakęs kunigui Palčevskiui, jam pasisakius, jog skaitęs iš sakyklos revoliucinį manifestą: „Sėdėk namie ir eik savo priedermes“. 5, Paimtas nelaisvėn iš Pisarskio burio kunigas Ipolitas Savickis, kaip tai matome iš buvusio vyriausio krašto viršminko konfirmacijos, minimos įsakyme generolui-leitenantui Bersonui Maideliui 1863 m. birželio 9 d. Nr. 1135, parodė, kai jis prašęs vyskupą Valančiauskį, kad leistų prisaikdinti lageryje maištininkus, vyskupas be kitko šiaip išsireiškęs: „Yra paprotis, kad prie kariuomenės laikoma dak-

taras ir kunigas". 6, Apie lapkričio 6 d. pereinų 1864 m. Kanan atvyko Adakavo bažnyčios Raseinių apskrities klebonas kun. Pelikšas Žukauskis (šio kunigo brolis tarnavo Telšių apskrities penkiašimtininku ir buvo maištininkų pakartas už ištikimumą teisėtai valdžiai, pats gi kunigas dalyvavęs su mūsų buriais mušyje su maištininkais) ir prašė mane del gresiančio pavojaus iš pusės blogos valios žmonių už išdavimą valdžiai Raseinių apskrities dvarininko Mikalojaus Stankevičiaus, kurs vežiojęs maištininkų laiškus, rašytus įvairiems žmonėms, perkelti jį į kitą apskritį ir aš tuojau kreipiaus į vyskupą Valančiauskį, kad patenkintų Žukauskio norą, Vyskupas, nors mano reikalavimą išpildė, tačiau tuojau išsiuntinėjo lotinų kalba raštą iš lapkričio 23 d., kuriuo kunigams draudžia be vyskupo žinios duoti nuodėmių išrišimą simonistams, t. y. tiems kunigams, kurie gavo parapijas, ne vyskupo, bet pasaulinės valdžios paprašę. Šio rašto kopiją esu nusiuntęs Tamstos pirmtakunui š. m. vasario 18 d. Nr. 1844." („Musų Senovė", kn. I, psl. 7—9).

Daktaras Petras Matulaitis.*)

Kaip nuo senų senovės mūsų dainų lietuvių sėjo, laistė rūtas mėtus, visą gyvenimą praleido besirūpindamos savo mylimų gėlių auginimu, taip vyskupas Valančius, Simanas Daukantas ir jų bendradarbiai savo dienose sėjo Lietuvos atbudimo, tautinės sąmonės idėjų sėklas. „Aušra“ su aušrininkais tu sėklų laistymo darbą dirbo organizuota talka. Siems greit pavargus Laurynas — Kušelevskis ir kiti „Sviesos“ darbininkai stojo į jų vietas ir daug vargo pakėlė, kol jų nepavadavo šimtai energingų jaunu varpininkų ir apžvalgininkų. „Varpo“ — „Ukininko“ ir „Apžvalgos“ — „Tėvynės Sargo“ vyrams kelio liką metų sunkiai labai sunkiai prisiėjo bendradarbiauti, iki tos idėjos apėmė Lietuvos liaudies mases, kada Maironis atbudusios ir pilnai tautiniai susipratusių tautos vardu galėjo pasakyti visiems lituanizmo nevidonams „nebeužtvenksi upės bėgimo“!

Apie „Apžvalgą“ „T. Sargą“ ir jų darbininkus daug išpasakojo doc. kun. Tumas, — „Varpo“ gi sądarbininkų grupė kolkas dar nesusilaukė tekių iškalbingų apsakintojų. „Jubilėjiniame V. Kudirkos Varpe“ daug medžiagos to didvyrio istorijai surinkta, bet kitu jo bendradarbių, be kurių pasiaukavimo ir vargo jis nebutų galėjęs „Varpo“ skambinti ir neišdildomąjį dėkingųjų tautiečių

*) Ištrauka iš kun. A. Miluko paskaitos „Žvaigždes“ bičiulių vakare Maspeth'o klebonijoje 6 d. Sausio, 1926.

širdyse sau paminklą pastatyti, tose knygose nei mū nei mė.*)

Tokių nirvanai pašmerktų stambiųjų varpininkų eilėsnai (Dr. Griniaus teisme) suvis neteislingai papuolė daktarai Kaukas su Matulaičiu ir Jungtas—Kun. Grinevičius, daugel metų ant savo pečių nešusie visa „Varpo“ leidėjų ir skleidėjų našta. Bet ir jums žinomas iš savo klerofagijos P. Mikolainis 1920 metų „Varpe“ pripažino, kun. A. Grinevičių buvus anuomet ašiai, „apie kurią sukosi lietuviškas ratas, kur išskirstoma buvo visokia be skirtumo literatūra“ (NN. 6—7 ir 8—9).

1890 metų vasaros atostogose teko man su kitais moksladraugiais atstovauti Seinų seminarijos klierikai, „Varpo“ leidėjai varpininkų suvažiavime Stebuliškėse, Liudvinavo parapijoje pas ūkininką Juožą Matulaitį. Buvo tai antrasai atbundančios Lietuvos jaunujų mokslėvių suvažiavimas. Tame suvažiavime dalyvavo kone visos tų laikų mūsų raštijos žvaigždės:

„Kalvarijos vikaras“ — kun. Ad. Grinevičius, vyriausias ir pasekmingiausias „Varpo“ ir kitų lietuviškų raštų platintojas, teisininkas Liūtas — P. Leonas, rimtasis Kaukas, visų mylimas „Antano Valio“ autorius Gaidys — Dr. Gaidamavičius, gabus publicistas bet pasišnekėjimuose nervingas menkakalbis J. Adomaitis — Sernas, linksmutis Vincas Kapsas — Dr. V. Kudirka ir daugybė kitų — studentų, klierikų bei jaunų kunigų. Tų garbingųjų, kaip tada sakydavom, tautiškoje dirvoje darbininkų tarpe visų domę patraukė vyriausias šeimininko sūnus — jaunas Dr. Petras Matulaitis, su didžiausiu atsižymėjimu pabaigęs Maskvos universitetą. Žinojusiems jo

*) Pirmųjų metų varpininkų susirinkimuosė ir darbuotėje Dr. Griniaus nedalyvauta, kiek aš žinau.

pseudonimą „Varpe“ (Paulius) brangus jis buvo kaipo didei gabus ir daug žadaš rašytojas mūsų medicinos literatūros srityje.

Vincas Kapsas (Kudirka) dar nebuvo pagarsėjęs savo „Tėvyniškais Varpais“ ir kitais raštais nei ta paskutiniųjų jo metų plienine įštverme, neleidusia jam nei mirties patale gulinčiam paleisti plunksną iš rankos. Nuo Pauliaus—Dr. P. Matulaičio pažinojusieji jį tame susirinkime daugiau naudos abelnam darbui tikėjomės nei nuo eleganto Kudirkos. Tadgi šiame ir sekančiųjų metų susirinkime Bugnų Kriščiukaičiuose (Antano iš Bugnų tėviškėje) visų gerbiamas ir mylimas Paulius buvo renkamas komisijon, kuri rūpintusi surinkimu lėšų „Varpui“ ir „Ukininkui“ leisti. 1891 metų suvažiavimui atradus reikalingumą savo įtakai praplatinti išleidimu ukininkų kalendoriaus, mes seiniečiai, daugiausiai galimybės turėdami prie Lietuvos ūkininkų prieti, apsiėmėme tą darbą.

Užsidegę noru kañors naudingo savo žmonėms padaryti, nepagalvoję apie atsargumą, padarėme lioteriją, bilietus pažymėdami savo seminarijos knygyno antspauda. Tą pat vasarą po susirinkimui pas Kriščiukaičius Bugnuose Petropilės klierikas J. Demikis,*) mano draugas iš Mariampolės gimnazijos, važinėdamas mane po Vilkaviškio ir Naumiesčio pavietus daug padėjo išplatinti mūsų seiniškių darbuotę. Nelaimės reikėjo, kad žandarai, tų metų pabaigoje darydami krata pas Veiverių mokytojų seminarijos auklėtinius, sučiuopė mūsų seiniškių bilietus su seminarijos antspauda. Kad apsaugojus įstaigą nuo uždarymo seminarijos valdyba mane ir Joną

*) Insišventęs į kunigus Demikis pasekmingai darbavosi Tobolske, paskui paliko Sibiro vyskupu. Jį mini Liepukas, „V. Kudirkos Jnbilėjiniam Varpe“.

Sutkaitį paleido iš seminarijos, suversdama visą bėdą ant mudviejų. Draugų padedami abudu atsiradova užsienyje ir pagaliaus Amerikoje. Doktoras Kudirka daug karčių pipirų kelis kart suteikė Seinų seminarijos valdybai*) už taji jos žingsnį. Dėka daktarų Petro Matulaičio ir Buloto (dabar Lietuvos generolo) artimoms pažintims su žandarų viršaičiais tie seiniškius inkriminuojanti dokumentai buvo išimti iš žandarų viršaičio popierių ir sunaikinti. Seminarija liko valdžios nekliudyta, juo labiau, kad greit pasklido žinia, juog abu „kaltininku“ atsidūrė Amerikoje — vienas Sutkaitis įstojo į Pittsburgo vyskupijos seminariją (Beatty, Pa.), kitas — Milukas ėmė garsintis kaipo „Vienybės Lietuvninkų“ redaktorius.

Tas pasekmingas sunaikinimas inkriminuojančių Seinų seminariją dokumentų dar labiaus pakėlė Dr. P. Matulaičio opiniją pas patriotus lietuvius kunigus. Savo tą įtaką jis mokėjo panaudoti „Varpo“, ir „Ukininko“ labui, keletą metų rinkdamas lėšas tu laikraščių leidimui.

Svarbesnieji Dr. Matulaičio straipsniai pirmuose „Varpo“ numeriuose tai „Du nuodingu augalu“ 1890 m. „Varpo“ N. 1 ir 2-me. ir „Mikroorganizmai“ — mokslo traktatas, tilpęs tu pat 1890 m. „Varpo“ N. 4, 5, 6, 7, 8, 9, ir 10-me.....

Gyva, gryna, visiems suprantama kalba, parodančia, kad autorius nevien gerai pažįsta savo uždavinį, ale r labai gražiai moka išreikšti savo mintis, Dr. Matulaitis suvirš puse metų (7 mėnesius „Varpe“) žavėte žavėjo Lietuvos inteligentus patriotus 1890 metais. „Pauliaus“ — Dr. Matulaičio raštai anuomet mums buvo Die-

*) „1892. Varpo“ N. 4 ps. 22 bei N. 4 ir 5 ps. 60 — 61,

vo duotas argumentas prieš visus lenkuojančius silpnadvasius mūsų apšviestūnus, kad mūsų kalba didei kultūringa ir kad joje galima išreikšti giliausio mokslo terminus. Kaip šiandien atsimenu savo kaimyną išlandžių dzūką Adomą Lastaucką, anuomet dar klieriką, kuris visiems, lenkberniams, lietuvių kalbos kaipo muzikiškos besigėdyjantiems, spiaudavo į akis: „varna, kvaila varna (vorona, glupaja vorona) esi, atkartodamas lenkbernių tvirtinimus, būk lietuvių kalba netinka vartoti mokymosi žmonių rimtose kalbose.... Mokėk tik kaip Dr. Paulius paskiausius mokslo žodžius vartoti medicinoje arba, kaip Dr. Gaidys gražiausius jausmus apibūdinti savo „Antanas Valys“ romane, tai nereiks tau skustis lietuvių kalbos vargingumu.... Ne kalba kaltā, bet tavo tinginys ir nerangumas, kad tu negali gražiausių minčių ir giliausių mokslo terminų lietuviškai išreikšti.... Mokinis gražiausios seniausios kultūringų savo protėvių kalbos“, kalbėdavo pilnas patriotiško užsidegimo Adomas Lastauckas ir, kad dar daugiau paraginus silpnadvasį lietuvi, pradėdavo jam cituoti iš Duonelaičio „Metų Laikų“, arba Daukanto „Būdo“ prakalbą deklamuoti: „Nieko nėra amžino pasaulyje“ ir tt. Inšvėstas į kunigus ir vikaraudamas Rajgrote, Lomžos mozūrų krašte netoli Prūsų sienos, kun. Lastauskas ilgus metus padėjo platinti „Varpa“ ir „Ukininką“ bei jų leidinius, gaudamas mozūrėlius, kurie jam parnešdavo iš Prūsų draudžiamą literatūrą ir, niekam nepažvelgiant, paleisdavo paštu į tolimesnes vietas išsiilgusiems lietuvių spaudintojo žodžio tėvynainiams.....

1891 m. „Varpo“ N. 3 randame Dr. P. Matulaičio „Pasakos apie Tuzinauzą“, kur perkratyta žmonių pasakos

apie tąjį savo laiku garsų didžponį, o N. 4., „Apie Kochina vaistą nuo Sausligės“, labai gražia kalba parašytą raštą. Sekančiais 1892 m., kada Pauliui (Dr. Petru) prisiėjo nešti sunki „Varpo“ leidėjų kasininko našta, terandame tik „Varpo“ N. 5 jo korespondencija iš Suv. gub, kurioje pasidalina su visais lietuviais anuomet labai linksma naujiena, kad kun. Aleksandravičius (Pedziškių, Krosnos par., dzūkas) išgavo nuo Varšavos Mokslo globėjo Apuchtino leidimą Veiverių mokytojų seminarijoje mokyti tikybos lietuvių kalba.

1892 metų varpininkų suvažiavime tarp kitko buvo nutarta, kaip man jau Amerikon rašė nuo Dr. Matulaičio A. Dubinskas, tuomet Petrapilės dvasinės Akademijos mokinyš, apvaikščioti 10 metų „Aušros“ sukaktuves tokiu būdu: kiekviena varpininkų kuopa 1 d. kovo 1893 m. paskaitys ant susirinkimo tam tyčia referatą, kuriame galima kritikuoti įtalpą „Aušros“ ir t.t. Tą referatą paškui atsiųsti į rėdytę (Varpo), kuris atspaus N. 3 Varpo 1893 m. arba išduos skyrių numerį, jei kuopos atsiųsdamos straipsni pridės atsakanti skaitlių pinigų“. Vilkaiviškio kuopai 1893 m.)* minėjant dešimties metų „Aušros“ sukaktuves, Dr. P. Matulaitis parašė „Varpui“ ilgesnį raštą, kurio „didę dalį yvairių priezasčių dėlei“ to laikrasčio „redakcija „turėjusi palikti neatspausdinusi“ ir, likučius (apie 5000 žodžių) pavadinusi „Istorija Lietuvių Krutėjimo paskutiniame dešimtmetyje Maskolijos ir Prusu Lietuvoje“, patalpino N. 6-me. Cituoju čia nekurais ištraukas iš to įdomaus straipsnio:

*) Pasak jen. Bulotą jo namuose buvo susirinkę Petras ir Ant. Kriaučiūnai, Dr. V. Kudirka, S. Leonas, M. Prancevičius, V. Paliukaitis, ir Dr. Matulaitis, Žiūrėk „V. Kudirkas jub. Varpas“ p. 166. Dr. Matulaitis buvęs susirinkimo sielos išreiškėjas — speaker'is.

.....Pirmoji pusė 19-jo amžiaus turi būti pažymėta, kaip gadynė smarkaus literariško krutėjimo Lietuvoj. Čia jau mes randame visą eilę raštininkų; čia mes randame daugybę literariškų darbų svietiškos ir dvasiškos įtalpos; darbai jau vis prakilnesnės vertės pagal įtalpa. Ant lietuviškos scenos Prusuose pasirodo Kuršaitis, perdėtinis seminarijos prie Karaliaučiaus universiteto.... Jei žvilgterėsimė į Didžiąją Lietuvą tos gadynės, tai rasime tokius korifejus, kaip Ivinską, Daukantą ir vyskupą Valančiauską, neminint daugelio kitų mažesniųjų raštininkų....

Valančiauskas paleidžia į žmones daugelį knygųčių dvasiškos įtalpos ir mokslinės vertės knygų, kaip antai „Zemaičių Vyskupystę.“ Valančiauskas, kaip vyskupas — Lietuvis, turėjo labai didelę įtekmę ant žmonių savo gadynės. Jei atsimeni jo neišpasakytą prastumą, jei atsimeni, kaip jisai pats tankiai atlankydavo savo aveles, kaip mokėjo jisai prakalbėti į žmones, kad uždegtų ju širdyse meilę tikėjimo, kalbos ir abelnai prisirišimo prie savo tėvynės, tada tik tėra galima suprasti darbus šito Lietuvos milžino. Tik Valančiauskas tegalėjo įvesti Lietuvoj visuotinę blaivystę!! Kunigai ėjo pėdomis savo vyskupo, ir nemažai mes randame dirbančių ant lietuviškos literariškos dirvos...

Lenkiška įtekmė, su kuria Lietuva, tiek laiko buvo buvus, be abejojimo turėjo būti trumpame laike paraližuota. Lietuva, matomai žengime pirmyn buvo stojus į tam tikrą kelią, kelią tautiško kulturiško lavinimosi.

Bet kitaip buvo lemta Lietuvai!! 63 metai — tasai istoriškas fatum — ne tik sulauko jos kulturiška bėgi, bet tiesiog išstumia ji iš vėžių. Lietuvoje prasidėjo nauja gadynė barbariško prispaudimo iš lauko ir letargiško miego viduje....”

Toliaus autorius plačiai aprašo Muravjovo ir jo padėjų veiklumą lietuvių tautiškai sąmonei užslopinti ir tęsia:

„Visokių vivisekcijų tapo ant Lietuvos išbandyta! O Lietuva ar tylėjo? Lietuva nužeminta, prispausta, beveik per 20 metų kentėjo ir tylėjo. Galima patemyti tik maža opozicija prieš maskolišką užplaukima. Teip kontrafakcija išpat pradžių išėjo nuo paties vyskupo Valančiausko. Valančiauskas po lenkmečiui padėjo užrubežyje 8,000 rublių ant užlaikymo lietuviškos spaustuves ir tenai spaudino savo raštus po 64 m. Nebilią opoziciją darė kunigai, atiminėdami nuo žmonių lietuviškas knygas, atspauetas maskoliškomis raidėmis....”

Seka platus apibudinimas „Aušros“ veiklumo ir įtakos į Lietuvos žmonis. Esą:

„Jurgis Mikšas, paskutinis Aušros redaktorius, teip įsipainiojo skolose, kad jo spaustuvė tapo per licitaciją parduota ir Aušra nebegalėjo daugiau išeiti. Lietuva pasiliko be laikraščio; bet ilgai teip negalėjo buti; Tautiška idėja, kurią Aušra auklėjo per 8 metus, turėjo jau daug pasekėjų; pamesti pradėtą darbą nebuvo galima. Jau 17 dieną spalinio 86 m. pasirodė naujas mėnesinis laikraštis „Garsas“. Jankaus išduodamas ir taisomas. Garso užduotis buvo pradėtą Aušros darbą varyti tolyn; bet Garsą netaip meiliai priėmė Lietuviai, kaip buvo priimta Aušra. Garsas visai neturėjo sadarbininkų; rašomas ir taisomas tik vieno Jankaus, jisai buvo labai skystas, be įtalpos. Kada Rugpjutyj 87 metų pasirodė naujas mėnesinis laikraštis „Sviesa“, Garsas užbaigė savo amžį tame pačiame mėnesyje.

Išduotojas Sviesos buvo Laurynas (Kušelevskis Red.), redaktorius — Ernstas Veyeris. Pagal užmanymą išduotojaus, Sviesa turėjo užganėdinti reikalus prastų žmonių. Inžangoje Nr. 1 Sviesos štai kaip buvo išdėta užduotis laikraščio: „Laikraštij talpinsis reikalingos laimei žmonių žinios ir dalykai, kaip tai apie mokinimąsi skaityti ir rašyti, apie mokinimąsi visokių remeslių ir amatų, apie pirkimą ir pardavimą žemės arba ką kitką; apie auginimą ir gydymą gyvulių“ ir tt. Paliūkimas laikraščio buvo užganėdinti daugiau praktiš-

Kiems reikalams žmonių. Nėr ka stebėtis, jei Sviesa, taip pat kaip ir Garsas, nepatiko Lietuvos patriotams. Siurksti klierikališka spalva laikraščio dar labiau atgrasino inteligentus. Sviesą palaikė tik menkas burelis Lietuvių; jie savo sądarbavimu pakėlė jos literariską vertę. Ydant Sviesa galėtų pasiekti tą pat laipsnį, ant kurio stovėjo Aušra, tas pats burelis Lietuvių 88 metuose padavė projektą išleisti „priedą“ prie Sviesos, kuris užganėdintų reikalus Lietuviškos inteligentijos, bet siekis — padaryti šitokiu keliu Sviesa organu visos Lietuvos — nebuvo atsiektas...“ („Sviesoj“ pirmą kart pasirodė ir Antano iš Bugnų—Kriščiukaičio apysakėlės. „Brička“, „Mūsų Ponai“ ir k. Red.)

Toliaus autorius mini „Apžvalgą“, pasirodžiusią 1890 metais, kurios užduotis „ginti katalikjšką tikėjimą nuo puldinėjimų Maskolių ir pravoslavijos“. Plačiai kalba apie Prūsų ir Amerikos lietuvių išleistąsias įvairios italpos knygas ir apie tųjų leidinių svarbą tautinės idėjos praplatinime. Cituosiu čia Dr. Matulaičio žodžius apie Serapino Kušelevskio su kun. Sederevyčium įkurtą „Amžinąjį Banką“:

„Plačiau paminėsiu apie vieną prakilnų užmanymą pakelti dvasiškam laipsniui Lietuvos, apie steigimą knyginio banko. Šita mintis priguli pavieniui žmogui, Laurynui,*) įsteigtojai „Sviesos“. Norėdamas savo mintį ikūnvti gyvenime, Laurynas (Kušelevskis Red.) pradžioje 88 m. padėjo du tūkstančiu rublių ant rankų Veyerio, turėjusio takart savo spaustuve Tilžėje, štai ant kokių sąlygų: už šituos pinigus spaudinsis tokios lietuviškos knygos, kokias nurodys Laurynas arba jo vietininkai; atspaustos knygutės turi būti pardavinėjamos su pelnu 20 nuoš. iš to pelno 1 ketvirta dalis eis ant nauodos Veyerio už komisiją, kita 1 ketvirta dalis ant padidinimo kapitolo, o už likusias 2 ketvirtas dalis pelno bus

*) Tokiu pseudonimu anuomet garsinosi kun. Sederevyčiaus bendradarbis Serapinas Kušelevskis.

dovanai dalinamos knygutės neturtėliams, pavargėliams. Po realizacijai atspaudintų knygųčių į pinigus, spaudinsis naujos ir tt., užtaigi užmanytojas davė savo kny. iniui bankui varda amžinojo. Buvo padarytas regentališkas aktas. Idėja banko patiko Lietuviams, teip, kad trumpame laike dar kelios žmogystos prisidėjo prie jo pinigiskai, ir 1 Balandžio tų pačių metų jau fondas banko išnešė 2350 rub. Bet bankui buvo lemtas neilgas gyvenimas; jau 89 metuose Veyeris subankrotavojo, ir bankas iš amžinumo persikėlė į nebūtį. Už banko pinigus atspaudinta kelios mažos knygutės dvasiškos įtalpos ir dvi didesnės — Mokslas Rymo katalikų ir Gyvenimai Sventųjų (paskutinė ne visa)...

...Pabaigoj 88 metu kitas burellis Lietuvių padavė užmanymą, išleisti laikraštį, kuris galėtu vienyti visus Lietuvius, norinčius dirbti, kuris galėtu nurodyti ir kelias, kuriais eidami inteligentai galėtu greičiaus atsiekti savo siekius. Sviesą šelpuslejie Lietuviai, matydami, kad Sviesos akcijos nekyla, pritarė tam užmanymui, ir 89 metuose conjunctis viribus pasirodė „Varpas“. Varpas išsyk buvo meiliai inteligentijos priimtas ir pasidarė organu Lietuvos apšviestunų. Redakcija laikraščio išprašėjų buvo Didžiojoj Lietuvoje; nėra per tai daug painių darėsi, tai nuo 90 metu redakcija tapo perkelta į ūrubeži“....

In Prūsų lietuvių darbuotę Dr. Matulaitis, daug patyrimo su jais turėjęs, labai skeptiškai žiūrėjo. Esa:

„Jei Prūsų Lietuvninkai labai mažai tepadarė gero praplatinimui lietuviškos idėjos tarp savųjų, tai iš kitos pusės jie dikčiai trukdė darbus Maskolijos Lietuvninku.

Teip 86 m. Mikšas, — nesakysiu iš piktos mislies — bet delei savo nerūpestingumo, priverstas buvo likviduoti savo spaustuve, ir Lietuva nustojo savo numylėtos „Aušros“; drauge su spaustuve dingo ir 190 markių, surinktu ant atspaudidnimo Daukanto istorijos. Veyeris nusinešė „Amžiną knygini banką“. Martynui Jan-

kui teko padovanoti 1000 r. padėtų į jo rankas ant spaudinimo „Varpo“ ir „Ukininko“...*)

Intelligentų suvažiavime 1892 metais Dr. Matulaitis daug karčių pipirų davęs ten atvykusiam Jankui už pasisavinimą tujų sunkiai surinktų pinigų „Varpui“ ir „Ukininkui“ leisti ir už Jankaus grasinimą įskusti rusams svarbesniusius tų laikraščių sądarbininkus: Leoną — Liūtą, Lozoraitį — Joniški, Matulaitį — Paulių ir k. Teisybė, Jankus skusti neįskundė minėtų patriotų, bet jam sudėtieji „Varpo“ leidimui pinigai turėjo būti dovanotais. Baigia tajį rašta Dr. Matulaitis tais žodžiais:

„Pereis dešimts metų, gal Lietuviai vėl naujas sukaktuves apvaikščios, bet prie kitokių sąlygų? Gal išsiblaivys miglotos padangės Lietuvos, gal despotizmui Maskolijos ateis galas, o žemlapis Europos visai persimainys; gal mes būsime laisvi žmonės, lygūs ūkėšai, nesakau Lietuvos, bet laisvos valstijos. Tik daugiau vilties, energijos ir pasišventimo dėl visuotinio gero. Tegyvuoją Lietuva!“

1894 metais išvažiavęs į Karaliaučių specializuotis medicinos moksluose Dr. Matulaitis apsiėmė vesti ir vi-

*) „V. Kudirkos Jub. ‚Varpe‘,“ gen. J. Bulota rašo:

Buvo organizuotas spaudos leidimo komitetas ir mudu su Petru Matulaičiu suvažiavime buvome išrinkti nariais to komiteto... spausdinimas buvo pavestas M. Jankui, tam reikalui D-ro Kauno ir Lozoraičio buvo jam duota ant ipotekos 2,000 r. Perėjo keli mėnesiai, gauname skubų laišką iš Jankaus. Siųskite kelis šimtus, rodos, apie 600 rb. Turėdami omenyje aukščiau minėtus 2,000 rb... mudu su Matulaičiu vėl nuvažiavome į Tilžę. Jankus pasirodė nesukalbamas ir mes atsidurėme taip sakant gatvėje. Šį kartą aš išnaudojau savo pažįtamystę su daktaru Bruzažiu — jis apsiėmė gauti pinigus ir visą korespondenciją spaudos reikalais. Korespondenciją perduoti redaktoriui (Kriaučiuniui), o pinigus atsiskaityti dabar jau su Mauderodės spaustuve, kuriai pavedėme mūsų laikraščių spaudinimą. Jei kiek pinigų truktų, mes bažijomės primokėti... Mes nepaklydome. Nuo šių, 1892 m. mūsų laikraščių leidimas buvo pastoviai aprūpintas. Šitokia moterialė padėtis buvo „Varpo“ ir „Ukininko“ sukakus 10 metų „Aušrai“ prašvitus (psl. 164—166).

sus „Varpo“ bei „Ukininko“ redakcijos reikalus. Būdamas užrubežyje jis uoliai sekė ir Amerikos lietuvių gyvenimą ir „Varpo“ numeriuose rubrikoje „Lietuviški laikraščiai“ skelbė savo pastabas.

„Varpo“ N. 3-me skaitome jo žodžius:

„Kražių istorija sujudino Amerikos Lietuvius. Dėlei šitos priežasties Amerikoje buvo apšaukta daugelis lietuviškų mitingų, ant kurių išrodytos visos bjaurenybės Rusų pasielgimo su Lietuviais... nutarta išrinkti kiekviename mieste tarp Lietuvių tam tikrus „Kražių kankinių“ komitetus, kurie susineš tarp savęs ir sudarys vieną dėl visos Amerikos lietuviškąjį „Kražių kankinių“ komitetą. Tiejie komitetai... (per brošiūras) „kalbės apie kančias tautystės ir katalikystės Lietuvoje, ir ypač Kražiuose įvyksią notį kuoplačiausiai apsakys“... Prezidentas Susivienijimo kun. Burba štai ką rašo Nr. 7 „Vienybės“: „Aštuonis iš Cikagos protestus apturėjau. Būtų velytina, kad ir visos lietuviškos draugystės prisistų protestus, o tada „Susivienijimas“ vardan visų lietuviškų draugysčių ir 200,000 Lietuvių prieš žverišką Maskoliaus valdžią paduos vieną protestą Sv. Tėvui ir visiems Europos valdovams“...

1894 m. „Varpo“ 4-me numeryje Dr. Matulaitis paduoda rimtą kritiką „Naujos Gadynės“, pradėjusios eiti Mt. Carmelyje, vietoje sustojusios „Apšvietos“, Dr. J. Sliupo redaguojamos Lietuvių Mokslo Dr. Jos leidžiamos. Esą: „„Nauja Gadynė“, regis, bus lietuviškas socialistiškas laikraštis.... Jau įžanginiame straipsnyje... parodyta ir paaiškinta, koku būdu išsidirbo dabartinėje draugijoje dvi visai atskiros luomos: kapitalistų luoma ir darbininkų — proletarijų luoma...“

Straipsnyje „Religija kapitalo“ parodytas padėjimas darbininko dabartiniame laike, fermoje katechizme....

„Tikėjimo klausyme Nauja Gadynė, matoma, eis „Apšvietos“ takais, ceremonijų su tikėjimu ir kunigais nedarys... Aitri antitikėjimiška tendencija jau aiškiai ma-

tyti Nr. 2 Nauja Gdynė. Teip proteste Senadorio Lietuvos (po teisybei labai labai mažos šenadoriškių lietuvių kuopelės, visame anuomet Dr. Sliupo akimis žiūrėjusios į pasaulį. Red.) prieš Rusų baisenybės Kražiuose randame štai kokius nusprendimus: a) kad Lietuviai rįstūs su elementais trokštandiais regėti laisvą Maskoliją; b) kad šlandien mus katalikais pastojusius popiežius parduoda aziatiškam carizmui, be anatempų pavelija mūsų kraują lieti, mūsų turta plėšti... c) Tai gi atstojame toje valandoje atvirai nuo papizmo, išrasdami jį ne tik paramšciu barbaryšciu, ir t.t."

Dr. Matulaitis teisingai patėmyja:

„Arturi Nauja Gdynė ir „Senadorio Lietuviai“ (mūsų svetimženklis Red.) kokius nors faktus, kad popiežius Leonas XIII gavęs kelis sidabro grašius nuo maskoliškos vyriausybės už tylėjimą Kražių istorijoje? — Jei neturi, tai tasai protestas pavirsta tik į paprastą nešvarų plūdimą... Nauja Gdynė nesigaili nė epitetu kunigams ir šėip žmonėms einantiems už tikėjimą. Štai straipsnyje „Sis tas iš gyvenimo Lietuvių Amerikoje“ randame daugelį tokių epitetu: „košernas kunigas“, ir tas „rakalis“ bus „košernas“, „lietuviška klierikališka species labai vaisinga — kas metis pagamina po keletą praskustų galvų“. „Sventabezdiška vienybė“ ir tt. Tokie epitetai ir išsireiškimai, rodos, nepritiktų Naujai Gdynėi, rimtam (sic! Red.) Mokslo Draugystės organui... nuo Naujos Gdynės tiesiog dvokta abnegacija...“

Tame pat 6-me 1894 m „Varpo“ numery Dr. Matulaitis patalpino ir Lauryno Ivinskio Europišk Amerikiškos Draugijos atsišaukima į Lietuvius inteligentus, kad rinktų medžiaga lietuvių skyriui visapasaulizėje Paryžiaus parodoje. 1894 m. N. 5 me „Varpo“ Dr. Mat. laitis rašo:

„Trijų parapijų (Plymouth'o, Wilkes-Barre's ir Pittstono) Lietuviškos draugystės 4 d. Kovo mėn. apvaikščiojo Wilkes-Barre'je demonstratyviškai pamėnėjimą Kražių istorijos... Gedulinga procesija traukė per miestą į lietuvišką bažnyčią.

Ķernas — J. Adomaitis, „Varpo” redaktoriuss jo ģpēdinis
J. Kriauĉiūnas ir A. Milukas (viduryje) Seinų sem. b. auklētinis
kelionēje ģ Amerikā redaktoriautų prie „Vienybēe Liet.” Foto-
grafija 1892 m. Sausio m.

Ant tos procesijos vienu Lietuvių ir Lietu vaičių galėjo būti 7000 žmogystų. Bažnyčioje visi nesutilpo. Tapo laikytos (bažnyčioje) -lietuviškos kalbos ir nutartas protestas prieš Maskolių apsiėjimą su Lietuviais. Protesto rezoliucijas nutarta atspausti ir angliškuose laikraščiuose.... (Tilpo New York Herald'e. Red.)

Lauryno Ivinskio Europiškai Amerikiška lietuviška draugystė paleido į svieta brošiūrėlę „Atsisaukimas į Lietuvius“; brošiūrėlėje paženklintas ir komitetas, ant kurio rankų galima siųsti medegą: 1) Jonas (kun. J. Zilinskas) Mount Carmel, Pa. Lithuanian Church; 2) A. Milukas, (klierikas St. Charles B. Seminarijoje Red) care of Rev. P. Abromaitis, Shenandoah, Pa.; 3) Kaupas, (irgi klierikas lenkų seminarijoje. Red.) care of J. Lorkovski, 340 E. Willis Ave., Detroit, Mich....

„....., Naują Gadynę“ galima pavadinti lietuvišku sociališku laikraščiu. Kitas siekis „N. G.“ — griauti katalikiška tikėjimą ir persekioti kunigus. Aitri antikėjimiška tendencija raudonu siūlu tęsiasi per visus N.Nr. „Naujos Gadynės“. „N. G.“ tepalų nesigaili, kad tik geriaus išrodytų išteptieji.... Rodos, plūdimai nepriimti nė geroj draugystėje, nė rimtoje presoje. Bet, regis, „N. G.“ sau išėmimą daro. Iš šitos pusės „Nauja Gadyne“ galima pavadinti lietuvišku religioklerofagišku laikraščiu...

Dar vieną daigta reikia „Naujoje Gadyneje“ pabraukti... Ziniose iš svetur kalbasi beveik tik apie vienus anarkistus... Sunku suprasti motyvus šitų sipmatijų „Naujos Gadynės“ dėl anarchistų, ypač kada visi žymesniejtie Europos socialistai pripažįsta juos už psychopatus ar stačiai už žmones nežinančius ką darą. Taigi „N. G.“ turi dar spalvą anarchistiško laikraščio”.....

Tų pat 1894 m. „Varpo“ numeryje 6-me atremdamas „N. G.“ užsipuldinėjimus ant „Varpo“ ir varpininkų Paulius sako:

„...„labai gražiai redakeijos „N. G.“ prašome argumentuoti šitas dvi tezas: a) ką reikia suprasti po „Sapnai

senovės", kuriuos Varpas ir varpininkai vartoja užmigdinimui žmonijos? b) kame išsireiškia „dvilyčius" ir jėzuvitiška veidmainysta Varpo ir varpininkų? Jei netaps priversti argumentai, tai viršuj minėtasis N. G-ės straipsnis pasiliks tuščiu šūkavimu..." (Nei „Naujos Gdynės" redakcija, nei jos patriarka Dr. J. Sliupas negalėjo savo tvirtinimus argumentais paremti... Red.)

1895 m. „Varpo" N. 2 tilpo labai ilgas Dr. Matulaičio — Pauliaus straipsnis apie Kražiečių kankinių bylą, kurią autorius baigia šiais žodžiais: „turime rūpintis, kad lietuviai negalėtų suprasti savo būsenos be tautiškos idėjos, kaip kražiečiai negalėjo įsivaizdinti savo būsenos be bažnyčios. Jei tas bus atsiekta, tad Lietuvos neprarys dvigalvis erelis, Lietuva niekad neišnyks nuo šios pasaulės".

Sugrižusiam iš užsienio Dr. Matulaičiui prisiėjo pavaduoti savo sergantį draugą ir bendradarbį prie laikraščių „Varpo" ir „Ukininko" Dr. Kauką. Siam pasimirus, Dr. Petras pasiliko Seinuose jo vietoje ir čia dar labiau negu Vilkaviškyje, visų širdis prie savęs patraukė. „Su ligoniais apsieidavo mandagiai ir sąžiningai; neturtinguosius gydydavo dykai, o nuo kitų imdavo nedaug.... didei papeikdavo tūlus užpuldinėjančius straipsnius, sėjančius nesutikimą tarp yvairių partijų. Ypatinai biauředavosi vaidais Amerikos lietuvių".

Plati Dr. Petro darbuotė, nepaisant jo didžiausio atsargumo, atkreipė rusų vyresnybės akis ir 1897 metais buvo žandarų suimti ne vien daktaras Petras, bet ir kiti jo broliai: Maskvos universiteto studentas Pranciškus ir Andrius, tarnavęs kariumenėj ant Kaukazo. Kitas jo brolis Vaclovas, Seinų Seminarijos klierikas pabėgo Amerikon dar 1893 m., vengdamas žandarų, dariusių kratajo tėviškėje ir radusių tarp jo popierių daug draudžiamos literatūros.

Siuokart žandarai gerai užtaisė savo tinklus ir visi trys broliai Matulaičiai sukišti kalėjiman: daktaras Senapilėj, o kiti du broliai Kalvarijoj. Daktarą po 10 savaičių, sudėjus kauciją, paleista; bet Pranciškus su Andriumi išvargę Kalvarijos kalėjime bemaž 2 metu. Pagaliaus visi trys ištrėmti į šiaurinę Maskoliją, į Viatkos guberniją 1899 m. miestelį Katelničą.

Viatkos gubernatorium tais metais buvo aršus lietuvių priešas, žiaurus Kražių skerdikas Klingenbergas. Daktarui Petru visai neleista užsiimti gydymu ligonių, bet paskui jam pasisekė išgauti iš ministerijos tą leidimą. Pavasarį užsikrėtė pas vieną ligonį tifusu, iš kurio jau buvo bepagijęs. Gydytojo pareigas eidamas ir nešdamas pagelbą žmonėms, kad ir ne savo tautos, apsirgo kita liga, kuri pakirto jo gyvenimo siulėlį 5 d. balandžio 1900 metais.

T. Kalnietis 1900 m. „Tėvynės Sargo“ N. 9 rašo:

„Kotelničos gyventojai labai jo gailėjosi, nes davėsi pažinti kaip išmintingas ir uolus gydytojas ir geras žmogus. Neturtinguosius ir čia gydė dykai, užtai po jo numirimui vietinis pravoslavas protojerejus davė uždėką ant savo kapinių vietą palaidojimui. Ištremitojį į Kotelničų gūdų jaunuomenė uždėjo ant jo kapo vainiką su šiuo gudišku parašu: „Karžigiui už laisvę“.

Anot „Tėv. S.“ Petro Matulaičio mirtis „nuskaudino ne tik tėvus ir giminę, bet ir visą Lietuvą. Petras buvo vienu iš mūsų tėvynės geresnių sūnų, kuris jos reikalus suprato, ant jos labo darbavosi, ant galo už ją kentė ir galvą paguldė! Tas smūgis tuo mums skaudesnis, kad nespėjome da apraudoti a. a. Vinco Kudirkos, o štai jau mirtis mums kitą tėvynės paramą išrovė!“... „T. S.“ rašytojas Dr. Petrą Matulaitį pažinęs kaip vieną didžiausių Lietuvos mylėtojų ir uoliausių jos darbininkų. Petras Matulaitis, likęs daktaru, „nesekęs pėdomis“ tų lietuvių, kurie būdami studentais, garsiais išsiduoda patriotais, bet paskui dėl gardešnio duonos kasnio meta Lietuvą ir, užleisdami vietas žydams, lenkams ar maskoliams, danginas į Maskoliją“...

— 28 —

NUO LEIDEJŲ

1924 m. gegužės 7-tą dieną sukako 20 metų, kaip Rusų valdžia, priversta lietuvių didžiausio pasiryžimo, atšaukė savo uždraudimą lietuvių spaudos. Keturias dešimtis metų sunkiai vargo, nepasiduodama ir atkakliausiai kovodama visa mūsų tauta, kol laimėjo pergalę. Tautą kovon išjudinęs ir suorganizavęs Valančius mirė, nesulaukęs šviesesnių dienų.

Jo pasekėjas ir įpėdinis dainius A. Baranauskas irgi nesulaukė savo dainoje išpranašautos lietuvių pergalės. Nesulaukė jos ir dešimtys tūkstančių Lietuvos sūnų, kankinių dėl mūsų spaudos, kurių kaulus, anot Maironio — Baranausko įpėdinio — „vien baltina Sibyro sniegai“.

Visus mūsų tautinės sąmonės gaivintojus ir palaikytojus pagerbdami, jų kilnius darbus ir su jais surištus jų vargus, sielvartus tinkamai minėkime, sendami sau iš tų darbų stiprybę, kaip Dr. Kudirka mums pataria savo Lietuvių imne.

1925 m. birželio 29 d. yra 50 metų vyskupo Valančiaus mirimo sukaktuvės. Tais pat 1875 metais, kai Kaune mirė Lietuvos švietėjas, New Yorko mieste 7 lietuviai išeiviai sukūrė pirmą tikrą lietuvišką — šv. Kazimiero draugiją. Taigi šiomet reik minėti ir 50 metų Amerikos lietuvių organizuotės sukaktuves, nes Amerikos lietuviai sulošė neapsakytai svarbią rolę spaudos laisvės išgavime.

Tų ilgų ir atkaklių kovų karžygiams pagerbti leidžiamė knygas „Spaudos Laisvės ir Amerikos Lietuvių Organizuotės Sukaktuvės“, kuriose bus mėginta apipasaakoti draudžiamos lietuvių literatūros plėtimo keliai ir lietuvių išeivių Amerikoje darbai kultūros srityje.

Tos knygos turės palikti paminklų mūsų pagarbos visiems išlaikytojams mūsų tautiškos sąmonės ir nepriklausomybės laistytojams. Leidėjų tikslu yra nevien pagaminti aprašymai vieų mūsų žymesnių knygų platintojų, bet ir nušviesti gyvenimo sąlygos, kuriose anie dirbo savo neapsakytai paojingą darbą, teipgi nušviesti motyvai, kokie anuos paragino „darbuose nenusiminti ir neabejoti“, kolei abelnas siekis nebuvo pasiektas.

Geresniam darbo atlikimui leidėjai sutarė visus iš anksto užsimokėjusius prenumeratą (tų knygų kaina — 5 doleriai) garsinti sau lygiais bendraleidėjais. Kaip pirmutinis vysk. Mot. Valančius savo svarbų veikalą „Zemaitių Wiskupiste“ tokiu būdu išleido ir paskui nevienos, ypač didesnės svarbos knygos, pas Amerikos lietuvius su pagelba prenumeratorių dienos šviesą išvydo, teip ir šitos jubilėjinės knygos 50 dešimtų metų Amerikos Lietuvių organizuotės sukaktuvėse, yra leidžiamos visų tautiečių, norinčių prisidėti prie to garbingo darbo. Visų iš anksto užsimokėjusių vardai atspaudinami šiose knygose, kaip leidėjų, padėjusių savo lėšomis pagerbti lietuviškos kultūros rėmėjus. Knygose skaitytojai ras daugybę dokumentų iš mūsų kovų už spaudos laisvę.

Sarašas mūsų tėvynmeilių inteligentų, kurie teikia savo moralę bei materialę pašalpą jubilėjinių knygų „Spaudos Laisvės ir Amerikos Lietuvių Organizuotės Sukaktuvės“ išleidėjams:

Lietuvos Universitetas ir prof. kun. P. Bučys.
Dr. Steponaitis Seinų v. kancleris,
Dr. J. Bielskis ir P. Zadeikis, Lietuvos Respublikos
Konsulai Amerikoje.

Redaktoriai ir advokatai:

Pr. J. Kalinauskas, advokatas, Boston, Mass.

F. J. Bagočius

„ „ „

J. Brenza, „ Chicago, Ill.

S. Vitaitis, „Tėvynės“ redaktorius

L. Simutis b. „Garso“

J. O. Sirvydas „Vienybės“ „

Chicagiškio „Varpo“

„Sandaros“ redaktorius

Darbininkų organo „Darbininko“ redakcija

„Draugo“ redakcija

Th. Shamis „Lithuania's“ redaktorius

„Saulės“ redakcija.

Marė Kiziūtė L. Informacijos biuro vedėja

Katrė Kiziūtė

Marė Jurgeliūtė, S. L. A. C. Sek., N. Y. City.

Ant. Kizis, b. S, L. R. K. C. Sek. „ „ „

Dvasiškiei:

Prelatas Mykolas L. Krušas Chicago Ill.

Kun. Ambotas, Hartford, Conn.

„ Al. Skripka ir Ig. Albavyčius, Chicago, Ill.

„ J. Simanavyčius, Elizabeth, N. J.

„ P. Deksnys, Grand Rapids, Mich.

„ A. Kodis, Brooklyn.

„ N. Pakalnis „

„ S, Remeika „

„ Vanagas Bayonne, N. J.

„ J. Lietuvninkas, Baltimorės,

„ Kelmelis, Newark, N. J.

„ P. Cesna, Mahanoy City, Pa.

- Kun. Jankauskas, Aneonia, Conn.**
„ **J. Valantiejus, Waterbury, Conn.**
„ **J. Kaulakis, Philadelphia, Pa.**
„ **Ig. Zimblys** „ „
„ **Kazys Urbanavyčius, Boston, Mass.**
„ **J. Zidanaivičius, Amsterdam, N. Y.**
„ **Pr. Jakštis, Harrison, N. J.**
„ **Ežerskis, Forest City, Pa.**
„ **Daniunas, Nashua, N. H.**
„ **Tėvas Alfonsas pasionistas**
„ **Juozas Jakštys, Rockford, Ill.**

Daktarai, aptiekininkai, slaugės:

- J. C. Brenza, Chicago, Ill.**
P. J. Jakmauh (Jakimavyčius), Boston, Mass.
J. C. Landžius (Seymour) „ „
Fr. Puskunigis „ „
A. L. Kapočius „ „
K. Sidlauskas „ „
J. Jonikaitis, Detroit, Mich.
F. Matulaitis „ „
Bacevyčia, Elizabeth, N. J.
C. W. Dorosavage, Pottsville, Pa.
J. Valiukas, Brooklyne
M. Melčinskiūtė „ **slaugė**
A. Stanislovaičiūtė, „ „
A. Danisavage, Mahanov City.
K. J. Kalinauskas, Shenandoah, Pa.
Mykolas Devenis, Waterbury, Conn.
Vladas Lazdynas, Newark, N. J.

Bankininkai ir prekybininkai:

- Mikas Bučinskas, bank, New York City.**
A. F. Bredickas, bankininkas, Shenandoah, Pa.
U. Bredickienė „ „ „
S. J. Mockaitis „ „ „
V. Leonavičia „ „ „
St. Sklėrys „ „ „

J. B. Kroktus, bankininkas, Chicago, Ill.

Kaz. Kazakauskas, Philadelphia, Pa.

Antanas Cerekavičius „ „

J. B. Mikalauskas, Boston, Mass.

P. Mikalauskas „ „

St. Baracevičius „ „

V. Paulauskas, Minersville, Pa.

Pr. Aukštakalnis „ „

V. Savsenavičius „ „

A. K. Klimas „ „

Marė Veličkiūtė, Mahanoy City.

Petras Devenis, Waterbury, Conn.

Stulpinas, Chicago, Ill.

P. Baltutis „ „

M. Akelis, Newark, N. J.

P. Kralikauskas, Newark'e.

Klimas, Maspeth, N. Y. City.

Jonas Klasčius „ „ „

J. Ambraziejus, Brooklyn, N. Y.

Jonas Biržietis, „ „ „

J. Ginkus, „ „ „

J. Brundza, „ „ „

Pr. Noris „ „ „

Steponas Tubas, „ „ „

J. Levandauskas, „ „ „

A. Mikalauskas, „ „ „

Aleks. Srubskis, „ „ „

Jonas Milius, Pittsburg, Pa.

J. Vaičiulis, Florence, Mass.

Andrius Smulkštys, Maizville, Pa.

Kaz. Karalevičius, Frakville, Pa.

Ignacas Vilutis, Long, Island City.

Napoleonas Puclis „ „ „

ŽVAIGŽDĖS' KNYGYNE GAUNAMOS KNYGOS

Apeigos Rymo katalikų Bažnyčios. Lenkiškai parašė kun. J. Lūnkevičius. Vertė Gerutis. Antra laida, 188 pusl.60
Antanukas. Apysaka B. Pruso. Vertė Selimas. Antra laida, 40 pusl.15
Algimantas arba Lietuviai 13-ame šimtmetyje. Istoriška apysaka. Parašė Dr. V. Prietris. Penki tomai, 488 pusl.	2.50
Anima Villis. Marės Radzevičiūtės apysaka. Jono Montvilos vertimas. Antra laida, 162 pusl.75
Bajoro Vuošvis. Apysaka iš lietuvių gyvenimo. Parašė Jonas Kmitas. 63 pusl.15
Biurokratai. Apysaka iš paskutinių atsitikimų Lietuvoje. Parašė Jonas Kmitas. 79 pusl.25
Fabiolė arba Bažnyčia Katakumbose. Kardinolo Wiseman'o. Vertė Vytautas. 354 pusl.	1.00
Gyvačių Karalius ir kitos apysakėlės. Parašė Ksaveras Vanagėlis. 31 pusl.10
Iš kelionės po Europą ir Aziją. Parašė Pranaičių Julė. 380 pusl., 102 iliustracijos (paveikslai), audeklo apdaraais	2.25
Skuros apdaraais, paausiuotais kraštais	3.50
Iš daktaro pasakojimų. Rudens diena. Sulaukė. Parašė Šatrijos Ragana. 69 pusl.25
Išvakarės gret Lemano ežero. Parašė kun. M. Morauskis. Vertė Gerutis. 172 pusl.75
Išpažinties Istorija. Prancuziškai parašė kun. A. Guillois, vertė kun. A. M. Milukas. Antras leidimas 1916 m.50
Kova ties Žalgiriais. Istoriška drama keturiuose aktuose. Parašė Savasis (Dr. V. Pietaris). 31 pusl.25
Kunigo giminė. Parašė J. Gerutis. 68 pusl.20
Kaip Elziutė praleido Šv. Jono dieną. Parašė P. D. 63 pusl. ..	.20
Krasauninkas—Laižybos—Dievo žmonės. Parašė Ksaveras Vanagėlis. 28 pusl.10
Kun. Dr. M. Gustaičio, Du laiškų iš Kelionės05
Kun. Dr. M. Gustaitis.....	.5
Laisvės Metu. Apysaka iš paskutinių atsitikimų. Parašė Antanas 1908 m. 187 pusl.75
Laiškai iš Kelionės po Palestiną. Kaštais kun. Antano Miluko. 94 pusl.50

Užprašymus ir pinigų "ŽVAIGŽDĖ" 3654 Richmond St.,
 adresuokit: Philadelphia, Pa

ŽVAIGŽDĖS' KNYGYNE GAUNAMOS KNYGOS

Lietuviškas Albumas. Dalis I. Istoriskos ir šiaip jau Lietuvos vietos. Parengė ir išleido kun. A. Milukas75
Lietuviškas Albumas. Dalis II. ir III. Lietuvos raštininkai, žymesni vyrai ir typai. Parengė ir išleido kun. A. Milukas	1.50
Lietuviškos Pasakos. Spaudon parengė Dr. J. Basanavičius. 262 pusl.	2.00
Mercier Kardinolo gromata apie Patrijotizmą ir Iš laikymą05
Moterystė ir šeimyna. Iš vokiškos kalbos vertė J. Gerutis. 41 pusl	.50
Mūsų Socijolistai. Apysaka iš „Kudlamečio“ atsitikimų. Parašė Jonas Kmitas. 57 pusl.15
Melagių Dėdė. Vaizdelis iš Dzukų gyvenimo. Parašė Ksaveras Vanagėlis. 27 pusl.10
Mūsų Išganytojaus Jezaus Kristaus gyvenimas. Naujas pataisytas išleidimas. 209 pusl., su paveikslais75
Nekaltybė. Iš vokiško vertė J. Gerutis. 89 pusl.25
Ne Mieste Laimė. Prancuziškai parašė Pierre L'Ermite. Lietuviškai vertė Pranaičių Julė. 206 pusl.	1.00
Našlaičiai. Likimas tulos šeimos. Vertė P. Str. 81 pusl.15
Pasikalbėjimas Giesmininko su Lietuva. Vyskupo A. Baranausko Eilės. Kaina05
Pasakyk Matušei, Agnieška, Ant Garlaivio. Tris Šatrijos Raganos apysakos.15
Pradžia ir išsiplėtimas Katalikų Tikėjimo. Parašė Vyskupas M. Valančius. 235 pusl.	1.00
Paklydėliai. Kun. J. Geručio. Antras leidimas.10
Pikta Dvasia. Latviškai parašė Rudolfas Blaumanis. Lietuviškai vertė Idlargas. 72 pusl.25
Patrimpo Laiškai. Kun. Miluko leidimas 1907 m.60
Šventųjų Gyvenimai. Skaitymai kiekvienai metų dienai. Su paveikslais. Spaudon parengė kun. A. Milukas. visi 4 tomai	3.50
Drutais audeklo apdarais	4.00
Skuros apdarais	5.00
Skuros apdarais, paaukuotais kraštais	5.50
Šiapus ir anapus grabo. Parašė J. Gerutis. 210 pusl.60
Susiskaldėliai. Vaizdelis iš mūsų sodiečių gyvenimo. Parašė J. Gerutis. 62 pusl.20

Užprašymus ir pinigus „ŽVAIGŽDĖ“ 3654 Richmond St.,
adresuokit: Philadelphia, Pa.

ŽVAIGŽDĖS' KNYGYNE GAUNAMOS KNYGOS

Sodžionių Teologija. Parašė J. Gerutis. Gražiausia lietuviška kalba šioje knygoje išdėstyta visos Katalikų Teologijos mokslas. 285 pusl.	1.00
Trumpas Katekizmas10
Vaičiaičio Eilės. Su velionio plačia biografija ir paveikslu. 157 pusl.75
Valdimierius. Apysaka. 47 pusl.10
Pergyventos Valandos (Karvojaus Laiškai). Parašė K. A. K. 140 psl.60
Jonukas Karklynas eina Lietuvos pažintu. Parašė Prietelis. 47 psl.20
Socijalistai Kas jie? — Iškur atsirado? — Ko nori? Parašė Dr. A. Civinskas. 124 psl.15
Gera Išpažintis Verta šv. Komunija. Kun. P. Saurusaičio. psl. 6810
Satrijos Raganos, Saulei nusileidžiant, Iš mūsų karionės, Kalėdų Vakarais. 62 psl.15
„Zvaigždės“ 1922 metų kompletas	\$2.50
„Zvaigždės“ 1921	2.50
„Zvaigždės“ 1920	3.00
„Zvaigždės“ 1919	3.00
„Zvaigždės“ 1918	3.00
„Zv.“ 1917	3.00
„Zv.“ 1916	3.00
„Zv.“ 1915	3.00
„Dirvos Žinyno“ kompletai	3.00
„Tėvynės Sargo“ kompletai	5.00
Keliolikos metų „Zvaigždės“ kompletai \$5 kiekvienas.	

Užprašymus ir pinigus „ŽVAIGŽDĖ“ 3654 Richmond St., Philadelphia, Pa. adresuokit: